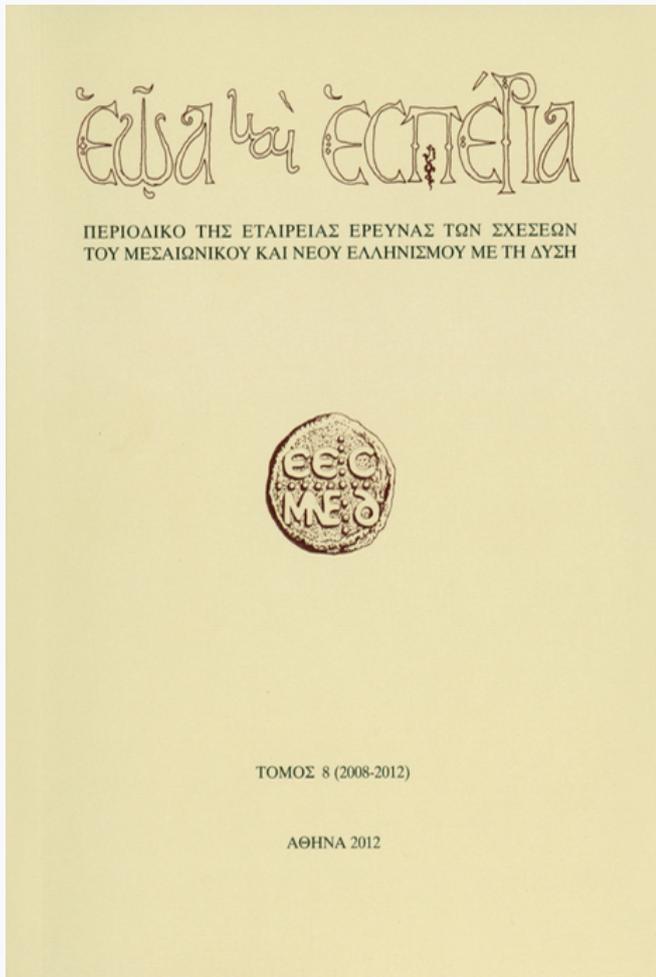

Eoa kai Esperia

Vol 8 (2012)

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΟΥ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΕΠΙ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ

doi: [10.12681/eoaesperia.14](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.14)

To cite this article:

ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ Φ. (2013). ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΟΥ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΕΠΙ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ. *Eoa Kai Esperia*, 8, 145–205. <https://doi.org/10.12681/eoaesperia.14>

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΟΥ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΕΠΙ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ*

Τα συμβολαιογραφικά αρχεία της περιόδου της βενετοκρατίας αποτελούν σημαντικότερη πηγή για όλους σχεδόν τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η μελέτη αυτών των αρχείων δηλαδή μάς παρέχει τη δυνατότητα να εντοπίσουμε και να αναλύσουμε ζητήματα που αφορούν τους ισχύοντες νόμους και θεσμούς, τις συνήθειες οικονομικές πρακτικές, τα χρηστά και τα συναλλακτικά ήθη, τις κυρίαρχες νοοτροπίες κ.ά. Σε αυτή μας τη μελέτη, ωστόσο, δεν πρόκειται να ασχοληθούμε με την προσέγγιση και την επεξεργασία αυτών των αρχείων¹, αντικείμενο μελετών μας που έχουν δημοσιευθεί και άλλων που πρόκειται να δημοσιευθούν, αλλά με τους δημιουργούς αυτών των αρχείων, τους συμβολαιογράφους, κατά τη βενετική περίοδο, στην Κέρκυρα. Σύμφωνα με ένα διαχρονικό ορισμό, ο συμβολαιογράφος είναι ένας εξειδικευμένος επαγγελματίας, ανεξάρτητα εάν είναι νομικός ή όχι, ο οποίος ασχολείται με τη σύνταξη ή την επικύρωση εγγράφων, τα οποία αποτυπώνουν τις δικαιοπρακτικές δηλώσεις των

* Συνοπτική μορφή αυτής της μελέτης παρουσιάστηκε στο Διεθνές Συνέδριο που διοργάνωσε η Mediterranean Studies Association, σε συνεργασία με το Ιόνιο Πανεπιστήμιο (Κέρκυρα, 25-28 Μαΐου 2011). Τα πρακτικά του συνεδρίου δεν θα δημοσιευθούν.

1. Εκδόσεις κερκυραίων νοταρίων: Γ. Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - Γ. Ι. ΓΚΡΙΝΙΑΤΣΟΣ, Το νοταριακό αρχείο της Κέρκυρας, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 32 (1996) 9-137· Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - Γ. Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, Οι πράξεις του νοταρίου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473), *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 32 (1996) 139-206· Γ. Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ, Οι πράξεις του νοταρίου Αγίου Ματθαίου Κέρκυρας Πέτρου Βαραγκά (1541-1545), *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 32 (1996) 207-340· ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ - Γ. Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ - ΔΗΜΗΤΡΑ Π. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ, Οι πράξεις του νοταρίου Καρουσάδων Κέρκυρας πρωτοπαπά Φιλίππου Κατωϊμέρη (1503-1507), *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 33 (1997) 9-436· ΔΗΜΗΤΡΑ Π. ΚΑΡΑΜΠΟΥΛΑ - ΛΥΔΙΑ ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ, Οι πράξεις του νοταρίου Δουκάδων Κέρκυρας Αρσενίου Αλεξάκη (1513-1616), *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 34 (1998) 127-178· ΣΟΦΙΑ-ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΝΤΑΖΗ, Εμμανουήλ Τοξότης, νοτάριος Κέρκυρας. Πράξεις των ετών 1500-1503, επιστημονική επιμ. ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ - ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ, Κέρκυρα 2007 (στο εξής: ΠΑΝΤΑΖΗ, Εμμανουήλ Τοξότης).

ενδιαφερομένων². Ο συμβολαιογράφος, για την υπό εξέταση περίοδο, είναι ο ειδικός σε θέματα δικαίου, είναι αυτός που γνωρίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων ανά κατηγορία δικαιοπραξιών και επομένως αυτός που δύναται να καταγράψει τη δήλωση της βούλησης αυτών.

Ήδη στο Βυζάντιο³, χρησιμοποιούνται αρκετοί όροι για τους συμβολαιογράφους, με διαφορετική συχνά σημασία, όπως *ταβελλίων*, *ταβουλάριος*⁴, *νομικός*, *συναλλαγματογράφος*⁵, *νοτάριος*⁶. Ο λατινικός όρος *notarius* προέρχεται από τη λέξη *nota* που σημαίνει σημείο και υποδηλώνει ένα σύμβολο ή μία συντομογραφία. Ο όρος αναφέρεται σε ρωμαϊκές πηγές από τον 1ο αιώνα μ.Χ. Οι *notarii* ήταν στην αρχή σκλάβοι, μετά απελεύθεροι και τέλος ελεύθεροι άνθρωποι που κατέγραφαν με ταχύτητα διάφορα έγγραφα, χωρίς να είναι υποχρεωμένοι να διαθέτουν νομικές γνώσεις. Αργότερα, χρησιμοποιούνται και ως γραμματείς, οι αυτοκρατορικοί δε *notarii*, από ένα σημείο και μετά, αναλαμβάνουν υψηλά διοικητικά και πολιτικά αξιώματα. Οι ελληνικοί όροι που χρησιμοποιήθηκαν για το λατινικό όρο *notarius* ήταν *σημειογράφος*, *ταχυγράφος*, *όξυγράφος* και *ύπογραφεύς*. Στη Δυτική Ευρώπη, ο όρος *νοτάριος* κατέληξε να σημαίνει το πρόσωπο που συντάσσει ιδιωτικές πράξεις⁷, σε αντίθεση με το Βυζάντιο, όπου σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια της αυτοκρατορίας, δήλωνε το στενογράφο, το γραφέα ή το γραμματέα, που περιστασιακά συντάσσει ιδιωτικές πράξεις και μόνο μετά τον 13ο αιώνα ο όρος *νοτάριος* σήμαινε το συμβολαιογράφο⁸.

Κατά τον 11ο και 12ο αιώνα⁹, στη Βόρεια Ιταλία, τίθενται οι βάσεις του θεσμού του σύγχρονου συμβολαιογράφου. Τον ίδιο αιώνα, στην Μπολόνια, δίδεται έμφαση στη μελέτη του ρωμαϊκού δικαίου και στην ειδικευμένη εκπαίδευση των συμβολαιογράφων. Γνωστή είναι η σχολή του Rolandinus Passaggeri, όπου διδάσκεται η *Ars Notariae* και το εγχειρίδιο *Summa artis*

2. Ν. Χ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ο συμβολαιογράφος στο Βυζάντιο, Αθήνα 1999, σ. 8 (στο εξής: ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογράφος).
3. Βλ. και HÉLÈNE SARANDI, Le notariat byzantin du IXe au XVe siècles, Athènes 1991.
4. *Tabularia* = τα αρχεία του κράτους.
5. *Συνάλλαγμα* σήμαινε σύμβαση.
6. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 9.
7. Στη Βενετία, για κάποιο διάστημα, χρησιμοποιούνται και οι δύο όροι: *il ministerio del Tabellionato* ή *Notariato*. V. SANDI, Principi di storia civile della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino all' anno di N.S. 1700, τ. I, Venezia 1756, σ. 100 (στο εξής: SANDI, Principi).
8. Βλ. και ANGELIKI LAIOU, Un notaire vénitien à Constantinople: Antonio Bresciano et le commerce international en 1350, στο: *Les Italiens à Byzance*, M. BALARD - ANGELIKI LAIOU - CATHERINE OTTEN FROUX (επιμ.), Paris 1987, σ. 79-151.
9. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 48.

notariae (1255), ενώ χωρία από το *Corpus Juris Civilis*, που αναφέρονται στους *tabelliones*, καθώς και οι *Νεαρές* του Ιουστινιανού μελετώνται στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια.

Όσον αφορά τις συμβολαιογραφικές πρακτικές των δυτικών συμβολαιογράφων, θα αναφέρουμε ότι, αρχικά, αυτοί κρατούσαν σημειώσεις στο πίσω μέρος της σύμβασης ή στο περιθώριο και στη συνέχεια σε ξεχωριστά φύλλα. Αυτά τα πρακτικά (*scheda, imbreviatura, protocollum*) τελικά έγιναν υποχρεωτικά και αργότερα καταχωρούνταν σε ένα μητρώο (*protocollum, notularium, cartularium*). Το παλιότερο μητρώο πρακτικών ανήκει σε ένα γενουάτη συμβολαιογράφο, τον Giovanni Scriba, του 1155. Τα πρακτικά αυτά αρχίζουν να φυλάσσονται από τον 14ο αιώνα και κυρίως από τον 16ο αιώνα (το μόνο γνωστό μητρώο στο Βυζάντιο είναι από την Κωνσταντινούπολη, τον 14ο αιώνα)¹⁰.

Αρχές διορισμού

Στην Κέρκυρα, ήδη από το 1283, κατά την ανδηγαυική περίοδο, ο Κάρολος Α΄ ο Ανδηγαυός διορίζει έλληνα νοτάριο, ενώ, κατά τον επόμενο αιώνα, εκτός από τους έλληνες νοταρίους, στο νησί, υπάρχουν και αρκετοί λατίνοι νοτάριοι¹¹. Στα αρχεία της βενετικής περιόδου (1386 κ.ε.), εντοπίζονται συχνά σχετικά διοικητικά έγγραφα προνοητικού αλλά και κατασταλτικού χαρακτήρα, που αναφέρονται σε θέματα, όπως διορισμοί (*di creare*) νέων συμβολαιογράφων, ελεγκτικοί μηχανισμοί τήρησης των νόμιμων από τους ήδη υπάρχοντες συμβολαιογράφους, καταγγελίες όσον αφορά τα προσόντα ή παραβατικές συμπεριφορές συμβολαιογράφων. Οι Βενετοί θεωρούσαν το λειτούργημα του νοταρίου σημαντικότερο¹², για αυτό και μερμινούσαν ώστε να αποφεύγονται ή να επιλύονται, εφόσον εμφανίζονταν, σχετικά προβλήματα, τόσο στην ίδια τη Βενετία όσο και στην επικράτεια της¹³.

Στα Ιόνια Νησιά, επισημαίνουμε ότι ένα από τα βασικότερα ζητήματα που απασχολούν τη διοίκηση, σε τοπικό αλλά και κεντρικό επίπεδο, είναι

10. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 45.

11. ΣΠ. ΑΣΩΝΙΤΗΣ, Τρία κερκυραϊκά νοταριακά έγγραφα των ετών 1398-1458, *Έφα και Έσπέρια* 1 (1993) 9-44 (10-11) (στο εξής: ΑΣΩΝΙΤΗΣ, Νοταριακά έγγραφα). Για τους Ανδηγαυούς στην Κέρκυρα, βλ. ΣΠ. ΑΣΩΝΙΤΗΣ, Ανδηγαυική Κέρκυρα (13ος-14ος αι.), Κέρκυρα 1999.

12. ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Το νοταριακό αρχείο Κυθήρων, *Δελτίον τής Ἰονίου Ἀκαδημίας* 1 (1977) 15-84 (19) (στο εξής: ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Νοταριακό αρχείο).

13. Από τις αρχές της βενετοκρατίας στο νησί διαφαίνεται μία προσπάθεια ελέγχου των συμβολαιογράφων από την τοπική διοίκηση: ΑΣΩΝΙΤΗΣ, Νοταριακά έγγραφα, σ. 12. Για συμ-

αυτό του διορισμού συμβολαιογράφων¹⁴. Έτσι, οι Κερκυραίοι, ήδη από το 1386-1387¹⁵, ζητούν και επιτυγχάνουν από την κεντρική βενετική διοίκηση το διορισμό ενός έλληνα συμβολαιογράφου για τη σύνταξη πράξεων στην

-
- βολαιογράφους στη βενετική επικράτεια: Φ. Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ, Νοτάριοι Ζακύνθου, *Επετηρίς του Κέντρου Ερευνής της Ιστορίας του Έλληνικού Δικαίου* 8 (1958) 112-133· Ν. ΜΟΧΟΝΑΣ, Τοπικόν Ιστορικόν Ἀρχεῖον Κεφαλληνίας, *Σύμμεικτα* 2 (1970) 459-601· ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Νοτάριοι, στο: *Ιστορία του Έλληνικού Έθνους*, τ. Γ', Αθήνα 1974, σ. 227-228· ΣΠ. Ι. ΦΟΔΑΪΤΗΣ, Τὸ νοταριακὸ ἀρχεῖο Λευκάδας (3 Μάη 1692-23 Μάρτη/4 Ἀπρίλη 1864), *Επετηρίς του Κέντρου Ερευνής της Ιστορίας του Έλληνικού Δικαίου* 22 (1975) 146-170· Α. ΤΣΕΛΙΚΑΣ, Νικολάου Σπαριώτη, νομικού Κορυφών "Εγγραφον ελευθερίας" (1391), *Δελτίον της Ιονίου Ακαδημίας* 2 (1986) 178-181· ΣΤΑΜΑΤΟΥΛΑ ΖΑΠΑΝΤΗ, Ο θεσμός των πρωτονοταρίων ως επικεφαλής των Δημοσίων νοταρίων στην Κεφαλονιά επί βενετοκρατίας, *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους* (1991-1992) 13-32· ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ - ΣΠ. ΚΑΡΥΔΗΣ, Εγὼ Γεώργιος ο Μόσχος, δημόσιος νοτάριος των Κορυφών έργα, *Ιστορ* 6 (1993) 19-27· Γ. ΓΡΥΝΤΑΚΗΣ, Ρεθμινώτες Νοτάριοι και Διαθήκες (1586-1646), στο: *Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, 25-31 Αυγούστου 1991)*, τ. Β' 1, Ρέθυμνο 1995, σ. 239-255· ΑΣΠΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Αποδείξεις αστικής ιδιότητας στην Κρήτη τον 17ο αιώνα (prove di cittadinanza), στο: *Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, 25-31 Αυγούστου 1991)*, τ. Β' 2, Ρέθυμνο 1995, 619-634 (στο εξής: ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Αποδείξεις αστικής ιδιότητας)· CHRYSsa MALTEZOU, Portrait of the Notary in the Latin-Ruled Greek Regions of the Fourteenth Century, στο: *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit*, W. SEIBT (επιμ.), Wien 1996, σ. 121-131 (στο εξής: MALTEZOU, Portrait)· MARIA FRANCESCA TIEPOLO, Public Documents and Notarial Praxis: Some Examples from Venetian Greece of the Early Fourteenth Century, στο: *Intercultural contacts in the Medieval Mediterranean*, London 1996, σ. 302-321· Κ. Ε. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Οι νοτάριοι της Κρήτης ενώπιον του νόμου: εξετάσεις καταλληλότητας και καθορισμός αμοιβών εργασίας τον 17ο αιώνα, *Κρητολογικά Γράμματα* 18 (2002/2003) 105-125 (στο εξής: ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Νοτάριοι)· Ο ΙΔΙΟΣ, Νοταριακή τέχνη και βενετική εξουσία. Η δίκη ενός κρητικού συμβολαιογράφου στα τέλη του 16ου αιώνα, στο: *Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Β', Ηράκλειο 2004, σ. 285-296 (στο εξής: ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Νοταριακή τέχνη)· PHOTINI KARLAFTI-MOURATIDI, Aspects de la vie économique à Corfou au milieu du 17ème siècle, Athènes 2005· Κ. Ε. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Michiel Gradenigo. Νοτάριος στη Δουκική Γραμματεία του Χάνδακα. Libro 1593-1617, Αθήνα 2010 (στο εξής: ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Michiel Gradenigo)· FOTINI KARLAFTI-MOURATIDI, Il Lavoro à Corfu sotto il dominio veneziano nel diciassettesimo secolo tramite i documenti notarili, *Studi Veneziani* 61 (2010) 409-427· ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΙΔΗ - ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΑΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Συμμετοχή γυναικών σε δικαιοπραξίες στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα, *Ηπειρωτικά Χρονικά* 44 (2010) 129-167.
14. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι, για την Κέρκυρα (όπως και για την Κρήτη), δεν έχουμε πληροφορίες ότι υπήρχε σωματείο ή συντεχνία συμβολαιογράφων. Αντιθέτως, για τη Ζάκυνθο αναφέρεται ότι, τον Οκτώβριο του 1559, ιδρύθηκε εκεί Σωματείο των συμβολαιογράφων, ενώ υπήρχε και βιβλίο διδασκαλίας του επαγγέλματος: ΜΑΡΙΑ ΧΑΙΡΕΤΗ, Διοριστήριο έγγραφο Έλληνα νοταρίου της Κρήτης (1365), *Θησαυρίσματα* 3 (1964) 62-72 (65) (στο εξής: ΧΑΙΡΕΤΗ, Διοριστήριο έγγραφο) και ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Νοταριακό αρχείο, σ. 19. Στη Βενετία, επίσης, υπήρχε το *Collegio Notariale*: SANDI, Principi, σ. 100-106.
15. Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Νομού Κέρκυρας (στο εξής: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ.), *Ενετο-*

ελληνική (*pro faciendis citationibus in scriptis per insulam inter Grecos*)¹⁶, ενώ στην κερκυραϊκή πρεσβεία του 1406, η κεντρική βενετική διοίκηση αναφέρεται εκ νέου στη δυνατότητα άσκησης της συμβολαιογραφίας από τους κερκυραίους συμβολαιογράφους¹⁷. Στην κερκυραϊκή πρεσβεία του 1414, γίνεται αναφορά στην έλλειψη συμβολαιογράφων στο νησί, για τη σύνταξη διαφόρων πράξεων, και ότι μάλιστα, μετά από επιθυμία των συμβολαιογράφων της πόλης, τους αφαιρέθηκε η αρμοδιότητα να συμβολαιογραφούν εκτός πόλεως. Για αυτό, ζητείται να ορισθούν δύο συμβολαιογράφοι ανά περιφέρεια (*balia*) του νησιού, οι οποίοι να δύνανται αλλά και να υποχρεούνται να συντάσσουν *scripturas et cartas*¹⁸.

Το έκτο άρθρο της πρεσβείας στη Βενετία, της 11ης Μαΐου 1440¹⁹, αναφέρεται στο γεγονός ότι στην Κέρκυρα, εδώ και κάποιο διάστημα, διορίζονται συμβολαιογράφοι από τους βάλιους, οι οποίοι όμως δεν λαμβάνουν με επιμελή τρόπο τις πληροφορίες σχετικά με την επάρκεια και γενικότερα τα προσόντα²⁰ των υποψηφίων²¹. Ζητείται δε στο εξής οι συμβολαιογράφοι να διορίζονται από το Συμβούλιο της κοινότητας και στη συνέχεια να παρουσιάζονται στο βάλιο για την επικύρωση του διορισμού τους. Η απάντηση από τη Βενετία είναι θετική (*fiat ut petitur*)²².

Δύο χρόνια αργότερα, η βενετική Σύγκλητος αποφασίζει ότι οι συμβολαιογράφοι θα ορίζονταν από το Συμβούλιο και τη Διοίκηση, αφού θα έχουν επιτύχει σε εξετάσεις ενώπιον επιτροπής, αποτελούμενης από μέλη του Συμβουλίου, με ετήσια θητεία. Οι υποψήφιοι έπρεπε να έχουν συμπληρώσει το εικοστό πέμπτο έτος, να διάγουν άμεμπτο βίο, να έχουν καλή συμπεριφορά και να έχουν ολοκληρώσει ένα στάδιο πρακτικής για ορισμένο χρονικό διάστημα σε ένα συμβολαιογράφο²³.

κρατία, Φάκελος 103 *Bolla d' Oro*, φύλλο 2r. Αντίγραφο των άρθρων της κερκυραϊκής κοινότητας από τα βιβλία της δονικικής Γραμματείας από το 1386-1524, από τον Alvise di Garzoni, *Nodaro Ducal*.

16. Και ΑΣΩΝΙΤΗΣ, *Νοταριακά έγγραφα*, σ. 12.

17. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 103 *Bolla d' Oro*, φ. 4v.

18. Κ. ΣΑΘΑΣ, *Μνημεία Έλληνικής Ιστορίας*, τ. Γ', Εν Παρισίοις 1882, σ. 86.

19. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 103 *Bolla d' Oro*, φ. 8v.

20. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Portrait*, σ. 122, 129.

21. Στη Βενετία, ήδη από το 1280, υπήρχε απόφαση του Μειζονος Συμβουλίου σχετικά με τα προσόντα του νοταρίου, τη ζωή και τη φήμη του: ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΟΛΥΒΑ, *Αρχαιονομία: Φορείς παραγωγής αρχαίων. Ιστορική αναδρομή*, Αθήνα 2009, σ. 376-390 (377) (στο εξής: ΚΟΛΥΒΑ, *Αρχαιονομία*).

22. Και ΑΣΩΝΙΤΗΣ, *Νοταριακά έγγραφα*, σ. 14.

23. Για την ίδια απόφαση, βλ. Λ. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Προνομακά Παλατινής Κομητείας δικαιώματα εν*

Στην κερκυραϊκή προεσβεία, εξάλλου, του 1443²⁴ (*per Marcus Cacussi, Nuntius Comunitatis Corphoy*) ζητείται εκ νέου η διευθέτηση ζητημάτων που αφορούν τα νοταριακά κατάστιχα από την τοπική διοίκηση και την κοινότητα. Επισημαίνεται ότι στην Κέρκυρα έχουν διορισθεί αρκετοί συμβολαιογράφοι, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων είναι αδαείς και αμόρφωτοι (*persone idiote et senza lettere*), γεγονός που ενδέχεται να έχει επικίνδυνες συνέπειες. Σημειώνεται δε ότι πέντε έως έξι συμβολαιογράφοι θα ήταν αρκετοί για τις τρέχουσες ανάγκες και ζητείται, για το κοινό όφελος, να επιλεγούν από το βάιλο και το Συμβούλιο μεταξύ των ανωτέρω συμβολαιογράφων τρεις ή τέσσερις εκ των καλύτερων όσον αφορά τη φήμη και τις ικανότητες και, εφόσον υπάρξει στο εξής κενή θέση, τότε να γίνεται διορισμός με τον ίδιο τρόπο. Η κεντρική βενετική διοίκηση αποδέχεται το αίτημα, διευκρινίζοντας, ωστόσο, ότι δεν θα υπάρξει συγκεκριμένος αριθμός, αλλά ότι θα είναι στην ευχέρεια του βαίλου και των συμβούλων (*ut sibi videbitur honestum et bonum*).

Δικαίωμα όμως διορισμού νοταρίων, ακόμη και σε επόμενες περιόδους, είχαν και οι παλατινοί κόμητες²⁵. Έτσι, ο Leonardo Fortio, στα 1546²⁶, φέροντας τον παλαιότερο τίτλο του Παλατίνου²⁷, έχοντας λάβει την εξουσία *τοῦ χειροτονεῖν νοταρίους, ταβουλαρίους τε καὶ γραφεῖς...*, ασκεί αυτό το δικαίωμα στην Κέρκυρα, όπως αποδεικνύουν αρκετά διπλώματα αυτού του είδους²⁸.

Κερκύρα κατά την ΙΣΤ΄ εκατονταετηρίδα, “Έργα” Β΄, *Κερκυραϊκά Χρονικά* 17 (1973) 110-139 (127) (στο εξής: ΒΡΟΚΙΝΗΣ, Προνομιακά δικαιώματα) και ΑΣΩΝΙΤΗΣ, *Νοταριακά έγγραφα*, σ. 15.

24. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 103 *Bolla d’Oro*, φ. 14ν και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 4r. Για τους διατελέσαντες νοτάριοι, στην Κέρκυρα, κατά την περίοδο 1274-1473, βλ. ΑΣΩΝΙΤΗΣ, *Νοταριακά έγγραφα*, σ. 34-38 (Παράρτημα).
25. Ο τίτλος του παλατινού κόμητα, στην Κέρκυρα, χρονολογείται από την ανδηγαυική περίοδο. Ο τίτλος εδίδετο από το βασιλιά και αφορούσε την άσκηση εξουσίας σε μία περιοχή. Μεταξύ δε των αρμοδιοτήτων των παλατινών κομήτων ήταν και το δικαίωμα *του αναγορεύειν συμβολαιογράφους*: ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Προνομιακά δικαιώματα*, σ. 113. Ήταν σύνηθες οι ανώτατοι άρχοντες να προβαίνουν κατά καιρούς σε διορισμούς συμβολαιογράφων ή να παραχωρούν αυτό το δικαίωμα σε άλλους. Για παράδειγμα, το 1439 ο Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος παραχωρεί με χρυσόβουλλο στους άρχοντες της Φλωρεντίας το δικαίωμα να διορίζουν νοταρίους σε όλη την επικράτεια του βυζαντινού κράτους: Α. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ, *Περί Νοταρίων*, *Θέμις* 5 (1890) 67-68 (67).
26. Για τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Κέρκυρα σε σχέση με την άσκηση του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος, κατά τις πρώτες δεκαετίες του 16ου αιώνα, βλ. ΠΑΝΤΑΖΗ, *Εμμανουήλ Τοξότης*, σ. LV-LXII.
27. Βλ. και ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, *Michiel Gradenigo*, σ. 38.
28. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Προνομιακά δικαιώματα*, σ. 113.

Κατ' εξοχήν, τον 17ο αιώνα, αυτοί που ελέγχουν και εξετάζουν τους υποψήφιους νοταρίους όσον αφορά τις απαιτούμενες γνώσεις και ικανότητες είναι οι εξεταστές επί των συμβολαιογράφων (*esaminadori sopra li nodari*)²⁹. Αυτοί οι εξεταστές εκλέγονταν μέσω ψηφοφορίας από το Συμβούλιο της κοινότητας, γεγονός που δεν παρέλειπαν να αναφέρουν συχνότατα είτε οι ίδιοι είτε η τοπική βενετική διοίκηση, αφού, με αυτόν τον τρόπο, το αξίωμά τους είχε ιδιαίτερη βαρύτητα και οι ενέργειές τους είχαν την ισχύ που προσέδιδε το γεγονός ότι είχαν λάβει αυτή τη θέση, με τη βούληση της πλειοψηφίας του Συμβουλίου. Οι εξεταστές λοιπόν προέβαιναν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες, προκειμένου να αποδειχθεί εάν ο υποψήφιος ήταν άξιος να γίνει συμβολαιογράφος. Στη συνέχεια, οι ίδιοι κατέθεταν τη σχετική αναφορά, που ήταν ταυτόχρονα και πιστοποίηση, στο *Reggimento*, το οποίο, και αυτό με τη σειρά του, εξέδιδε σχετική πιστοποίηση, η οποία ήταν ουσιαστικά η άδεια άσκησης του επαγγέλματος. Όπως είναι ευνόητο και όπως θα δούμε και παρακάτω, το έργο των εξεταστών ήταν σημαντικότατο (*in materia molto gelosa et importante*), αλλά και ευρύτατο και απαιτούσε γνώσεις αλλά και εμπειρία³⁰.

Χαρακτηριστικό, εξάλλου, της μετάβασης των αρμοδιοτήτων διορισμού νοταρίων στους ανωτέρω εξεταστές αποτελεί το έγγραφο της Διοίκησης, της 4ης Μαρτίου 1614³¹, σύμφωνα με το οποίο ο ιερέας Σταματέλος Σαβανής είχε δηλώσει ότι η άδεια άσκησης του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος τού είχε δοθεί από τον κόμη του Παλατίνου Antonio Forcio, ενώ ο εξεταστής Nicolò Quartano δηλώνει ότι δεν επιθυμεί να εκδώσει σχετική πιστοποίηση, αφού ο Σαβανής παραπέμφθηκε στη δικαιοσύνη, με την κατηγορία της μη συμμόρφωσης στους σχετικούς νόμους³², καθώς και ότι ο ίδιος δεν δύναται να κάνει κάτι τέτοιο, αφού ούτε οι προηγούμενοι εξεταστές προέβησαν σε μια τέτοια χορήγηση.

29. Ή αλλιώς: *esaminadori de Publici Nodari*. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 15, υποφάκελος 2, φ. 103r.

30. Για αυτόν το λόγο, ορισμένοι αρνούνταν να το ασκήσουν. Για παράδειγμα, το 1620, ο Marc' Antonio Cazzaiti, ο οποίος είχε το αξίωμα του εξεταστή επί των συμβολαιογράφων, δηλώνει ότι δεν το αποδέχεται επειδή δεν έχει ασκηθεί στη συμβολαιογραφία. Σημειώνει, ωστόσο, ότι αυτό δεν θα τον εμποδίσει να εκλεγεί σε οποιοδήποτε άλλο αξίωμα. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 10, υπ. 5, φ. 101r. Το 1661, οι εξεταστές Στάμος Χαλικιόπουλος και Francesco Canaglioti δηλώνουν ότι δεν επιθυμούν πλέον να κατέχουν αυτό το αξίωμα. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 21, υπ. 4, φ. 15r.

31. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 67r.

32. Γενικώς για τη βενετική νομοθεσία βλ. G. POJAGO, *Le leggi municipali delle Isole Ionie. Dall'anno 1386 fino alla caduta della Republica Veneta*, τ. I, Corfu 1846 (στο εξής: POJAGO, *Leggi*)· Δ. ΜΑΝΙΝ, *Περὶ τῆς Ἀστικῆς, Ἐμπορικῆς καὶ Ποινικῆς τῶν Ἑνετῶν Νομοθεσίας*, μτφρ. Μ.

Η Διοίκηση, ωστόσο, αποφασίζει και ζητεί από τον Σαβανή να προσκομίσει τα κατάστιχά του προς έλεγχο και ο ίδιος να εξετασθεί εάν διαθέτει τα γνωστά απαιτούμενα προσόντα (*de intelligenza et pratica sua*) κατά την κρίση των εξεταστών. Τελικώς, δύο μήνες σχεδόν αργότερα, οι εξεταστές Stamatello Lup(p)ina και Nicolò Quartano (*essaminadori sopra l'arte di Notariato*) δηλώνουν ότι προέβησαν στην εξέταση και τον έλεγχο των βιβλίων του Σαβανή, αλλά και όσον αφορά την καλή φήμη, την επάρκεια³³ και την πρακτική του και ότι ο ανωτέρω είναι ικανός να είναι νοτάριος και μάλιστα *d'autorità Imperiale*.

Παρατηρούμε ότι ο εξεταστής Quartano αντιμετωπίζει αρχικά μία περίπωση, για την οποία δεν είναι βέβαιος ότι εντάσσεται στις αρμοδιότητές του. Ο διορισμός από τον παλατινό κόμητα φαίνεται ότι είναι σε ισχύ, αλλά προφανώς πρόκειται για μια χρονική περίοδο, όπου διορισμοί νοταρίων έχουν αρχίσει να χάνουν το μόνιμο χαρακτήρα τους, εφόσον υπάρχουν αρμόδιοι αξιωματούχοι για τον έλεγχο και την ανανέωση τέτοιων διορισμών. Ο Quartano, μετά την αρχική του αμηχανία³⁴, αποφασίζει να κάνει ό,τι και οι προκατόχοί του, δηλαδή να μην προβεί στην εξέταση του Σαβανή. Βεβαίως, η διαφοροποίηση και προφανώς και η αντίθεση της τοπικής διοίκησης σε τέτοιους διορισμούς δηλώνονται αφενός με την παραπομπή του Σαβανή στη δικαιοσύνη και αφετέρου με την απόφαση ο τελευταίος, τελικώς, να εξετασθεί από τους αρμόδιους εξεταστές. Απόφαση στην οποία συμμορφώνεται και ο Quartano.

Προσόντα

Ένα σημαντικότατο θέμα που απασχολεί τη διοίκηση και την κοινότητα είναι αυτό που αφορά τα προσόντα και τις ικανότητες, αλλά και τη χρηστή συμπεριφορά των συμβολαιογράφων. Βεβαίως, το θέμα αναφέρεται και στο Βυζάντιο, στην αρχή του πρώτου κεφαλαίου του *Έπαρχικού Βιβλίου* του Λέοντος³⁵, κεφάλαιο που φέρει τον τίτλο «*Περὶ ταβουλλαρίων*», δηλαδή

ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ, ἐν Κερκύρα 1889 (στο εξής: ΜΑΝΙΝ, Περὶ Νομοθεσίας): Α. ΔΟΝΑΣ, Το ισχύον δίκαιο και η απονομή του στην Επτάνησο από των προϊστορικών χρόνων μέχρι σήμερα, Κέρκυρα 2000· Γ. Χ. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, Βιβλιογραφική προσέγγιση του δικαίου της Κρήτης κατά τη διάρκεια της βενετοκρατίας, *Ραδάμανθς* 7 (2006) 37-60.

33. Για την *prova di sufficienza* στην Κρήτη, βλ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Αποδείξεις αστικής ιδιότητας, σ. 620. Βλ. και ΚΟΥΒΑ, Αρχαιονομία, σ. 380.

34. Είναι χαρακτηριστικό ότι σημειώνει, σε δύο διαφορετικά σημεία, ότι *δεν επιθυμεί...και...δεν δύναται...*

35. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 31.

περί συμβολαιογράφων, όπου γίνεται αναφορά στα απαιτούμενα προσόντα των υποψηφίων, στη διαδικασία επιλογής και διορισμού, στην κατάρτισή τους, στη σύνταξη των πράξεων, στον αριθμό των συμβολαιογράφων, στις αμοιβές τους κ.ά.³⁶ Για τα προσόντα μάλιστα εκεί σημειώνεται ότι ο νοτάριος πρέπει να έχει *γνώσιν καὶ νόμων εἴδησιν [...]* καὶ μὴ στομύλος ἢ αὐθάδης ἢ βίου διεφθαρμένου τυγχάνη, ἀλλὰ μᾶλλον σεμνὸς τὸ ἦθος καὶ τὴν φρόνησιν ἀκέραιος, λόγιος τε καὶ συνετὸς καὶ περὶ τὴν λέξιν εὐστροφος καὶ περὶ τὸν λόγον εὐάρμοστος³⁷.

Τα ανωτέρω προαπαιτούμενα ισχύουν, όπως ήδη έχει αναφερθεί, και αργότερα και για τη βενετική επικράτεια. Ειδικότερα, και για την Κέρκυρα, η πρώτη κατηγορία των προαπαιτούμενων έχει να κάνει με τις γενικές και ειδικές γνώσεις που ο υποψήφιος πρέπει να κατέχει, δηλαδή οπωσδήποτε ανάγνωση και γραφή, ει δυνατόν σε ικανοποιητικό επίπεδο, καθώς και ειδικότερες γνώσεις σχετικά με τη δομή και τη σύνταξη των διαφόρων ειδών συμβολαιογραφικών πράξεων. Η γνώση, επίσης, και άλλων γλωσσών λαμβάνεται υπόψη. Η δεύτερη κατηγορία αφορά την καταγωγή, τις δραστηριότητες και την εν γένει συμπεριφορά των υποψηφίων, καθώς και τη φήμη που από τα προηγούμενα απορρέει.

Σχετικά με την πρώτη κατηγορία, διαβάζουμε σε αντίγραφο από τις *Ordini* των Συνδίκων της Ανατολής, της 13ης Ιανουαρίου 1548, για το εκ νέου παρουσιασθέν πρόβλημα της ακαταλληλότητας ορισμένων συμβολαιογράφων στο νησί, οπότε και αποφασίζεται οι συμβολαιογράφοι να εξετάζονται *επιμελώς* στη γραμματική και τη συμβολαιογραφική τέχνη από το γραμματέα της Διοίκησης και από το Συμβούλιο της κοινότητας. Διαφορετικά, στον παραβαινόντα θα επιβάλλεται χρηματικό πρόστιμο 50 δονκάτων και ο ίδιος θα τίθεται, επί δύο ημέρες, στην *berlina*³⁸.

Η εκμάθησή του νοταριακού επαγγέλματος προϋπέθετε, συχνά, μία

36. Στο Βυζάντιο, το σωματείο των ταβουλλαρίων είχε προστάτες αγίους, τους Αγίους Νοταρίους, δηλαδή τους αγίους Μαρκιανό και Μαρτύριο, οι οποίοι έζησαν τον 4ο αιώνα και ήταν *ἀναγνώσται καὶ ὑπογραφεῖς* στην υπηρεσία του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Παύλου. Μαρτύρησαν μάλιστα το 351 και τη μνήμη τους εόρταζαν στις 25 Οκτωβρίου. Κατά την ημέρα αυτή, *οἱ ταβουλλάριοι μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτῶν διήρχοντο τὴν ἀγορὰν μετμηφιέμενοι, προσωπιδόφοροι, ἐν εὐθυμίᾳ ἀδιαπτῶτω*, έθιμο που καταργήθηκε από τον πατριάρχη Λουκά: Α. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ, Περὶ Νοταρίων, *Θέμις* 4 (1890) 51-53 (52) (στο εξής: ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ, Περὶ Νοταρίων) και SP. TROIANOS – HELENI GHINI-TSOFOPOULOU – MARINA PARADIMITRIΟΥ, Saints Notarii: Status and iconography, στο: SP. TROIANOS, *Historia et Ius II, 1989-2004*, Αθήνα 2004, σ. 929-934 (931).

37. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 69.

38. ΡΟΪΑΓΟ, Leggi, σ. 58.

περίοδο μαθητείας του υποψήφιου στο γραφείο ενός νοταρίου³⁹. Οι συμβολαιογράφοι, στο πλαίσιο της μαθητείας τους, απομνημόνευαν υποδείγματα συμβολαιογραφικών πράξεων (*formularia*)⁴⁰. Στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα, στα οποία εντοπίζουμε συμβάσεις μαθητείας σε διάφορα επαγγέλματα, οι συμβάσεις μαθητείας σε συμβολαιογράφο είναι σπάνιες. Ωστόσο, υπάρχουν και οι εξαιρέσεις, όπως τον Αύγουστο του 1794⁴¹, στους Παξούς, όταν ο Δημήτριος Βελιανίτης, γιος του Βαγγέλη, συμφωνεί με τον Νικόλαο Κουβά, δημόσιο νοτάριο του νησιού, και συστήνουν συντροφία. Στην πραγματικότητα, όμως πρόκειται για συνδυασμό σύστασης συντροφίας και σύμβασης μαθητείας. Ειδικότερα, σημειώνεται ότι ο νοτάριος έχει χάσει την όρασή του και ως αντάλλαγμα της προσφοράς εργασίας του Βελιανίτη, ο Κουβάς θα συνεχίσει τη μύησή του στη συμβολαιογραφική τέχνη, σε *όλες εκείνες τες έπιστήμες και μάθησες τής νοταρικής*⁴². Ο Βελιανίτης υπόσχεται ότι το ήμισυ της αμοιβής⁴³ που θα λαμβάνει για τις συμβολαιογραφικές πράξεις που θα καταγράφει στα βιβλία του και αντίγραφα αυτών θα το δίδει στο συμβολαιογράφο, όσο αυτός ζει, και αντίστοιχως, ο νοτάριος υπόσχεται ότι θα δίδει στον Βελιανίτη το ήμισυ της αμοιβής από τα αντίγραφα των πράξεων από τα δικά του βιβλία, καθώς και από τα

39. Για τη μαθητεία στη νοταριακή τέχνη στην Κρήτη, βλ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Michiel Gradenigo, σ. 34. Στη Βενετία, οι υιοί των συμβολαιογράφων εξαιρούνταν από διάφορες δοκιμασίες, όπως το να αποδείξουν την *cittadinanza*, αρκεί να ήταν νόμιμα τέκνα και να είχαν υπηρετήσει, για δύο χρόνια, ως βοηθοί στο γραφείο του πατέρα τους ή άλλου συμβολαιογράφου: SANDI, Principi, σ. 106.
40. Γ. Χ. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, Οι ποινικές ρήτρες στα κρητικά συμβόλαια της βενετοκρατίας, *Ραδάμανθους* 1 (2003) 11-22 (14) (στο εξής: ΧΑΤΖΑΚΗΣ, Ποινικές ρήτρες).
41. Από τη συλλογή του Γ. Δόικα, Γενικά Αρχεία του Κράτους-Τοπικό Αρχείο Παξών, *Συμβολαιογράφοι*, Α. Ανεμογιάννης, βιβλίο 20, φ. 17 (ένθετο).
42. Για τη διδασκαλία της τέχνης, βλ. και Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, Η γλώσσα της βενετικής γραφειοκρατίας: η αντιπαράθεση λατινικής και ελληνικής γλώσσας στη μεσαιωνική Κρήτη, *Σύμμεικτα* 9 (1994) 141-156 (147) (στο εξής: ΓΑΣΠΑΡΗΣ, Γλώσσα).
43. Οι αμοιβές των συμβολαιογράφων ήταν συνήθως σε λίρες και το ποσό αυτών ήταν ανάλογο των συναλλαγών. Ωστόσο, σπάνια, δεν λείπουν και οι έγγραφες ενστάσεις εκ μέρους συμβολαιογράφων για την αμοιβή τους. Ένα παράδειγμα είναι το έγγραφο της 12ης Φεβρουαρίου 1617, σύμφωνα με το οποίο, παρά τις ενστάσεις του ιερέα-νοταρίου Γιώργη Μαυρόπουλου για αμοιβή του για διαθήκη, τελικώς ορίζεται ότι θα λάβει εννέα λίρες, ποσό που θα καταβληθεί από τους κληρονόμους κατ' αναλογία των μεριδίων τους. Η ένσταση του συμβολαιογράφου στηρίζεται πιθανόν στην υψηλή αξία των περιουσιακών στοιχείων που αναφέρονταν στη διαθήκη. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ 3, υπ., φ. 188ν. Βλ. και ΡΟΙΑΓΟ, Leggì, φ. 122. Αναφορά στην αμοιβή του συμβολαιογράφου εντοπίζουμε και σε μία άλλη κατηγορία συμβολαιογραφικών πράξεων, τις διαιτητικές αποφάσεις. Κάποια παραδείγματα αμοιβών: ένα ασημένιο δουκάτο, μισό δουκάτο, ένα κροζάτο, 14 λίρες. Η εκ πρώτης όψεως αυτή υψηλή αμοιβή πιθανόν δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο συμβολαιογράφος αμεί-

βιβλία ενός άλλου συμβολαιογράφου, συνεπώνυμου του Κουβά.

Σχετικά με τη δεύτερη κατηγορία, το πρόσωπο που επιθυμούσε να γίνει συμβολαιογράφος έπρεπε, πέραν των ανωτέρω γνώσεων, να διάγει χρηστό βίο, δηλαδή ο τρόπος ζωής και οι πράξεις του να ακολουθούν το δίκαιο και το νόμιμο. Έτσι ενεργώντας, συνήθως, αποκτούσε καλή φήμη, η οποία απαιτείται ήδη από τις πρώτες σχετικές αναφορές της βενετικής διοίκησης. Στις μικρές κοινωνίες, είναι γνωστά ο χαρακτήρας και η συμπεριφορά των μελών τους, ακόμη, σε ένα βαθμό, και οι πνευματικές τους ικανότητες, και αυτό λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από τους διοικητικούς μηχανισμούς. Τα ανωτέρω, μάλιστα, κάποιες φορές, θεωρούνται ως φυσικά επόμενα της καλής καταγωγής. Για παράδειγμα, ο χρηστός τρόπος ζωής του πατέρα, ιδίως όταν και αυτός ασκούσε το συμβολαιογραφικό επάγγελμα, αποτελεί άριστο εχέγγυο που εμπεριέχει υψηλές πιθανότητες επανάληψης της επιτυχίας. Η καλή αυτή καταγωγή, συνήθως για τους συμβολαιογράφους της πόλης, ταυτίζεται συχνά με τη *cittadinanza*⁴⁴, δηλαδή ο υποψήφιος, εκτός

βεται και για την προηγούμενη της διαιτητικής απόφασης πράξη, δηλαδή τη σύνταξη του ορισμού των κριτών, του συνυποσχετικού (*κομπρομέσου*): ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΑΝ, Δικαιοπραξίες εμπορικών εταιρειών (συντροφιών) στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα, *Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου* (υπό έκδοση) (στο εξής: ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΑΝ, Δικαιοπραξίες). Από την άλλη πλευρά, στην κερκυραϊκή πρεσβεία του 1633, τονίζεται ότι ο γραμματέας του αρχιεπίσκοπου Benedetto Bragadin συντάσσει συμβόλαια μίσθωσης προσόδων και παραχώρησης κτημάτων, λαμβάνοντας πολύ υψηλή αμοιβή. Λόγου χάριν, ότι, για κάθε συμβόλαιο της δεύτερης κατηγορίας, λαμβάνει 10 λίρες, ενώ οι συμβολαιογράφοι αμείβονται με μόνο μία λίρα: ΕΛΛΗ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αι.), Αθήνα 2002, σ. 490, 508. Οι αμοιβές των συμβολαιογράφων στην Κρήτη, τις πρώτες δεκαετίες του 17ου αιώνα, ήταν σε υπέρπυρα, αναλόγως της αξίας των συναλλαγών: ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Νοτάριοι, σ. 114, 122.

44. Για την κερκυραϊκή *cittadinanza*, βλ. Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Η κερκυραϊκή ευγένεια των αρχών του 17ου αιώνα, *Τα Ιστορικά* 2/3 (1985) 95-124· Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis: Favènement et l'affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Frankfurt 1992 (στο εξής: ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis*), καθώς και SANDI, *Principi*, σ. 104. Στο Συμβούλιο της κοινότητας συμμετείχαν και πρόσωπα διαφορετικής κοινωνικής θέσης ή και γεωγραφικής προέλευσης. Η ιδιότητα της *ευγένειας* δεν ήταν απαραίτητη για να χαρακτηριστεί κάποιος *cittadino*, όρος που αποδίδεται στο μέλος του Συμβουλίου, που αναλαμβάνει αξιώματα και διαθέτει το δικαίωμα εκπροσώπησης της πόλης του. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis*, σ. 116. Στην Κρήτη, το 1613, θεσμοθετείται η *prova di cittadinanza*, ενώ στη Βενετία ίσχυε ήδη από τον προηγούμενο αιώνα. Οι προϋποθέσεις ήταν οι γνωστές: ηλικία τουλάχιστον 25 ετών, νόμιμα τέκνα, μη άσκηνη χειρωνακτικής τέχνης, κατοικία στην πόλη και κοινωνική υπόληψη. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.), Βενετία 20082, σ. 124 (στο εξής: ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Θεσμός). Βλ. και ΠΑΠΑΔΑΚΗ, Αποδείξεις αστικής ιδιότητας, σ. 621.

των άλλων, έπρεπε να αποδείξει ότι είναι νόμιμο τέκνο, ότι οι άμεσοι πρόγονοί του δεν είχαν ασκήσει χειρωνακτικό επάγγελμα (*ars mecanica*), καθώς και ότι δεν είχαν καταδικασθεί για κάποιο λόγο⁴⁵. Κατά διαστήματα, εντοπίζουμε περιπτώσεις απόδειξης (*prova*) της *cittadinanza*⁴⁶, κυρίως όταν πρόκειται για την εισαγωγή στο Συμβούλιο της κοινότητας.

Όσον αφορά τους συμβολαιογράφους, η έρευνα εκ μέρους των εξεταστών επικεντρωνόταν στην αναζήτηση, στα διοικητικά και άλλα έγγραφα, όσον αφορά την καταγωγή και την επαγγελματική ενασχόληση των άμεσων προγόνων των υποψηφίων. Στους αντίστοιχους διορισμούς, σε αρκετές περιπτώσεις, υπάρχουν έγγραφες αναφορές στην ιδιότητα του *cittadino* είτε χρησιμοποιώντας αυτόν τον όρο, είτε (υπο)δηλώνοντάς τον. Για παράδειγμα, στο διορισμό του Μανώλη Ραδονα, το 1634, αναφέρεται ότι αυτός είναι μέλος του Συμβουλίου της κερκυραϊκής κοινότητας⁴⁷. Επίσης, στο διορισμό του *Domino* Μανώλη Τυπάλδου (1635), *cit(t)adino* από την Κεφαλονιά⁴⁸, οι εξεταστές Στέλιος Αλαγορα και Ζουαννε Ζαχί τονίζουν ότι αυτός θα ασκήσει το συμβολαιογραφικό επάγγελμα με την αξιοπιστία που απαιτεί η καλή του καταγωγή⁴⁹.

Ενδιαφέρουσα, από την άλλη πλευρά, είναι η περίπτωση των Τζόρτζη και Ζαχαρία Ασημόπουλου⁵⁰, οι οποίοι, βάσει εγγράφου της 24ης Φεβρουαρίου 1646, είχαν ζητήσει την είσοδό τους στο Συμβούλιο ήδη από το 1636. Το έγγραφο σημειώνει ότι, αν και η ζωή του Michiel Ασημόπουλου, θείου από τον πατέρα τους, ήταν *civile et honorata*, αυτή του ποτέ Τζόρτζη Ασημόπουλου δεν ήταν. Τελικώς, μερικούς μήνες αργότερα, στις 19 Αυγούστου 1646, η διοίκηση δηλώνει ότι οι ανωτέρω αδελφοί και οι απόγονοί τους έζησαν *civili* και χωρίς να έχουν μετέλθει κάποιας *μηχανικής τέχνης*⁵¹. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι οι ανωτέρω αδελφοί ήταν ήδη συμβολαιογράφοι.

45. Στην Κρήτη, οι *cittadini* προέρχονταν από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα: ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Michiel Gradenigo, σ. 33.

46. Οι συμβολαιογράφοι, στη Βενετία, προέρχονταν από την τάξη των *cittadini*: F. LANE, Βενετία, η θαλασσοκράτειρα, μτφρ. Κ. ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ, επιστημονική επιμ. Γ. Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ, Αθήνα 2007, σ. 225 (στο εξής: LANE, Βενετία).

47. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 15, υπ. 2, φ. 103r.

48. Σπάνια, εντοπίζουμε διορισμούς συμβολαιογράφων από άλλες περιοχές, που πραγματοποιούνται από την τοπική βενετική διοίκηση της Κέρκυρας. Ένα παράδειγμα: ο Λουκάς Μαυρογιάννης, το Μάιο του 1698, διορίζεται Νοτάριος της Πάργας. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 25, υπ. 7, φ. 22r.

49. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 15, υπ. 2, φ. 104r.

50. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 19, υπ. 2, φ. 16r.

51. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 20, υπ. 5, φ. 11r.

Βεβαίως, δεν γνωρίζουμε εάν οι εξεταστές προέβαιναν στις προαναφερθείσες ενέργειες, προκειμένου να αποδειχθεί η *cittadinanza* του υποψήφιου στις περιπτώσεις, όπου εγγράφως κάτι τέτοιο δεν αναφέρεται. Ανάμεσα στις δύο ακραίες πιθανές ερμηνείες, ότι δηλαδή, σε κάθε περίπτωση, η απάντηση είναι μόνο θετική ή μόνον αρνητική, επιλέγουμε μια ενδιάμεση ερμηνεία, ότι δηλαδή υπήρχαν περιπτώσεις, κατά τις οποίες μια τέτοια έρευνα δεν ήταν υποχρεωτική ή και περιττή, για παράδειγμα για τους συμβολαιογράφους των χωριών, ενώ, σε άλλες, η έρευνα πραγματοποιείτο χωρίς να αναφέρεται. Ενδείξεις για το τελευταίο αποτελούν κάποιες σχετικές μικρές προσθήκες επί του τυπικού κειμένου της αδειοδότησης, όπως αναφέρουμε σε διάφορα σημεία αυτής της μελέτης, οι οποίες είναι πιθανόν να υπαινίσσονται πραγματοποιηθείσα σχετική έρευνα.

Συμπληρωματική των προαναφερθεισών ενεργειών για την απόδειξη της *cittadinanza* είναι η συλλογή πληροφοριών από τους εξεταστές για τη διαπίστωση του καλού χαρακτήρα, του ήθους, ακόμη και των ικανοτήτων του υποψήφιου συμβολαιογράφου, η οποία επιτυγχάνεται συνήθως με την εξέταση ατόμων που διαθέτουν κύρος και κάποιο αξίωμα, τυπικά ή και ουσιαστικά προαπαιτούμενα επιτυχούς κρίσης. Για τις μικρές δε κοινωνίες, ιδίως των χωριών, τα άτομα αυτά είναι οι εκπρόσωποι της τοπικής κρατικής και θρησκευτικής εξουσίας, δηλαδή οι δημογέροντες και οι ιερείς. Στα διοικητικά έγγραφα, τέτοιες μαρτυρίες καταγράφονται, κατά καιρούς, στους διορισμούς των συμβολαιογράφων. Ένα από τα πολλά παραδείγματα αποτελεί ο διορισμός του Στέλιου Σαβανή, υιού του αποθανόντα παπά Μάρκου, από το χωριό Κορακιάνα⁵².

Ειδικότερα, τον Ιανουάριο του 1655, οι εξεταστές επί των συμβολαιογράφων Priamo Marcoran και Stamatelo Vulgari⁵³, στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων τους⁵⁴, προκειμένου να προβούν στο διορισμό⁵⁵ του Σαβανή ως συμβολαιογράφου, ζητούν την ένορκη σχετική μαρτυρία από τους αξιολογότερους δημογέροντες και ιερείς (*Vechiardi più pratici et Preti più atempati*) του ανωτέρω χωριού. Η Διοίκηση, λοιπόν, δια του βαΐλου Pollo Donado, με ακόλουθο έγγραφο, καλεί τους ιερείς Νικόλα Νικολούζο και Μάρκο Μάρκο(υ) και τους *vechiardi* Χρίστο Σερβόπουλο και Κυριάκη Σοφό, οι οποίοι υποχρεούνται να μεταβούν στην πόλη, προκειμένου, ενόρκως, να δώσουν τις απαραίτητες πληροφορίες για τον Σαβανή. Διαφορετικά, οι ίδιοι θα υπόκεινται σε χρηματικό πρόστιμο 50 δουκάτων, τα οποία θα

52. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 18, υπ. 5, φ. 2r.

53. Αυτός ο εξεταστής στο τέλος του εγγράφου υπογράφει: Stamatello Bulgari.

54. ...zelosi sopra tal materia...con tuta pontual diligenza...

55. Για τα κριτήρια διορισμού, στην Κρήτη, βλ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, *Νοταριακή τέχνη*, σ. 291.

δοθούν στην *Camera Fiscale* (Οικονομική Υπηρεσία)⁵⁶.

Πράγματι, οι ανωτέρω, τις επόμενες ημέρες, εμφανίζονται και καταθέτουν ενόρκως (οι ιερείς *more sacerdotale*) ότι ο Σαβανής είναι πρόσωπο που έχει άριστη φήμη, ποιότητα χαρακτήρα και τρόπου ζωής, όπως ήταν και ο πατέρας του, ότι γνωρίζει ανάγνωση και γραφή και γενικώς ότι είναι ο πιο κατάλληλος για τη θέση του συμβολαιογράφου, καθώς και ότι μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν έχει διαπράξει (ή δεν έχει ακουσθεί να έχει διαπράξει) κάτι άδικο ή άτιμο.

Τελικώς, οι ανωτέρω εξεταστές εκδίδουν το *privileggio*⁵⁷ του Σαβανή⁵⁸, το οποίο, επίσης, μας παρέχει περισσότερα στοιχεία από αυτά των μικρών τυπικών προαναφερθέντων κειμένων αδειοδότησης. Έτσι, αναφέρονται τα συνηθέστερα είδη των συμβολαιογραφικών πράξεων που ο νέος νοτάριος θα συντάσσει, καθώς και ότι ο Σαβανής έδωσε επίσημο όρκο σε εικόνα της Θεοτόκου ότι θα ασκήσει το συμβολαιογραφικό επάγγελμα με εντιμότητα, χωρίς κακοβουλία και χωρίς να υποχωρεί σε κακές επιδράσεις. Αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι οι εκπρόσωποι της τοπικής κοινωνίας (δημογέροντες και ιερείς) εκφράζονται κυρίως για την εντιμότητα, τον τρόπο ζωής και τη φήμη του υποψήφιου και δευτερευόντως για την ικανότητά του να ασκήσει το επάγγελμα, αφού, άλλωστε, δεν είναι αυτοί οι ειδικοί για να εξετάσουν κάτι τέτοιο. Την ικανότητα, μάλιστα, αυτή τη συνδέουν με την αποδεδειγμένη ικανότητα συγγενών του, οι οποίοι, στο παρελθόν, ήταν συμβολαιογράφοι. Η πραγματοποιηθείσα δηλαδή συμβολαιογραφική σταδιοδρομία των τελευταίων και ο τρόπος ζωής τους εκλαμβάνονται ως τεκμήρια επιτυχίας για αυτούς και ταυτόχρονα αυξάνουν τις προσδοκίες μιας επιτυχούς πορείας για τον απόγονό τους. Βεβαίως, παρατηρούμε ότι, αν και οι ανωτέρω εκπρόσωποι εκφράζονται με τον καλύτερο τρόπο για τον Σαβανή, ωστόσο κρατούν κάποιες επιφυλάξεις για το μέλλον, όταν δηλώνουν ότι η συμπεριφορά του τελευταίου δεν έχει τίποτε το αξιόμημπο μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Υπάρχουν δε και περιπτώσεις όπου οι κατά τόπους εκπρόσωποι, όταν καλούνται για παρόμοιες υποθέσεις τονίζουν ότι από κοινού με τους υπόλοιπους δημογέροντες, εκφράζουν και τη γνώμη ολόκληρης της μικρής κοινότητας του χωριού για τον υπό εξέταση συμβολαιογράφο. Ένα παράδειγμα είναι αυτό του Μαρτίου του 1655, για τον *reverendo monaco* Έπαρ-

56. Όπως είναι γνωστό, χρηματικά πρόστιμα καταβάλλονται, επίσης, για δημόσια έργα και οχυρώσεις. Για την Κρήτη, βλ. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, *Ποινικές ρήτρες*, σ. 18. Στο αμέσως επόμενο διάστημα, θα δοθεί προς δημοσίευση μελέτη για την *Camera Fiscale* της Κέρκυρας.

57. Στην Κρήτη, το διοριστήριο: *la patente della sua creatione*. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, *Νοταριακή τέχνη*, σ. 292.

58. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 18, υπ. 5, φ. 4r.

χο, από το χωριό Επίσκεψη⁵⁹.

Κάποτε, ο υποψήφιος, στην αίτηση για διορισμό του σε συμβολαιογράφο, δίδει στη διοίκηση ονόματα προσώπων που ο ίδιος επιθυμεί να εξετασθούν. Για παράδειγμα, στις 27 Οκτωβρίου 1655⁶⁰, ο Ανδρέας Ριζικάρης, σε έγγραφο του, επειδή επιθυμεί να γίνει νοτάριος, *υπακούοντας* στους σχετικούς νόμους, δηλώνει τα ονόματα αυτών που επιθυμεί να εξετασθούν ως μάρτυρες από τους αρμόδιους εξεταστές αναφορικά με την προσωπικότητα και τον τρόπο της ζωής του, αλλά και σε ό,τι άλλο οι εξεταστές κρίνουν, προκειμένου, εν συνεχεία, όπως αναφέρει, να εκδοθεί η σχετική άδεια άσκησης. Ακολουθούν τα ονόματα των μαρτύρων: ιερέας Αντώνιος Vassilla, Αντώνιος Λιβονίτης και *Nicollo* Capello. Παρομοίως, σε επόμενο έγγραφο, τον Απρίλιο του 1656⁶¹, ο Αλέξανδρος Θεοτόκης δηλώνει στη διοίκηση τέσσερα ονόματα μαρτύρων που ο ίδιος επιθυμεί να εξετασθούν για το δικό του διορισμό: *Zuanne Dona*, Franco Cavalioti, Zorzi Zachi και Arsenio Zachi.

Ιδιαίτερη είναι και η δήλωση του Σπύρου Πάγκαλου, στις 13 Ιανουαρίου 1668⁶², προς τους εξεταστές επί των συμβολαιογράφων, στην οποία αναφέρει, σε πρώτο πρόσωπο, ότι ο ίδιος έζησε πάντοτε χριστιανικά, με φόβο Θεού, και σύμφωνα πάντοτε με τα χρηστά ήθη, καθώς και ότι πάντοτε είχε *αστικές ενασχολήσεις*. Καλεί δε ως μάρτυρες τους Ανδρέα Θεοτόκη, Nicolò Veia, Beneto Lanza και Δημήτριο Richi. Ο υποψήφιος δηλαδή επικαλείται, με σαφήνεια, εδώ τη θεοσέβειά του και γενικώς το χριστιανικό τρόπο ζωής του, προκειμένου αυτά να ληφθούν σοβαρά υπόψη για το διορισμό του ως συμβολαιογράφου.

Στο πλαίσιο της απόδειξης της εντιμότητας και του έννομου τρόπου ζωής, ήταν και ο έλεγχος για πιθανές καταδικαστικές αποφάσεις εις βάρος του υποψήφιου. Στις 7 Ιουνίου 1700, ο Michiel Coschina, επιθυμώντας να γίνει συμβολαιογράφος (*al grado et esercizio del Notariato*), ζητεί να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες. Σε ακόλουθο σχετικό έγγραφο αναφέρεται ότι, μετά από έλεγχο στα δικαστικά έγγραφα, πράγματι δεν υπάρχει κάποια καταδικαστική απόφαση εναντίον του⁶³ και, στη συνέχεια, και μετά τον έλεγχο και για τα άλλα προαπαιτούμενα εκ μέρους των εξεταστών, του

59. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 18, υπ. 5, φ. 5r.

60. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 20, υπ. 15, φ. 124r.

61. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 20, υπ. 15, φ. 126r.

62. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 20, υπ. 15, φ. 128r.

63. Ακολουθούν και άλλες αιτήσεις υποψηφιότητας και οι σχετικοί έλεγχοι. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 26, υπ. 6, φ. 31r.

δίδεται η σχετική άδεια⁶⁴.

Διορισμοί

Μετά την πραγματοποίηση⁶⁵ του ελέγχου, δια εξετάσεως, των γνώσεων, της ικανότητας και γενικότερα των απαιτούμενων προσόντων του υποψήφιου από τους εξεταστές, καθώς και τη συλλογή πληροφοριών από τους τελευταίους, προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη καλής φήμης για την προσωπικότητα και το ήθος του υποψήφιου, ακολουθούσε η έκδοση της άδειας άσκησης της συμβολαιογραφίας. Στα *Libri di privilegi di nodari*, που εντοπίζουμε διάσπαρτα στα διοικητικά έγγραφα, καταγράφονται, σε μικρά τυπικά κείμενα, οι σχετικές πιστοποιήσεις και αδειοδοτήσεις (*privileggi*) από τους εξεταστές επί των συμβολαιογράφων (*esaminadori sopra li nodari*)⁶⁶.

Στο επόμενο στάδιο, η τοπική διοίκηση, δια του βαΐλου, αφού ελάμβανε και έκανε αποδεκτά τα στοιχεία που οι εξεταστές έδιδαν για κάθε περίπτωση υποψήφιου συμβολαιογράφου, εξέδιδε το τελικό έγγραφο, με το οποίο ήταν δυνατή η άσκηση του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος (ομοίως *privileggio*). Βεβαίως, συνηθέστατα, στα διοικητικά έγγραφα εντοπίζουμε τις αδειοδοτήσεις από τους εξεταστές. Ένα από τα πολλά παραδείγματα είναι αυτό του *Gion* Παρασκευά, από τον Ποταμό, για τον οποίο οι εξεταστές Δήμος Καριόφιλος και Νικολός Σκιαδάς δηλώνουν ότι είναι ικανός και επαρκής, καθώς και ότι έχουν λάβει πολύ καλές πληροφορίες για τον τρόπο ζωής και τις πράξεις του (*vita, costumi et acioni sue*). Οι εξεταστές σημειώνουν ότι, αφού εξέτασαν τον ανωτέρω, του δίδουν άδεια άσκησης του επαγγέλματος (*l'ufficio dal Notariato*), διαβεβαιώνοντας τον οποιoσδήποτε ότι δύναται να αναμένει το καλύτερο από αυτόν⁶⁷.

Κάποιες πρόσθετες πληροφορίες για την εξέταση του υποψήφιου συμβο-

64. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 26, υπ. 7, φ. 59r.

65. Για την τελετή του ορισμού συμβολαιογράφων (*ταβουλλαριών*) στο Βυζάντιο, βλ. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ, *Περὶ Νοταρίων*, 52.

66. Για το τυπικό της σύνταξης των κειμένων, βλέπε και ΑΣΩΝΙΤΗΣ, *Νοταριακά έγγραφα*, σ. 16. Στις 11 Οκτωβρίου 1612, αποστέλλεται στην Κέρκυρα η απόφαση της βενετικής Συγκλήτου σχετικά με τον τρόπο ορισμού συμβολαιογράφων και ιατρών. Με την υποχρέωση να δημοσιευθεί και να καταχωρηθεί στα βιβλία της Γραμματείας. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 105, Περγαμηνή Νο 167r.

67. *...di poter essercitare fidelmente essa notaria, assicurando qualunqua persona...che si puo sperare ogni ottima speratione...* 24 Αυγούστου 1684: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 22, υπ. 3, φ. 3r/70r. Ή αλλού: *Si puo sperare ogni ottima operatione* (1638): Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 16, υπ. 3, φ. 12r.

λαιογράφου εντοπίζουμε και στην αδειοδότηση του Στάθη Κοσκινά, στις 18 Ιανουαρίου 1626⁶⁸, στην οποία οι εξεταστές Αρσένιος Brendano και Οδηγητριανός Σαραντάρης δηλώνουν ότι εξέτασαν επιμελώς και υπέβαλαν ερωτήσεις στον Κοσκινά σχετικά με το επάγγελμα (*professione*) του συμβολαιογράφου και το ισχύον νομικό καθεστώς (*ordini con capitoli*) για αυτό το *υπούργημα*, και τον έκριναν επαρκή, έμπιστο και άξιο.

Σπάνια, επίσης, εντοπίζουμε και έγγραφα «ομιλητικότερα». Ένα πρώτο τέτοιο παράδειγμα είναι το διοριστήριο έγγραφο του Agostin Capelo, στις 19 Ιουλίου 1684, από τους εξεταστές Stamatelo Lupina και Zuanne Vernicioti. Σε αυτό αναφέρεται ότι ο Capelo εφύλαττε ήδη, με παραδειγματική επιμέλεια, τα πρωτόκολλα του πατέρα του Nicolò Zuanne και του αδελφού του Στέλιου. Στη συνέχεια, τονίζεται ότι ο Capelo γνωρίζει πολύ καλά τους νόμους, όπως προκύπτει και από τη θητεία του στο αξίωμα του συνηγόρου, και θεωρείται από τους ικανότερους στην αγορά, όπως και τα έγγραφά του το αποδεικνύουν⁶⁹. Ειδική αναφορά γίνεται, επίσης, στην άριστη γνώση του άλλων γλωσσών, ότι δηλαδή, πλην της μητρικής του, γνωρίζει τη λόγια ελληνική (*lingua greca literale*), τη λατινική και τη γαλλική γλώσσα. Σημειώνεται, ακόμη, ότι ο ίδιος έχει την ικανότητα και τη δυνατότητα να συντάσσει οποιοδήποτε δημόσιο έγγραφο, όπως κάνουν οι συμβολαιογράφοι της Βενετίας, ενώ ιδιαίτερη μνεία γίνεται και στο ήθος και τον εξαιρετο τρόπο της ζωής του. Τελικώς, ο Capelo, αφού έδωσε το συνήθη όρκο ότι θα ασκήσει πιστά το έργο του (*di fedel amministrazione*), ορίσθηκε *Nodaro di Venetia Imperiale e Reale autorità*⁷⁰.

Σχετικά με τον τελευταίο τίτλο, σημειώνουμε ότι οι συμβολαιογράφοι στη Δυτική Ευρώπη, κατά το 13ο αιώνα, διορίζονταν από τον αυτοκράτορα, τον πάπα ή άλλες αρχές (*imperiale, apostolica ή ducali auctoritate*)⁷¹. Στη Βενετία, το 1375, αναφέρεται ότι κανείς δεν δύναται να γίνει *Notaio Veneto*, εκτός εάν προηγουμένως έχει εξετασθεί από την αρχή των *Proveditori del Comune*, ή εάν είναι *cittadino* ή εφόσον διαμένει στη Βενετία επί 15 έτη⁷². Με νόμο, εξάλλου, του 1485, στη Βενετία, όλοι οι συμβολαιογράφοι

68. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 12, υπ. 3, φ. 17r.

69. *...da virtù che possede attestata dalle sue stampe e compositioni notte al universale...*

70. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 22, υπ. 3, φ. 1r/68r, και με μικρές διαφορές το ίδιο έγγραφο: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 304, υπ. 5, φ. 84v. Με έγγραφο που ακολουθεί η Διοίκηση, δια του βαίλου Giacomo Pesaro, επικυρώνει τον ανωτέρω διορισμό.

71. HELENI SARANDI-MENDELOVICI, A history of the Greek notarial system, στο: *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen*, M. SCHMOECKEL – W. SCHUBERT (επιμ.), Baden-Baden 2009, σ. 523-556 (532) (στο εξής: SARANDI-MENDELOVICI, History).

72. SANDI, Principi, σ. 101.

Veneta ή *Apostolica* ή *Imperiale auctoritate* εξετάζονταν από τον μέγα γραμματέα και τους κατώτερους γραμματείς, παρουσία του δόγη ή με την άδειά του, όσον αφορά την επάρκεια, την ικανότητα και την εμπειρία, καθώς και για τη ζωή, τα χρηστά ήθη και τη φήμη τους⁷³. Στην Κέρκυρα, το 17ο αιώνα, σε ορισμένες περιπτώσεις συνήθως υποψηφίων εγνωσμένου κύρους, κατά το διορισμό τους, αυτός ο τίτλος δίδεται από τους εξεταστές επί των συμβολαιογράφων ή και από το *Reggimento*⁷⁴. Έτσι, το 1633, στο τέλος του διοριστηρίου εγγράφου του Τζόρτζη Χαλικιόπουλου από το βάιλο Geronimo Trivisan σημειώνεται ότι ο Χαλικιόπουλος πρέπει να γράφει κάτω από την υπογραφή του *Nodario veneto auctoritate*, σύμφωνα με τη διαταγή της 15ης Ιουλίου 1613⁷⁵.

Ένα δεύτερο παράδειγμα εκτενέστερου διοριστηρίου εγγράφου είναι αυτό του Ιουνίου του 1707⁷⁶, όταν οι εκλεγμένοι από το Συμβούλιο της Κοινοτήτας εξεταστές επί των συμβολαιογράφων Gallo Πολίτης και Ζαχαρίας Ροδόσταμος δηλώνουν ότι, αφού εξέτασαν τον Giovanni Nocca, του αποθανόντα καπιτάνου Pieruzzo, ο οποίος επιθυμεί να γίνει νοτάριος, όσον αφορά την ικανότητά του, τα χρηστά του ήθη και τη ζωή του, διαπίστωσαν ότι αυτός είναι επαρκής και κατάλληλος για μια τέτοια θέση και σύμφωνα με την απόφαση του 1440. Οι ανωτέρω εξεταστές λοιπόν διορίζουν τον Nocca δημόσιο⁷⁷ συμβολαιογράφο για την πόλη και ολόκληρο το νησί της Κέρκυρας, αλλά και για οποιοδήποτε άλλο μέρος της βενετικής επικράτειας, έχοντας δηλαδή το δικαίωμα να συντάσσει κάθε είδους έγγραφα συμφωνίες, συμβόλαια, διαθήκες κ.ά., όπως οι συμβολαιογράφοι της Βενετίας. Οι εξεταστές σημειώνουν ότι ο Nocca έδωσε επίσημο όρκο ότι θα υπηρετήσει σε αυτό το αξίωμα (*carico, minister(i)o*)⁷⁸ με εντιμότητα, ειλικρίνεια και πίστη. Προσθέτουν, βεβαίως, ότι αυτός ο διορισμός θα επικυρωθεί από τη

73. SANDI, Principi, σ. 102, Βλ. και MARIA PIA PEDANI FABRIS, *Veneta auctoritate notarius: storia del notariato veneziano (1514-1797)*, Milano 1996.

74. Τον 16ο αιώνα, οι σύνδικοι και εξεταστές της Ανατολής έχριναν παράνομη την απονομή του τίτλου *notaro veneto* σε συμβολαιογράφο της Κρήτης από την τοπική βενετική διοίκηση. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, *Νοταριακή τέχνη*, σ. 296. Ωστόσο, τον επόμενο αιώνα, και εκεί οι τοπικές αρχές αποδίδουν αυτόν τον τίτλο. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Michiel Gradenigo, σ. 37, 39. Βλ. επίσης, ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Portrait*, σ. 124.

75. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 15, νπ. 2, φ. 105r.

76. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 80, νπ. 18/2, φ. 1r.

77. Για τη σημασία του όρου *δημόσιος* για τους συμβολαιογράφους στο Βυζάντιο, βλ. SARANDI-MENDELIVICI, *History*, σ. 526.

78. Αξιοσημείωτη είναι η χρήση παρεμφερών αλλά ποικίλων όρων που συναντάμε στα διοικητικά έγγραφα, που αποδίδονται στη συμβολαιογραφία: *Importante ministerio, nella promo-*

Διοίκηση του νησιού. Πράγματι, με έγγραφο που ακολουθεί, η Διοίκηση επικυρώνει τον ανωτέρω διορισμό.

Σε αρκετά, εξάλλου, έγγραφα, προστίθενται και άλλα προσόντα του υποψήφιων συμβολαιογράφων ή και επιπλέον πληροφορίες για τους αρμόδιους αξιωματούχους αλλά και επί της διαδικασίας. Για παράδειγμα, στις 10 Νοεμβρίου 1696⁷⁹, οι εξεταστές Στέφανος Θωμόπουλος και ο Οδηγητριανός Festa, ενεργώντας με επιμέλεια και ζήλο, όπως αρμόζει στο αξίωμα, το οποίο μάλιστα, όπως σημειώνουν, ανέλαβαν, αφού εκλέχθηκαν από το Συμβούλιο της Κοινότητας, δηλώνουν ότι ο Ηρακλής Βούλγαρης, από το χωριό Μελίκια, αφού εξετάσθηκε και πέρασε τις σχετικές δοκιμασίες (*esaminato et sperimentato*), διαπιστώθηκε ότι είναι ικανός, επαρκής, πιστός και άξιος, καθώς και ότι είναι γνωστός ως πολίτης που διάγει εντιμότητα τη ζωή του. Επομένως, οι ανωτέρω εξεταστές εκδίδουν αυτό το πιστοποιητικό έγγραφο, προκειμένου αυτό να χρησιμοποιηθεί οποτεδήποτε και οπουδήποτε ως αποδεικτικό της ικανότητας και της επάρκειας⁸⁰ του Βούλγαρη, διευκρινίζοντας βεβαίως ότι ο ανωτέρω είναι άξιος της θέσης του δημόσιου συμβολαιογράφου, αφού διαθέτει τα απαιτούμενα προσόντα, τα οποία αποτελούν άριστα εχέγγυα για τις ενέργειες του ως συμβολαιογράφου (*legalità, pontualità, suissezzatezza et fedeltà...assicurando qualunqu' che dal medemo potra ricevere ogni ottima et honorevole opperazione*).

Δέκα ημέρες αργότερα, στην άδεια άσκησης του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος του Βούλγαρη (*privileggio*) ο βάλιλος Giulio Balbi δηλώνει ότι, αφού έλαβε ολοκληρωμένη πληροφόρηση για το ήθος και το χαρακτήρα του ανωτέρω και ειδικότερα, πλην των συνήθως αναφερομένων, και για την *civiltà, fedeltà και attitudine*, όπως φαίνεται στο σχετικό αυθεντικό πιστοποιητικό των εξεταστών επί των συμβολαιογράφων, με την εξουσία που του έχει δοθεί από τη βενετική Σύγκλητο για να διορίζει συμβολαιογράφους, διορίζει τον Βούλγαρη δημόσιο και νόμιμο συμβολαιογράφο για να συντάσσει κάθε είδους συμβολαιογραφική πράξη, σε κάθε πόλη, κατεξοχήν δε στην πόλη της Κέρκυρας, αλλά και σε οποιονδήποτε άλλον τόπο, όπως οι νοτά-

zione del Notariato, nelle promozioni del Notariato, poter far il notariato, arte, carico, C(h)aricho, carica di Nodaro, offitio/officio del notariato, esertitio ή esercitio della Notaria, essericio, professione di Notaio, aministratione del Notariato.

79. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 25, υπ. 7, φ. 8ν.

80. Για την επάρκεια των συμβολαιογράφων στην Κρήτη, ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Νοτάριοι, σ. 106· ΚΟΥΒΑ, Αρχαιονομία, σ. 383. Για μεταγενέστερη περίοδο, βλ. ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Το κατάρτιση των Νοταρίων: κανονιστικές ρυθμίσεις του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος στις αρχές του 19ου αιώνα στα Ιόνια Νησιά, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύννης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 44 (2012) (υπό έκδοση).

ριοι της Βενετίας, και αφού ο Βούλγαρος έδωσε επίσημο όρκο ότι θα υπηρέτησε στο αξίωμα (*carica*) του συμβολαιογράφου με πίστη και αλήθεια (*realmente e fedelmente e per fede della verità*)⁸¹.

Αξιοσημείωτο δε είναι ότι, στα τέλη του 17ου αιώνα⁸², οι σύνδικοι της κερκυραϊκής κοινότητας απευθύνονται στη βενετική διοίκηση, διαμαρτυρόμενοι για την, εδώ και λίγα χρόνια, επιβληθείσα από το βάιλο επιβάρυνση ενός τζεκινίου σε κάθε διορισμό ιερέα και συμβολαιογράφου. Τελικώς, ο γενικός καπιτάνος της Θάλασσας Domenico Mocenigo, στις 7 Μαΐου 1691 (από το Στόλο), διατάσσει τους βάιλους στο εξής να μην ζητούν αυτή την επιβάρυνση για τους ανωτέρω διορισμούς⁸³.

Ιερείς-νοτάριοι

Στη μεσαιωνική εποχή, νοτάριοι είχαν και την ιδιότητα του ιερέως⁸⁴. Όμως από τις αρχές ήδη του 17ου αιώνα, εκδίδεται διαταγή από τον προνοητή F. Pasqualigo, που κοινοποιείται στη Ζάκυνθο το 1607, η οποία απαγορεύει στους ιερείς να είναι και συμβολαιογράφοι. Το Μάιο του 1631⁸⁵, ο προνοητής και εξεταστής των Τριών Νήσων Antonio Pisani επιβεβαιώνει τη διαταγή, καθορίζοντας μάλιστα χρηματικό πρόστιμο 300 δουκάτων για τους παραβάτες ιερείς-συμβολαιογράφους⁸⁶ αλλά και για τους εξεταστές που θα ελέγξουν τα βιβλία αυτών, καθώς και για το γραμματέα της διοίκησης, που θα καταχωρήσει το διορισμό, για κάθε περίπτωση παρανομίας. Επιπλέον, οι συμβολαιογραφικές πράξεις που θα έχουν συνταχθεί από τέτοιους συμβολαιογράφους θα καταστούν άκυρες. Ωστόσο, οι ιερείς που ήδη είναι και συμβολαιογράφοι δύνανται να ασκούν το αξίωμα εφ' όρου ζωής⁸⁷. Η σχετική διαταγή μεταφράσθηκε στην ελληνική και δημοσιεύθηκε στην πόλη και στις τέσσερις περιφέρειες του νησιού. Του ανωτέρω εγγράφου, το οποίο είναι αντίγραφο από το πρωτότυπο, ακολουθεί άλλο, ομοίως

81. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 25, υπ. 7, φ. 9r.

82. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 23, υπ. 6, φ. 7r.

83. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 100, βιβλίο 46, φ. 2v, 6r, 8r. Η απαγόρευση αφορά και την επιβληθείσα επιβάρυνση μισού δουκάτου για εξαγωγή λαδιού, πλην της συνήθους φορολόγησης.

84. Στην Κρήτη, για παράδειγμα, το 1365, καταγράφεται διορισμός του ιερέα Γεωργίου Σπηλιώτη ως νοταρίου από τον Δούκα της Κρήτης Πέτρο Μαυρογενό: ΧΑΙΡΕΤΗ, Διοριστήριο έγγραφο, σ. 67 και 70. Βλ. και SANDI, Principi, σ. 101.

85. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 133, υπ., φ. 2r. Ανανέωση αυτής της απόφασης τον Απρίλιο του 1743. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 80, υπ. 18/1, φ. 13r.

86. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Νοταριακό άρχαιο*, σ. 20.

87. Στις βενετικές γαλέρες, ο ιερέας εκτελούσε και χρέη συμβολαιογράφου. LANE, Βενετία, σ. 484.

αντίγραφο, που περιλαμβάνει την επικύρωση της απόφασης του Pisani από το δόγη Franciscus Ercio και τη βενετική Σύγκλητο προς χάρη της κερκυραϊκής κοινότητας, (επί Marc' Antonio Memmo, προνοητή και καπιτάνου *Corcyre*). Στο έγγραφο σημειώνεται ότι αυτή η απόφαση συνάδει με την ορθόδοξη χριστιανική (*Ritto Grecco*)⁸⁸ δεοντολογία. Το αξιοσημείωτο δε είναι ότι αυτή η επικύρωση γίνεται χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1642.

Την ίδια διαταγή εντοπίζουμε και αρκετές δεκαετίες αργότερα, το Μάρτιο του 1684⁸⁹, όταν τονίζεται ότι οι ιερείς δεν δύνανται να γίνουν συμβολαιογράφοι, επί ποινή 300 δονκάτων, ποινή στην οποία θα υπόκεινται και οι εξεταστές και ο γραμματέας, καθώς και σε έγγραφο του 1702⁹⁰, όπου επαναλαμβάνονται τα ανωτέρω, καθώς και ότι όσοι είναι ήδη συμβολαιογράφοι και επιθυμούν να γίνουν ιερείς θα πρέπει να δηλώσουν στην εκκλησιαστική γραμματεία και στη γραμματεία της διοίκησης ότι δεν θα ασκήσουν στο εξής τη συμβολαιογραφία. Διαφορετικά, οι πράξεις που αυτοί θα συντάσσουν, μετά από αυτή τη διαταγή, θα είναι άκυρες και επιπλέον οι παραβάτες θα καταβάλουν χρηματικό πρόστιμο⁹¹ 200 δονκάτων στην Οικονομική Υπηρεσία. Επαναλαμβάνεται δε ότι όσοι είναι ήδη *nodari religiosi* δύνανται να συνεχίσουν να είναι και ιερείς και συμβολαιογράφοι, δια βίου.

Ένας από τους λόγους αυτής της απαγόρευσης ήταν ότι συχνά οι ιερείς-νοτάριοι έπειθαν τους διαθέτες να κληροδοτούν περιουσιακά τους στοιχεία σε εκκλησίες και μονές. Βεβαίως, οι προαναφερθείσες απαγορεύσεις, στην Κέρκυρα, είχαν μάλλον προσωρινό χαρακτήρα, αφού ιερείς-νοτάριοι υπήρχαν σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια της βενετικής περιόδου, όπως απλά κανείς μπορεί να διαπιστώσει από τις σχετικές αναφορές μας εδώ, αλλά, βεβαίως, και εάν ξεφυλλίσει τον κατάλογο των συμβολαιογράφων του Αρχείου, όπου, κυρίως στα χωριά, αρκετοί ήταν οι ιερείς νοτάριοι.

Άσκηση συμβολαιογραφίας

Ο νοτάριος ασκούσε το επάγγελμα του συνηθέστατα στο γραφείο του, το οποίο, στις πράξεις, για την εξεταζόμενη περίοδο, στην Κέρκυρα, ανα-

88. Ο όρος *greco*, στα διοικητικά έγγραφα, όταν γίνεται αναφορά στο δόγμα, δηλώνει τον ορθόδοξο χριστιανό. Βλ. και ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, *Νοταριακή τέχνη*, σ. 291.

89. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 304, υπ. 5, φ. 64ν.

90. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 27, υπ. 8, φ. 36τ., επί βαίλου Bernardo Semitecolo. Σε αυτό το έγγραφο, αναφέρεται ως χρηματικό πρόστιμο το ποσό των 200 δονκάτων για την *Camera Fiscale* (Οικονομική Υπηρεσία).

91. Για την ποινή και το πρόστιμο, βλ. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, *Ποινικές ρήτρες*, σ. 12.

φέρεται ως *cancellato* (*cancello*)⁹². Άλλοι χώροι στους οποίους ο συμβολαιογράφος μετέβαινε, για την έγγραφη σύναψη συμφωνιών και τη σύνταξη των αντίστοιχων πράξεων, ήταν η οικία κάποιου από τους συμβαλλόμενους ή τους μάρτυρες ή άλλου προσώπου εγνωσμένου κύρους, ή ακόμη και ο χώρος ενός ναού συνήθως στις αιρετοκρασίες.

Κατά διαστήματα, η βενετική διοίκηση γνωστοποιούσε ή υπενθύμιζε αναλυτικά τον έννομο τρόπο, με τον οποίο ο συμβολαιογράφος ήταν υποχρεωμένος να ασκεί το επάγγελμά του. Στην αρχή αυτών των εγγράφων, συνήθως, αναφέρονταν οι εκάστοτε εξεταστές επί των συμβολαιογράφων, το κοινό ενδιαφέρον για την εύρυθμη λειτουργία του επαγγέλματος (*λειτουργήματος, υποουργήματος, αξιώματος, τέχνης κ.ά*) του συμβολαιογράφου, καθώς και η συνήθης τυπική γνωστοποίηση-πρόσκληση προς τους συμβολαιογράφους να προσκομίσουν τις άδειες και τα κατάστιχά τους για έλεγχο, όπως θα αναπτύξουμε και παρακάτω. Στη συνέχεια του εγγράφου, καταγράφονταν 11 *capitoli* (άρθρα), τα οποία αναφέρονταν στη σύναψη των πράξεων. Πρόκειται προφανώς για τα 11 άρθρα του *Capitulare* των νοταρίων, το οποίο ο Σπ. Θεοτόκης αναφέρει ότι εντόπισε στα βενετικά αρχεία, χωρίς όμως ο ίδιος να προλάβει να το δημοσιεύσει⁹³.

Από αυτά τα επαναλαμβανόμενα, κατά διαστήματα, έγγραφα με τα προαναφερθέντα άρθρα⁹⁴, επιλέξαμε να παρουσιάσουμε αυτό του 1637, επειδή αυτό είναι πιο ολοκληρωμένο, περιλαμβάνοντας δύο ακόμη άρθρα. Ειδικότερα, κάθε πράξη (άρθρο 1) πρέπει να φέρει την ημερομηνία⁹⁵ και τον τόπο σύνταξής της, καθώς και τα ονόματα των συμβαλλόμενων.

Δεν επιτρέπεται (άρθρο 2) ο νοτάριος να συντάξει κάποια πράξη σε άλλο βιβλίο ή σε κάποιο χαρτί, αλλά μόνο σε αυτό που θα φέρει την υπογραφή ενός εκ των εξεταστών⁹⁶.

92. Πρβλ. το βυζαντινό *statio*: SARANDI-MENDELIC, History, σ. 528. Και αργότερα: *stacio* (MALTEZOU, Portrait, σ. 128).

93. MALTEZOU, Portrait, σ. 122.

94. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 10, υπ. 6, φ. 175ν (1624)· Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 16, υπ. 3, φ. 5r (1637)· Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 27, υπ. 5, φ. 1r (1693)· Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 87r (1694)· Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 25, υπ. 2, φ. 13r (1698) και αλλού.

95. Η σχετική παράβαση, δηλαδή η αλλαγή της ημερομηνίας διαθήκης προς όφελος άλλων προσώπων, πλην των νόμιμων κληρονόμων, αναφέρεται και στη λογοτεχνία: *Τη δάτα έβαλα πρὸ ἐνὸς μηνός* (Α. ΡΙΖΟΣ-ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Ο συμβολαιογράφος, Αθήνα 2011, σ. 40) (στο εξής: ΡΙΖΟΣ-ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Συμβολαιογράφος).

96. Κάθε πράξη που συντασσόταν σε πρόχειρο σχέδιο (*schizzo*) έπρεπε να διαβάζεται στους συμβαλλόμενους. Βλ. και ROJAGO, Leggi, σ. 170. Πρόκειται για την τελείωση ή πλήρωση (*completio*), δηλαδή για την ανάγνωση του εγγράφου από τον συμβολαιογράφο και την ερώτηση

Όταν δε αυτό συμπληρωθεί, τότε ο νοτάριος θα χρησιμοποιήσει νέο. Απαγορεύεται (άρθρο 3) η καταγραφή πράξεων σε χωριστά φύλλα (*squarrafogli*) και εφόσον υπάρχουν τέτοια, θα θεωρούνται άκυρα (*niun valore et efficacia*). Οι ποινές δε που θα επιβληθούν στον παραβάτη συμβολαιογράφο θα είναι, επί πέντε έτη, υπηρέτηση ως κωπηλάτης στις γαλέρες, καθώς και στέρηση του δικαιώματος άσκησης της συμβολαιογραφίας δια βίου.

Το επόμενο άρθρο (4), επίσης, αναφέρεται στα παραπάνω χωριστά φύλλα και στη μεγάλη ζημία που αυτά μπορούν να προκαλέσουν. Προκειμένου δε αυτό το φαινόμενο να σταματήσει, ζητείται, σε διορία 15 ημερών για την πόλη και ενός μηνός για το υπόλοιπο νησί, οι νοτάριοι να προσκομίσουν στους εξεταστές όλα τα χωριστά φύλλα στα οποία έχουν γράψει συμβόλαια, διαθήκες ή άλλες πράξεις, για να λάβουν από τους εξεταστές τις οδηγίες που αυτοί θα κρίνουν ως απαραίτητες για τη διασφάλιση των συμφερόντων των ενδιαφερομένων.

Προκειμένου, επίσης, να σταματήσουν οι καταχρήσεις (άρθρο 5) που παρατηρούνται σχετικά με τα λευκά φύλλα και τις λευκές σελίδες που εντοπίζονται στα κατάστιχα, αποφασίζεται η απαγόρευση τέτοιων κενών, ενώ, εάν κατά λάθος συμβεί κάτι τέτοιο, ο συμβολαιογράφος οφείλει να τραβήξει γραμμές πάνω σε αυτά, δηλώνοντας το λάθος (*trascurato per errore*).

Αναφέρεται (άρθρο 6) ακόμη η υποχρέωση της τήρησης αλφαβητικού ευρετηρίου των ονομάτων των συμβαλλόμενων μερών σε κάθε κατάστιχο. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι, σε αυτά τα ευρετήρια, η αλφαβητική καταχώρηση γινόταν, συνήθως, ως προς το βαπτιστικό όνομα και όχι ως προς το επώνυμο, ενώ, συχνά, καταγράφεται και η κοινωνική ή επαγγελματική προέλευση του συμβαλλόμενου: *signor, μάστρο κ.ά.*

Άλλο άρθρο (7) αναφέρεται στις διαθήκες ή στα κωδίκελλα και τονίζεται η υποχρέωση του συμβολαιογράφου να ελέγξει εάν ο διαθέτης είναι ψυχικά υγιής και εφόσον είναι, ότι αυτό πρέπει να καταγραφεί. Οι μάρτυρες, επίσης, πρέπει να παρευρίσκονται από την αρχή και να υπάρχουν τουλάχιστον δύο που να γνωρίζουν γραφή, ενώ εάν αυτό δεν είναι δυνατόν, επιτρέπεται και ένας μάρτυρας που να γνωρίζει γραφή και να μαρτυρεί και για τους άλλους. Διαφορετικά, η διαθήκη θα θεωρείται άκυρη και ο συμβο-

στα συμβαλλόμενα μέρη εάν αυτό ανταποκρίνεται στη θέλησή τους, προκειμένου, στη συνέχεια, να καταχωρηθεί στα κατάστιχα. Βλ. και ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 19. Ακολουθούσε, συνήθως, η απόλυση (*absolutio*), όπου ο νοτάριος παρέδιδε ένα αντίγραφο της πράξης σε καθένα από τα συμβαλλόμενα μέρη. SARANDI-MENDELOVICI, History, σ. 525. Βλ. και ΑΣΩΝΙΤΗΣ, Νοταριακά έγγραφα, σ. 16 ΚΟΛΥΒΑ, Αρχαιονομία, σ. 379. Για την εφαρμογή, τέλος, της *stridationis*, δηλαδή της δημοσιοποίησης του περιεχομένου των δικαιοπραξιών, κατά το 14ο και 15ο αιώνα, βλ. ΑΣΩΝΙΤΗΣ, Νοταριακά έγγραφα, σ. 12.

λαιογράφος θα υπόκειται σε κυρώσεις.

Ομοίως για τις διαθήκες (άρθρο 8), ο συμβολαιογράφος υποχρεούται να ερωτά πάντοτε το διαθέτη εάν αυτός στον οποίο άφησε την περιουσία του επιθυμεί να είναι και ο νόμιμος κληρονόμος του, και την απάντησή του να την καταγράφει, επί ποινή 500 δουκάτων για το Ενεχυροδανειστήριο⁹⁷, για κάθε περίπτωση παράβασης.

Απαγορεύεται (άρθρο 9), επίσης, ο συμβολαιογράφος να σημειώνει στο περιθώριο διαθήκης, συμβολαίου ή άλλης πράξης, ακύρωση, διευκρίνιση, κλήση, ρύθμιση ή ικανοποίηση πίστωσης ή άλλη σημείωση, αλλά όλα αυτά πρέπει να τα καταχωρεί στο κατάστιχο του στην ημερομηνία που θα συμβούν με τη σχετική αναφορά.

Ανά έτος (άρθρο 10)⁹⁸, οι συμβολαιογράφοι οφείλουν να εμφανίζονται και να προσκομίζουν τα πρωτόκολλά τους για έλεγχο. Διαφορετικά, θα υπόκεινται σε σωματικές και χρηματικές ποινές και μεγαλύτερες, κατά την κρίση των αρμοδίων και των διαδόχων τους, ανάλογα με την ποιότητα του αδικήματος. Επιπροσθέτως, σε αυτούς τους παραβάτες συμβολαιογράφους θα αφαιρείται *ipso jure*, δια βίου, η δυνατότητα άσκησης της συμβολαιογραφίας.

Στη συνέχεια, (άρθρο 11) τονίζεται ότι, όσοι συμβολαιογράφοι δεν έχουν το ανωτέρω αλφαβητικό ευρετήριο, πρέπει να το συντάξουν εντός διορίας 15 ημερών.

Οι συμβολαιογράφοι (άρθρο 12) και όσοι ασκήσουν τη συμβολαιογραφία στο εξής υποχρεούνται να τηρούν τα βιβλία τους (*volumi*) με τάξη και με την απαραίτητη αριθμηση, εφαρμόζοντας τους σχετικούς κανονισμούς, επί ποινή 25 δουκάτων και παύση δια βίου από τη συμβολαιογραφία.

Τέλος (άρθρο 13), τονίζεται ότι αντίγραφο των ανωτέρω πρέπει να υπάρχει δεμένο στα κατάστιχα κάθε συμβολαιογράφου⁹⁹. Παρατηρούμε ότι αρκετά από τα ανωτέρω άρθρα αναφέρονται στην έννομη δημιουργία και τήρηση των συμβολαιογραφικών κατάστιχων. Δηλαδή τα περισσότερα των άρθρων, για ακόμη μία φορά, περιλαμβάνουν οδηγίες για τα συμβολαιογραφικά βιβλία: καταγραφή των πράξεων σε δεμένα βιβλία με χρονολογική σειρά, σαφής καταγραφή των ονομάτων των συμβαλλόμενων μερών. Η χρονολογική δε σειρά θα πρέπει να τηρείται και για τις τροποποιήσεις

97. Χρ. ΔΕΣΥΛΛΑΣ, Η Τράπεζα των Φτωχών. Το *Monte di Pietà* της Κέρκυρας (1630-1864), Αθήνα 2006.

98. Αλλού και μάλιστα αρκετά συχνά, αναφέρεται ότι ο αυτός ο έλεγχος πρέπει να πραγματοποιείται κάθε τέσσερις μήνες. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 25, υπ. 2, φ. 1r.

99. Αλλού, αναφέρεται η υποχρέωση να αποσταλεί αντίγραφο των *capitoli*, στην ελληνική γλώσσα, στις τέσσερις επαρχίες του νησιού.

προηγούμενων πράξεων, οι οποίες θα καταχωρούνται ως ξεχωριστές πράξεις, προς αποφυγή παράνομης προσθήκης όρων ή και προσώπων. Τονίζεται, επίσης, η παράνομη ύπαρξη συμβολαιογραφικών πράξεων σε χωριστά φύλλα και η διευθέτηση των ήδη σε αυτά καταγεγραμμένων, αναφορά που (υπο)δηλώνει ότι αυτή η πρακτική ήταν, σε κάποιο βαθμό, συνήθης.

Βεβαίως, πρέπει να σημειώσουμε ότι στα ανωτέρω άρθρα του 1637 δίδεται μεγαλύτερη βαρύτητα στις διαθήκες από ό,τι στα συχνά επαναλαμβανόμενα έντεκα άρθρα, ως αποτέλεσμα πιθανόν της αντίστοιχης οδηγίας-διαταγής από την κεντρική ή τοπική βενετική διοίκηση, ως κατασταλτική διοικητική αντίδραση στα συναφή παραβατικά φαινόμενα εκείνης της περιόδου.

Στο πλαίσιο της πραγματοποίησης όλων των ανωτέρω και της επίτευξης των επιδιωκόμενων στόχων, επισημαίνεται ο σχετικός τακτικός έλεγχος από τους αρμόδιους εξεταστές, ενώ δίδεται ως διορία *συμμόρφωσης* ένα χρονικό διάστημα, προκειμένου οι συμβολαιογράφοι να τακτοποιήσουν τις ενδεχόμενες παραβάσεις τους.

Οι εξασφαλιστικές ρήτρες, τέλος, αφορούν κυρώσεις, σε περίπτωση απείθειας, οι οποίες είναι αυστηρότατες και περιλαμβάνουν υψηλά χρηματικά πρόστιμα, υποχρεωτική υπηρέτηση στο στόλο και οπωσδήποτε την πιθανότερη πραγματοποιήσιμη οριστική αφαίρεση της άδειας άσκησης της συμβολαιογραφίας.

Στις αρχές του επόμενου αιώνα (24 Απριλίου 1708)¹⁰⁰, κατά τη θητεία των εξεταστών επί των συμβολαιογράφων Zuanne Damillo και Σπυρίδωνος Μουστοξίδη, έγγραφο του βάλιου Zuanne Foscarini επαναλαμβάνει ακόμη μία φορά την προαναφερθείσα υποχρέωση προσκόμισης των συμβολαιογραφικών κατάστιχων για έλεγχο, εντός διορίας 15 ημερών για τους συμβολαιογράφους της πόλης και εντός ενός μηνός για τους συμβολαιογράφους του υπόλοιπου νησιού, ενώ ακολουθούν εννέα *capitoli*, τα περισσότερα εκ των οποίων ήδη έχουν αναφερθεί, αλλά με κάποιες διαφοροποιήσεις. Ειδικότερα, σημειώνεται ότι οι συμβολαιογράφοι (άρθρο 1), στο εξής, υποχρεούνται να κρατούν οι ίδιοι τα βιβλία τους, ενώ, εάν αυτοί έχουν στην κατοχή τους βιβλία αποθανόντων πατέρων και αδελφών που ήταν συμβολαιογράφοι, υποχρεούνται να συντάξουν και να καταχωρήσουν ξεχωριστό σημείωμα, με τη μορφή καταλόγου, στο βιβλίο που υπάρχει για αυτόν το σκοπό στη Γραμματεία.

100. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 37r. Βλ. και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 29, υπ. 6, φ. 32r.

Στο πλαίσιο της εφαρμογής των διατάξεων των σχετικών νόμων περί δημοσίευσης των διαθηκών και των κωδικέλλων (άρθρο 2) μετά το θάνατο του διαθέτη, εκτός από την προσκόμιση της διαθήκης στη Γραμματεία, οι συμβολαιογράφοι υποχρεούνται να τη δημοσιοποιήσουν και στο ναό της ενορίας του διαθέτη ή διαφορετικά σε άλλη εκκλησία, παρουσία μαρτύρων, εντός διορίας τουλάχιστον ενός μηνός μετά το θάνατο του διαθέτη, και να καταγράψουν στις πράξεις τους αυτή τους την ενέργεια.

Τα κληροδοτήματα (άρθρο 3) για φιλανθρωπικούς σκοπούς (*legati ad pias causas*)¹⁰¹, καθώς και τα καταπιστεύματα (*fideicommissi*)¹⁰² θα σημειώνονται από τους συμβολαιογράφους, εντός της ανωτέρω διορίας, στο βιβλίο που θα υπάρχει για αυτόν το σκοπό στη Γραμματεία και τα έξοδα για κάθε τέτοια σημείωση θα είναι ένα άσπρο (και όχι περισσότερα).

Εάν οι εξεταστές (άρθρο 4) εντοπίσουν λάθη, υποχρεούνται να καταθέσουν στη Γραμματεία αντίγραφο της απόφασής τους σχετικά με τις επιβαλλόμενες ποινές.

Κατά τις παραδόσεις των βιβλίων των αποθανόντων συμβολαιογράφων προς φύλαξη (άρθρο 5), οι εξεταστές οφείλουν να παρεμβαίνουν με την υπογραφή τους.

Όσοι φυλάττουν βιβλία αποθανόντων συμβολαιογράφων (άρθρο 6) υποχρεούνται, εντός διορίας δύο μηνών, να προβούν σε αλφαβητική ταξινόμηση αυτών και να γνωστοποιήσουν αυτή την ενέργεια (*facendo manifesto di detta opera*) με υπογραφή τους στο βιβλίο που υπάρχει για αυτόν το σκοπό στη Γραμματεία, επί ποινή παύσης και καταβολής χρηματικού προστίμου 300 δουκάτων στην Οικονομική Υπηρεσία.

Όλοι οι συμβολαιογράφοι (άρθρο 7) υποχρεούνται να έχουν αντίγραφα όλων των σχετικών διατάξεων μαζί με την άδεια άσκησης.

Όλοι οι συμβολαιογράφοι (άρθρο 8) υποχρεούνται να φυλάττουν σωστά και σε ασφαλές μέρος τα δικά τους βιβλία είτε τα βιβλία των αποθανόντων πατέρων και αδελφών αυτών, ομοίως επί ποινή παύσης και καταβολής χρηματικού προστίμου 300 δουκάτων.

Προκειμένου η απροσεξία ορισμένων συμβολαιογράφων (άρθρο 9) να μην μετατραπεί σε αιφνιδιασμό από την πονηριά, απαγορεύεται στο εξής οι συμβολαιογράφοι να προβαίνουν σε εγγυήσεις πληρωμών των πράξεων τους μεγαλύτερες από 10 δουκάτα, εκτός εάν υπογράφουν δύο μάρτυρες, επί ποινή ακύρωσης των εγγυήσεων.

101. Σημειώνουμε τη διαφορά μεταξύ των *legati ad pias causas* και των *testamenti ad pias causas*.

102. *Fideicommissi* < *fides* + *committere*. Βλ. και Γ. ΧΑΤΖΑΚΗΣ, Η πατρική εξουσία στο δικαϊκό περιβάλλον της Βενετοκρατούμενης Κρήτης, *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 39 (2005) 143-209 (187).

Παρατηρούμε ότι από τα εννέα *capitoli* τα τέσσερα (τα δύο εκ των οποίων αποκλειστικώς) αναφέρονται στα κατάστιχα αποθανόντων συμβολαιογράφων, σε θέματα σχετικά με την παράδοση, τη φύλαξη και την αποφυγή παραποίησης των πράξεων που αυτά περιέχουν. Το θέμα δε της ασφάλειας είναι σημαντικότατο, αφού οι σχετικοί κίνδυνοι είναι ποικίλοι: κλοπή βιβλίων ή αφαίρεση φύλλων από αυτά από πρόσωπα που έχουν ανάλογα συμφέροντα, καταστροφή βιβλίων εξαιτίας φύλαξής τους σε ανθυγιεινούς χώρους (υγρασία, τρωκτικά) κ.ά. Βεβαίως, τα παραπάνω ισχύουν και για τα βιβλία των ζώντων συμβολαιογράφων, με τη μνεία, σε άλλα άρθρα, πρόσθετων υποχρεώσεων αυτών.

Δύο άρθρα αναφέρονται στις διαθήκες, το πρώτο για την επιτυχή και ολοκληρωμένη, κατά το δυνατόν, δημοσιοποίηση αυτών και το δεύτερο για τα κληροδοτήματα για ιερούς σκοπούς, στο πλαίσιο της υλοποίησης της πραγματικής τελευταίας βούλησης του διαθέτη, αλλά και της εμφανούς απόδειξης της σπουδαιότητας που η διοίκηση απέδιδε σε θέματα θρησκευτικότητας.

Η προαναφερθείσα μέριμνα της βενετικής διοίκησης για τα συμβολαιογραφικά θέματα, όπως αναφέρεται και αλλού, δικαιολογείται εφόσον τα συμβολαιογραφικά κατάστιχα αποτελούσαν την κατεξοχήν επίσημη πηγή των δικαιοπραξιών που αφορούσαν περιουσιακά στοιχεία, και όχι μόνον, των υπηκόων της Γαληνοτάτης, ένας από τους (βασιικούς) στόχους της οποίας ήταν η, κατά καιρούς, επιδίωξη πρόληψης, ή, στη χειρότερη περίπτωση, εξάλειψης φαινομένων δυσαρέσκειας ως απόρροια δυσλειτουργιών ή παραβατικών συμπεριφορών.

Διαθήκες

Στα διοικητικά έγγραφα που αφορούν την άσκηση της συμβολαιογραφίας, σε προληπτικό ή και κατασταλτικό επίπεδο, είτε δηλαδή όταν πρόκειται για διατάξεις και κανονισμούς, είτε για παραβατική, έκνομη συμπεριφορά εκ μέρους των συμβολαιογράφων, συχνά, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στις διαθήκες (*materie più importante*), αφού αυτές αναφέρονται στις περιουσίες των υπηκόων (*tutte le sostanze de suditi*).

Ειδικότερα, η έμφαση στις διαθήκες¹⁰³ δικαιολογείται όχι μόνον επειδή αυτές αφορούν στα αναγκαία μέσα βιοπορισμού ή και ευπορισμού, αλλά και επειδή το πρώτο συμβαλλόμενο μέρος, ο διαθέτης, δεν θα βρούκεται εν

103. Για τη σύνταξη διαθηκών, βλ. και MANIN, *Però Νομοθεσίας*, σ. 42 και POJAGO, *Leggi*, σ. 122, 248.

ζωή, κατά την εκτέλεση της διαθήκης¹⁰⁴, εν αντιθέσει με τα συμβαλλόμενα μέρη των άλλων ειδών δικαιοπραξιών, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν και να ελέγχουν την πορεία της πραγματοποίησης των συμφωνηθέντων (σε προικοσύμφωνα, αγοραπωλησίες, δανεισμούς κ.ά.).

Για αυτόν το λόγο, υπάρχει μέριμνα, κατά καιρούς, από τη Διοίκηση, όπως ήδη αναφέραμε, όσον αφορά την έννομη καταχώρηση της διαθήκης στο συμβολαιογραφικό κατάστιχο¹⁰⁵, δηλαδή την καταγραφή της πραγματικής ημερομηνίας σύνταξης της διαθήκης, την αναφορά όλων των νόμιμων κληρονόμων, των μεριδίων αυτών και γενικότερα όλων των όρων της διαθήκης, την ύπαρξη μαρτύρων¹⁰⁶ και την πλήρη ενημέρωση αυτών για τους όρους της διαθήκης. Επιπλέον, όπως είδαμε σε κάποια από τα προαναφερθέντα *capitoli*, κατά διαστήματα, καταγράφεται ως βασική προϋπόθεση η καλή ψυχική υγεία του διαθέτη κατά τη σύνταξη της διαθήκης, ενώ αναφέρεται η επιπλέον υποχρέωση του συμβολαιογράφου να ερωτά τους διαθέτες εάν αυτοί επιθυμούν οι αναφερθέντες κληρονόμοι να είναι και (γενικώς) οι νόμιμοι κληρονόμοι τους. Η δεύτερη αυτή αναφορά προφανώς αποτελούσε επιβεβαίωση των ονομάτων των νόμιμων κληρονόμων, αλλά διευθετούσε και πιθανά μελλοντικά ζητήματα σχετικά με τα κληροδοτηθέντα περιουσιακά στοιχεία (κέρδη, ζημιές κ.ά.) και γενικότερα κληρονομικά θέματα. Αξιοσημείωτες, επίσης, είναι οι διευκρινίσεις σχετικά με τους μάρτυρες, οι οποίοι δεν έπρεπε απλά να παρίστανται, αλλά και να δύνανται να αναγνώσουν, τουλάχιστον δύο εξ αυτών, όσα ο συμβολαιογράφος ανέφερε. Όλα αυτά στα πλαίσια της αποφυγής ποικίλων παρανομιών, όπως η εμφάνιση πλαστής¹⁰⁷ μεταγενέστερης διαθήκης¹⁰⁸, η απόκρυψη, η παράβαση ή η παραποίηση όρων, η παράνομη προσθήκη-συμμετοχή και άλλων, πλην των νόμιμων κληρονόμων¹⁰⁹, η απουσία μαρτύρων που ευνοούσε οποιαδήποτε παρανομία κ.ά.

Ορισμένοι συμβολαιογράφοι, μάλιστα, τηρούσαν ειδικό βιβλίο διαθηκών

104. Βλ. και SANDI, Principi, σ. 101.

105. ...*ἄς ἐξετασθεὶ τὸ βιβλίον τῆς καταχωρίσεώς μου* (ΡΙΖΟΣ-ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 158).

106. Για παρανομίες όσον αφορά μάρτυρες σε διαθήκες, στην Κρήτη, βλ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Νοταριακή τέχνη, σ. 293. *Μάρτυρες γνώριμοί μου, καὶ μὴ ἔχοντες μ' ἔμενανε συγγένεια νε ριλατζιόνε* (ΡΙΖΟΣ-ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 39).

107. ΧΑΙΡΕΤΗ, Διοριστήριο έγγραφο, σ. 71. Στη Ζάκυνθο, όπως και στην Κρήτη, νοτάριοι, κάποιες φορές, δέχονταν εκβιασμούς για να συντάξουν ψεύτικα συμβόλαια και διαθήκες.

108. *Ἡ μοναχὴ καὶ ἰρρεβοκάβιλε θέλῃσι του...ποτὲ δὲν ἐξέδωκε ἄλλο κανένα ἄττο τεσταμεντάλε ἢ πούβλικο ἢ πριβάτο ἀντριόρε ἀπὸ τοῦτο* (ΡΙΖΟΣ-ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 40).

109. ...*χωρὶς ρατζιόνε βαλάμπιλε νὰ ἀποκηρύξει τοὺς λεγάλες κληρονόμους* (ΡΙΖΟΣ-ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Συμβολαιογράφος, σ. 25).

και, κατά διαστήματα, κάτι αντίστοιχο αποφασίζει και η Διοίκηση, όπως τον Ιανουάριο του 1548¹¹⁰, όταν τονίζεται ότι ο γραμματέας αυτής υποχρεούται να τηρεί ειδικό βιβλίο για τις διαθήκες που συνάπτονται, το οποίο θα υπάρχει μόνο για σύγκριση και επιβεβαίωση με το πρωτότυπο του συμβολαιογράφου, επί ποινή για το γραμματέα 100 δουκάτων και παύση από το αξίωμα.

Η Διοίκηση, επίσης, κάποιες φορές, επιβάλλει στους συμβολαιογράφους το καθήκον της υπενθύμισης στο διαθέτη της ύπαρξης κοινωφελών ιδρυμάτων, υπενθύμιση που λειτουργεί ως έμμεσος τρόπος πίεσης, προκειμένου ο διαθέτης να κληροδοτήσει περιουσιακά του στοιχεία σε αυτά. Για παράδειγμα, το 1533, στο δέκατο έκτο άρθρο του πρώτου κανονισμού της Σιταποθήκης, του *Fontego* της Κέρκυρας¹¹¹, αναφέρεται ότι όλοι οι συμβολαιογράφοι του νησιού υποχρεούνται, μάλιστα επί ποινή παύσης άσκησης του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος, κατά τη σύνταξη των διαθηκών να υπενθυμίζουν στους διαθέτες τη Σιταποθήκη και το όφελος από αυτήν για το λαό, προκειμένου αυτοί, εφόσον το επιθυμούν να κληροδοτήσουν κάτι από τα περιουσιακά τους στοιχεία σε αυτήν.

Σε δουκική διαταγή, επίσης, της 15ης Μαρτίου 1670¹¹², τονίζεται ότι όλοι οι συμβολαιογράφοι της πόλης και των προαστίων οφείλουν, εντός οκτώ ημερών, να προσκομίσουν στη Γραμματεία της Διοίκησης όλες τις αναφορές σε διαθήκες με βάση τις οποίες, από το 1630, έχουν ευεργετηθεί ιδρύματα, επί ποινή κατά την κρίση. Οι συμβολαιογράφοι μάλιστα δεσμεύονται στο εξής, κατά τη σύνταξη των διαθηκών, με σαφήνεια να ερωτούν και να προτρέπουν τους διαθέτες, οποιουδήποτε δόγματος, να κάνουν όποια δωρεά επιθυμούν στο νεοϊδρυθέν ορφανοτροφείο¹¹³. Η απόφαση επαναλαμβάνει ότι, προκειμένου αυτό να ευεργετηθεί, πρέπει αμέσως οι συμβολαιογράφοι να παραδώσουν αληθές αντίγραφο των ανωτέρω αναφορών των διαθηκών στους υπεύθυνους της διοίκησης του ιδρύματος (*governatori* Piero Bassan, Δημήτριος Petretin και Στάμο Lurrina). Διαφορετικά, θα υπόκεινται

110. ΡΟΙΑΓΟ, Leggi, σ. 59. Βλ. και ΚΟΛΥΒΑ, Αρχαιονομία, σ. 386.

111. ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Η τέχνη του ψωμιού στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα: το σιτάρι, οι χώροι, οι άνθρωποι, Αθήνα 2009, σ. 111 (στο εξής: ΚΑΡΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Τέχνη).

112. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 440, υπ. 4, φ. 30r.

113. Και σε άλλες περιοχές της βενετικής επικράτειας, όπως στη Ζάκυνθο, ο διαθέτης έπρεπε να ερωτάται δια τους *σκλάβους και σπιτάλια*, δηλαδή εάν επιθυμεί να αφήσει κάποιο χρηματικό ποσό ή άλλα περιουσιακά στοιχεία στο Ταμείο Εξαγοράς Αιχμαλώτων ή σε ένα από τα φιλανθρωπικά ιδρύματα. Σε αυτήν την περίπτωση, ο νοτάριος ήταν υποχρεωμένος να ενημερώνει τον υπεύθυνο αυτών των ιδρυμάτων. Δ. Σ. ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Συμβολαιογραφικά, Έπτανησιακόν Σάλλισμα* (1950) 162-166, εδώ σ. 163-164 (στο εξής: ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογραφικά).

σε χρηματικό πρόστιμο και σε παύση από το συμβολαιογραφικό επάγγελμα. Εάν δε ο συμβολαιογράφος έχει πεθάνει, οι κληρονόμοι του θα υπόκεινται σε αυτές τις ποινές.

Τον επόμενο αιώνα, επίσης, βάσει απόφασης της κεντρικής βενετικής διοίκησης, της 19ης Σεπτεμβρίου 1740¹¹⁴, οι συμβολαιογράφοι ολόκληρης της βενετικής επικράτειας υποχρεούνται, ετησίως, να καταθέτουν στη διοίκηση αντίγραφα των αναφορών σε διαθήκες, δωρεές ή άλλες παρόμοιες πράξεις, με τις οποίες ευεργετείται κάποιο εκκλησιαστικό ίδρυμα (*Ecclesiastico o Luogo Pio*). Τονίζεται δε ότι η απόφαση πρέπει να γνωστοποιηθεί εντός διορίας δύο μηνών για τη Βενετία και την Terra Ferma και εντός διορίας τριών μηνών για την υπόλοιπη βενετική επικράτεια¹¹⁵.

Στην Κέρκυρα, μάλιστα, τον ίδιο αιώνα, γίνεται ειδική αναφορά για την εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνος, για τους γνωστούς λόγους της ευρύτατης αποδοχής της λατρείας του Αγίου στο νησί, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα πολλοί πιστοί να κληροδοτούν εκεί περιουσιακά τους στοιχεία. Έτσι, σε απόφαση του γενικού προνοητή A. Sagredo, της 5ης Ιουλίου 1711¹¹⁶, αναφέρεται ότι οι συμβολαιογράφοι και άλλοι που έχουν την αρμοδιότητα να συντάσσουν διαθήκες, μία ή δύο ημέρες μετά τη δημοσιοποίηση διαθήκης, εάν ο διαθέτης έχει κληροδοτήσει κάτι στο σκήνωμα ή στην εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνος, υποχρεούνται, επί ποινή 200 ρεαλίων, να δώσουν υπογεγραμμένο αντίγραφο του σημείου αναφοράς της κληροδοσίας στη διαθήκη στους κυβερνήτες και στον οικονομικό διαχειριστή της εν λόγω εκκλησίας, λαμβάνοντας απόδειξη παραλαβής. Σημειώνεται δε ότι, προς αποφυγή δήλωσης άγνοιας, θα πρέπει να δοθεί αντίγραφο αυτού του άρθρου σε όλους τους συμβολαιογράφους.

Έλεγχοι

Η βασική μέριμνα της διοίκησης επικεντρώνεται στη γνώση του αριθμού¹¹⁷ των νοταρίων στο νησί, αλλά κυρίως στον έλεγχο¹¹⁸ των αδειών και των βιβλίων αυτών από τους αρμόδιους για αυτό το έργο, εκλεγμένους από το Συμβούλιο της κοινότητας, εξεταστές επί των συμβολαιογράφων.

114. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 470, Stampa.

115. Γίνεται αναφορά και σε προηγούμενη σχετική απόφαση του 1735.

116. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 81, β. (1), φ. 50ν.

117. Το 1514, στη Βενετία, αποφασίσθηκε ορισμένος αριθμός συμβολαιογράφων: 66 *Nodari di Venezia*, οι οποίοι μπορούσαν να ασκήσουν τη συμβολαιογραφία σε όλη τη βενετική επικράτεια: SANDI, Principi, σ. 103-104. Για την Κρήτη, ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Νοτάριοι, σ. 112.

118. Βλ. και ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Νοταριακό άρχειο, σ. 21.

Έτσι, με ανακοινώσεις-προσκήσεις, η τοπική διοίκηση ζητεί, κατά τακτά χρονικά διαστήματα συνήθως μερικών μηνών, από όσους ασκούν το συμβολαιογραφικό επάγγελμα να προσέλθουν¹¹⁹ στη Γραμματεία της και να το δηλώσουν, προσκομίζοντας ταυτόχρονα τα *privileggi* και τα κατάστιχά τους, προκειμένου αυτά να ελεγχθούν από τους εξεταστές, οι οποίοι, στη συνέχεια, θα αναφέρουν στη διοίκηση εάν έχουν τηρηθεί τα νόμιμα¹²⁰. Οι εξεταστές επί των νοταρίων, αρκετές φορές, δίδουν αναλυτική αναφορά του ελέγχου που πραγματοποίησαν στα νοταριακά κατάστιχα. Ειδικότερα, αρχικά, σημειώνουν τον αριθμό των βιβλίων, τον αριθμό των φύλλων που αυτά περιέχουν, καθώς και τη χρονική περίοδο που οι καταχωρημένες πράξεις καλύπτουν. Στη συνέχεια, ελέγχουν και καταγράφουν πιθανές παραβάσεις, όπως, εάν η χρονολογική σειρά των πράξεων είναι φυσική, εάν υπάρχουν κενά τμήματα ή φύλλα μεταξύ των πράξεων, εάν τα φύλλα των κατάστιχων έχουν τις υπογραφές εξεταστών από προγενέστερους ελέγχους κ.ά.

Συχνές είναι οι αναφορές στα διοικητικά έγγραφα στους διορισμούς συμβολαιογράφων, καθώς και στις γνωστοποιήσεις για προσκόμιση των βιβλίων και των *privileggi* των ήδη ασκούντων τη συμβολαιογραφία, προκειμένου αυτά να ελεγχθούν από τους *esaminadori sopra li nodari*¹²¹. Το 1624, οι εξεταστές¹²² επί των συμβολαιογράφων Στέλιος Alagatora και Michel Σοφιανός¹²³ ανακοινώνουν ότι, σε διορία 15 ημερών, για τους συμβο-

119. Για την Κρήτη, βλ. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, Νοτάριοι, σ. 107.

120. ...*εὐρίσκοντάς το παστροικό* (ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογραφικά, σ. 164).

121. Παρατίθενται κάποιες αρχαιακές παραπομπές που αφορούν χορηγήσεις ή ανανεώσεις αδειών άσκησης του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος, μετά από έλεγχο των σχετικών εγγράφων (*privileggi*) και των πρωτοκόλλων συμβολαιογράφων του νησιού, που εντοπίσαμε σε δύο αρχαιακές σειρές στα Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Νομού Κέρκυρας. Στην αρχαιακή σειρά *Ενετοκρατία*: Φ.13, υπ. 6, φ. 134r (1627-1629)· Φ. 15, υπ. 2, φ. 105r (1633-1635)· Φ. 16, υπ. 3, φ. 12r-v (1638-1640)· Φ. 18, υπ. 2, φ. 21r-24r (1645-1647)· Φ. 1, υπ. 21, φ. 1v-2v (1648-1649)· Φ. 18, υπ. 8, φ. 2r-7r (1658-1660)· Φ. 18, υπ. 8, φ. 15r-19v (1660-1664)· Φ. 18, υπ. 10, φ. 195r-201r (1666-1670)· Φ. 18, υπ. 12, φ. 12r-14v (1672)· Φ. 18, υπ. 13, φ. 1r (1673)· Φ. 18, υπ. 14, φ. 1r-4v (1674-1675)· Φ. 18, υπ. 15, φ. 1r-9r (1674-1679)· Φ. 20, υπ. 16, φ. 18v-37r (1679-1984)· Φ. 22, υπ. 3 και 4· Φ. 24, υπ. 3, φ. 58r (1693)· Φ. 24, υπ. 3, φ. 1r-55v (1693-1694)· Φ. 24, υπ. 3, φ. 90r-99r (1694)· Φ. 25, υπ. 7, φ. 8r-11r, 14r-22v, 24r-25r (1697-1698)· Φ. 25, υπ. 2, φ. 15r-25r (1698)· Φ. 26, υπ. 7, φ. 52r (1699-1700)· Φ. 26, υπ. 6, φ. 30r (1700)· Φ. 26, υπ. 7, φ. 16r-27r (1700-1701). Στην αρχαιακή σειρά *Ενετική Διοίκησης*: Φ. 303, υπ. 9 (1674)· Φ. 303, υπ. 10, φ. 55r, 57v, 82r, 83r (1675-1676)· Φ. 304, υπ. 6, φ. 11r-12v (1685)· Φ. 304, υπ. 7, φ. 22v-58v (1685-1686)· Φ. 304, υπ. 9, φ. 44r-45r, 47r-47v, 51r-52r, 83v (1691-1692).

122. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 133, υπ.-, φ. 1r.

123. Τον 17ο αιώνα, στη Βενετία, εκλέγονται, ετησίως, από το *Collegio*, εννέα εξεταστές για επιλογή συμβολαιογράφου για πλήρωση κενής θέσης στους 66: SANDI, Principi, σ. 106.

λαιογράφους της πόλης, και εντός ενός μήνα, για τους συμβολαιογράφους του υπόλοιπου νησιού, οι τελευταίοι υποχρεούνται να παρουσιασθούν στη Γραμματεία της Διοίκησης, προκειμένου να δηλώσουν το ονοματεπώνυμό τους και να προσκομίσουν τα βιβλία τους για έλεγχο. Διαφορετικά, θα υπόκεινται σε ποινή παύσης άσκησης της συμβολαιογραφίας, καθώς και σε χρηματικό πρόστιμο 25 δουκάτων. Επιπροσθέτως, κάθε τέσσερις μήνες, οι εγκεκριμένοι συμβολαιογράφοι οφείλουν να προσκομίσουν τα βιβλία τους για έλεγχο. Στο ίδιο έγγραφο, τονίζεται, για μία ακόμη φορά, ο έλεγχος από τους εξεταστές αναφορικά με τα προσόντα που πρέπει οι συμβολαιογράφοι να διαθέτουν, καθώς και τον ορθό τρόπο ζωής τους (...*sufficienza, prattica, esperienza dell' Arte del Notariato, come della legalità, vita, costumi et fama*). Ο έλεγχος δε των βιβλίων θα γίνεται κάθε τέσσερις μήνες και μάλιστα τα βιβλία πρέπει να είναι δεμένα (*in volumi*).

Βάσει της διαταγής, επίσης, του Μαΐου του 1637¹²⁴, οι δημογέροντες της περιφέρειας της Μέσης¹²⁵ υποχρεούνται να γνωστοποιήσουν σε όλα τα χωριά ότι οι συμβολαιογράφοι αυτών οφείλουν, εντός οκτώ ημερών, να παρουσιασθούν στη Γραμματεία της Διοίκησης, προκειμένου να δηλώσουν το ονοματεπώνυμό τους, καθώς και να προσκομίσουν τα βιβλία τους, επί ποινή 100 δουκάτων, φυλάκισης ενός έτους κ.ά. Τονίζεται μάλιστα ότι, εάν οι κοντόσταβλοι και οι γέροντες δεν υπακούσουν, θα αντιμετωπίσουν σοβαρή ποινή φυλάκισης πέντε ετών σε κάτεργο. Το ανωτέρω χρηματικό ποσό της ποινής σημειώνεται ότι θα δοθεί κατά την κρίση της διοίκησης *απλικάδα στο αρμπίτριο*, όπως αποδίδεται στην ελληνική μετάφραση του εγγράφου, μετάφραση απαραίτητη για την κατανόηση του κειμένου από τους παραλήπτες.

Την άνοιξη του 1685¹²⁶, έγγραφο ομοίως μεταφρασμένο και στην ελληνική αναφέρεται στη μη ολοκλήρωση του ελέγχου των συμβολαιογράφων των περιφερειών του νησιού από τους προηγούμενους εξεταστές, καθώς και ότι οι νεοεκλεγέντες (*ακολουθώντας τες φουτζιόνες του ζήλου τους*) επιθυμούν να συνεχίσουν το έργο των προκατόχων τους. Για το λόγο αυτόν, η Διοίκηση παραγγέλλει στους υπεύθυνους των τεσσάρων περιφερειών του νησιού να ενημερώσουν τους συμβολαιογράφους ότι υποχρεούνται να προσκομίσουν τα πρωτόκολλά τους στους εξεταστές για έλεγχο. Οι ανωτέρω υπεύθυνοι υποχρεούνται να δημοσιοποιήσουν τη διαταγή στις εκκλησίες και όπου αλλού κριθεί απαραίτητο και γενικώς, με κάθε τρόπο, αυτή η διαταγή να γνωστοποιηθεί σε όλους τους συμβολαιογράφους.

124. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 16, υπ. 3, φ. 8r.

125. Ακολουθούν παρόμοια έγγραφα και για τις άλλες περιφέρειες.

126. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 22, υπ. 4, φ. 42r/157r.

Σχετικοί έλεγχοι επαναλαμβάνονται, κατά διαστήματα, όπως τον Απρίλιο του 1689¹²⁷, όταν σε έγγραφο του γενικού προνοητή και εξεταστή Andrea Navagier, αφού τονίζεται, για ακόμη μία φορά, η αναγκαιότητα της τήρησης των νόμιμων όσον αφορά την άσκηση του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος, παραγγέλλεται ομοίως στους υπεύθυνους των τεσσάρων περιφερειών του νησιού να γνωστοποιήσουν στους συμβολαιογράφους αυτών των περιφερειών ότι υποχρεούνται, σε διορία ενός μήνα, να παρουσιασθούν στη Γραμματεία και να προσκομίσουν τις άδειες άσκησης και τα κατάστιχά τους, αλλά και τυχόν κατάστιχα προκατόχων τους συμβολαιογράφων, προκειμένου αυτά να ελεγχθούν επιμελώς από τους αρμόδιους εξεταστές¹²⁸.

Ομοίως, η Διοίκηση, με έγγραφό της, της 28ης Δεκεμβρίου 1691¹²⁹, μετά από αίτημα των εξεταστών επί των συμβολαιογράφων Manoli Calchiopulo και Petro Cazzaiti ανακοινώνει ότι οι συμβολαιογράφοι της πόλης, των προαστίων και του υπόλοιπου νησιού¹³⁰, σε διορία ενός μήνα, υποχρεούνται να δηλώσουν τα ονοματεπώνυμά τους στη Γραμματεία της Διοίκησης και να προσκομίσουν τα πρωτόκολλά τους, στο πλαίσιο της εφαρμογής των σχετικών νόμων, και εφόσον διαπιστωθεί ότι αυτά είναι σωστά, θα δοθούν οι σχετικές πιστοποιήσεις (*fedi*)¹³¹ ικανότητας και επάρκειας από τους ανωτέρω εξεταστές. Διαφορετικά, οι παραβάτες συμβολαιογράφοι θα υπόκεινται σε χρηματικό πρόστιμο 500 δουκάτων, καταβλητέο αμέσως, θα παύονται *ipso jure*, ενώ οι συνταχθείσες από αυτούς πράξεις θα είναι άκυρες. Αξιοσημείωτο είναι ότι στο έγγραφο τονίζεται ιδιαίτερος η βούληση των εξεταστών να ασκήσουν το έργο τους (*Ardendo...di ferventissimo desiderio...le loro valitissime istanze*), κάτι που δεν συμβαίνει συνήθως στις απλές παρόμοιες προσκλήσεις, στο πλαίσιο, προφανώς, της βούλησης της Διοίκησης να ενισχύσει την άποψη ότι αυτή ενδιαφέρεται πραγματικά για ένα τόσο σημαντικό θέμα που έχει να κάνει με τα περιουσιακά στοιχεία των

127. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 22, υπ.3, φ. 21v/87v και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 80, υπ.18/3, φ.4r.

128. Βλ. και ΓΑΣΠΑΡΗΣ, Γλώσσα, σ. 146.

129. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 23, υπ. 4, φ. 22r.

130. Σε κάποιες περιπτώσεις τέτοιων προσκλήσεων, ακολουθούν οι πρωτότυπες έγγραφες διαβεβαιώσεις των τοπικών υπευθύνων ότι δημοσιοποίησαν την ανακοίνωση στην περιοχή τους. Αυτές οι δημοσιοποιήσεις γίνονταν συχνά στη μέση του χωριού, ακόμη και αν στο χωριό υπήρχε μόνον ένας συμβολαιογράφος, προκειμένου, βεβαίως, να μην υπάρξει η παραμικρή πιθανότητα μη ενημέρωσής του: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 145r και αλλού.

131. Αλλού, ομοίως: *...le necessarie fedi del aprobatione....* Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 64r.

υπηκόων της. Προς περαιτέρω δε επίρρωση αυτής της θέσης, γίνεται αναφορά και στον ιερό χαρακτήρα του εγχειρήματος (*Publica Pia Mente, Publiche Sacrate Leggi*). Όσον αφορά τις προαναφερθείσες *fedi*, επρόκειτο για ανανεώσεις πιστοποιήσεων ή επιβεβαιώσεις, ότι δηλαδή ο νοτάριος εξακολουθούσε να είναι ικανός και επαρκής, όπως είχε αρχικά διαπιστωθεί κατά το διορισμό του (*privilegio*), και ότι αυτό αποδεικνυόταν εμπράκτως από τα κατάστικά του.

Παρόμοιες διαταγές επαναλαμβάνονται, κατά καιρούς, όπως το Μάιο του 1698¹³², επί βαΐλου G. Loredan και των εξεταστών επί των συμβολαιογράφων A. Palatiano και C. Trivoli, οι οποίοι, στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων τους, πρόκειται να εξετάσουν τα υπάρχοντα συμβολαιογραφικά πρωτόκολλα. Και εδώ υπάρχουν οι συναφείς φράσεις που στοχεύουν στο να δηλώσουν το ιδιαίτερο ζήλο των εξεταστών¹³³, ακολουθούν τα προαναφερθέντα 11 άρθρα που αναφέρονται στις συμβολαιογραφικές πράξεις¹³⁴.

Παραβάσεις

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν ο συμβολαιογράφος δεν προσκόμιζε εγκαίρως τα πρωτόκολλά του για έλεγχο από τη Διοίκηση, η τελευταία διέταξε τους κατά τόπους αξιωματούχους να ενεργήσουν αναλόγως. Έτσι, στις 14 Δεκεμβρίου 1697¹³⁵, η Διοίκηση, μετά από σχετικό αίτημα των εξεταστών επί των συμβολαιογράφων Livio Giustinian και Zuanne Χαλικιόπουλο, παραγγέλλει στον κάπο, τους δημογέροντες, τους κοντόσταβλους και τους στρατιώτες του χωριού των Καρουσάδων να αναζητήσουν αμέσως τα συμβολαιογραφικά βιβλία του Τζόρτζη Χιώτη, να τα αφαιρέσουν από το συμβολαιογράφο και να τα μεταφέρουν στη Γραμματεία, προκειμένου αυτά να ελεγχθούν από τους εξεταστές, επί ποινή 300 δουκάτων που θα κατα-

132. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 25, υπ. 2, φ. 1r.

133. *...di zelante desiderio di far quanto incombe al proprio lor carico come e publica pia mente a concorendo...ad essaudire le loro raggionevolissime istanze...*

134. ΡΟΪΑΓΟ, Leggi, σ. 170. Για το νησί της Ζακύνθου, στην απόφαση της βενετικής γερουσίας, της 4ης Μαΐου 1768, αναφέρεται ότι οι συμβολαιογράφοι του νησιού υποχρεούνται να προσκομίσουν *τὰ προτόπιτά τους στους εύγενείς πρεσιδέντιδες τοῦ Εὐγενοῦς Κολεγίου τῶν Νοδάρων γιὰ νὰ εἶναι αὐτὰ σουτεντικάδα ἀπὸ τὸν κανκελάρι τοῦ Κολεγίου...νὰ τὰ νουμεράρη καὶ γράψι φίλο πρὸς φίλο τὸ ὄνομα καὶ Γενιὰ τοῦ νοδάρου καὶ νὰ τὰ βουλόνη...* επί ποινή 20 δουκάτων: ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, Συμβολαιογραφικά, σ. 165.

135. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 25, υπ. 7, φ. 18v Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 1, υπ. 25, φ. 12v. Θα ακολουθήσει μελέτη για υποθέσεις παραβατικών συμπεριφορών συμβολαιογράφων, που απασχόλησαν εκτενώς τη Διοίκηση,

βληθούν για δημόσιο όφελος, καθώς και άλλες ποινές (*ad arbitrio*). Πράγματι, οι ανωτέρω φρόντισαν και έλαβαν τα βιβλία (επτά κατάστιχα), δηλώνοντας ότι ο Χιώτης τούς ανέφερε ότι ένα άλλο κατάστιχο, που περιελάμβανε διαθήκες, το είχε στείλει στον ανωτέρω Χαλικιόπουλο. Τελικώς, ο έλεγχος αποδεικνύει ότι δεν υπάρχουν παραβάσεις και τα κατάστιχα επιστρέφονται στον Χιώτη.

Προβλήματα φαίνεται ότι δεν λείπουν, κατά καιρούς, όπως χαρακτηριστικά μας ενημερώνει διαταγή του Zuanne Dandolo, εξεταστή των Τριών Νήσων της Ανατολής, τον Οκτώβριο του 1657¹³⁶, ο οποίος αναφερόμενος στην ησυχία και τη γαλήνη που πηγάζει από την τήρηση της νομιμότητας εκ μέρους των συμβολαιογράφων, κατά τη σύνταξη των συμβολαίων και άλλων εγγράφων, τονίζει ότι, στο νησί της Κέρκυρας, δεν υπάρχουν αρκετοί νόμοι και διατάγματα για τέτοια θέματα, καθώς και ότι οι συμβολαιογράφοι ενεργούν με αμέλεια και αδιαφορία, τηρώντας τις έγγραφες συμφωνίες σε φύλλα και πρόχειρα σχέδια, χωρίς να τις καταχωρούν στα πρωτόκολλά τους, χωρίς να συντάσσουν σχετικό αλφαβητικό κατάλογο και χωρίς να προβαίνουν στις άλλες απαιτούμενες ενέργειες, αλλά με κενά, προσθήκες και διαγραφές, γεγονός που μπορεί να προκαλέσει κενά και να έχει επικίνδυνες συνέπειες.

Δια ταύτα, αποφασίζεται ότι όλοι οι συμβολαιογράφοι της πόλης και του νησιού υποχρεούνται, σε διορία τριών μηνών από την ημέρα της δημοσιοποίησης της απόφασης, να προσκομίσουν στη διοίκηση τα πρωτόκολλά τους, καθώς και όλα τα έγγραφα που κατέχουν. Διαφορετικά, θα υπόκεινται σε χρηματικό πρόστιμο 500 δουκάτων αμετακλήτως, τα οποία θα διατίθενται κατά την κρίση της δικαιοσύνης, θα παύονται από συμβολαιογράφοι και θα υφίστανται και άλλες σωματικές ποινές *ad arbitrio*. Ο αρμόδιος γραμματέας μάλιστα υποχρεούται να καταγράψει τα ονόματα όλων των συμβολαιογράφων, καθιστώντας αυτούς ταυτόχρονα οφειλέτες για το ανωτέρω χρηματικό ποσό, από την καταβολή του οποίου θα απαλλάσσονται μόνο εάν, στην προαναφερθείσα διορία, προσκομίσουν τα βιβλία τους, στα οποία θα έχουν τηρηθεί τα νόμιμα. Ο γραμματέας, επίσης, θα πρέπει να σημειώσει σε κάθε βιβλίο πρωτοκόλλου, την ημερομηνία της προσκόμισής τους, καθώς και τον αριθμό των φύλλων. Τονίζεται δε, τέλος, ότι, σε διορία τριών ημερών από τη σύναψη του εγγράφου, οι συμβολαιογράφοι υποχρεούνται να σημειώνουν στο περιθώριο του πρωτοκόλλου την ημερομηνία της καταχώρησης¹³⁷. Επιπλέον, τα συμβολαιογραφικά βιβλία θα

136. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 9r.

137. Βλ. και ΚΟΛΥΒΑ, *Αρχαιονομία*, σ. 384.

πρέπει να φέρουν τις υπογραφές των αρμοδίων για αυτά, δηλαδή των *esaminadori sopra li nodari*, ενώ για το μέλλον ορίζεται ότι όποιος συμβολαιογράφος παραβεί τα ανωτέρω θα τιμωρείται με φυλάκιση ενός έτους.

Στις 24 Αυγούστου 1693¹³⁸, ο γενικός προνοητής και εξεταστής Vincenzo Vendramin, αναφερόμενος σε προηγούμενο έγγραφο των εξεταστών επί των συμβολαιογράφων A. Richi και A. Cocchini, τονίζει την εκδηλωθείσα ανυπακοή εκ μέρους κάποιων συμβολαιογράφων του νησιού όσον αφορά την προσκόμιση των αδειών και των πρωτοκόλλων τους για έλεγχο. Διατάσσει δε τους δημόσιους λειτουργούς του νησιού να ενεργήσουν αμέσως ώστε να αφαιρέσουν από τους ανυπάκουους συμβολαιογράφους τα ανωτέρω και να τα παραδώσουν στη Γραμματεία της Διοίκησης, προκειμένου αυτά να ελεγχθούν και να εξετασθούν επιμελώς από τους αρμόδιους εξεταστές, για να καταστεί γνωστό ποιοι συμβολαιογράφοι εξ αυτών εφαρμόζουν τους σχετικούς νόμους και ποιοι όχι. Ακολουθούν σχετικές βεβαιώσεις στρατιωτών και άλλων.

Μερικές εβδομάδες αργότερα¹³⁹, η Διοίκηση επανέρχεται και παραγγέλλει εκ νέου στους ανωτέρω λειτουργούς και υπεύθυνους των στρατιωτικών σωμάτων κάθε χωριού να προβούν στις προαναφερθείσες ενέργειες. Ακολουθούν ομοίως σχετικές βεβαιώσεις, οι οποίες, όπως και οι προαναφερθείσες, γραμμένες από τους δηλούντες, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού μας δίδουν πληροφορίες και λεπτομέρειες που δεν συναντάμε συνήθως στα επίσημα διοικητικά κείμενα. Για παράδειγμα, σε μία από τις ανωτέρω δηλώσεις, δύο στρατιώτες που μετέβησαν στην οικία του παπά Ανδρέα Μιρλία, στο χωριό Περιβόλι, δηλώνουν ότι δεν βρήκαν νοταριακά βιβλία, αλλά διάφορα φύλλα (*scharzofai*), τα οποία παρέδωσαν στον εξεταστή Co(c)chini, που ήταν παρών. Αλλού, αναφέρεται ότι επεβλήθη χρηματικό πρόστιμο 200 δουκάτων στον Γιωργάκη Μοναστηριώτη, από το χωριό Ριγγλάδες, για να μην ασκήσει πλέον τη *νοδαρική*¹⁴⁰. Προφανώς αυτό το υψηλό χρηματικό ποσό ήταν αναμενόμενο ότι δεν επρόκειτο να καταβληθεί, αλλά φαίνεται πως αναφέρεται, προκειμένου να λειτουργήσει αποτρεπτικά και ο εν λόγω συμβολαιογράφος να μην συνεχίσει πλέον να ασκεί το επάγγελμα.

138. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 64r.

139. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 65r.

140. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει γενικώς η γλώσσα που χρησιμοποιείται αφενός στα νοταριακά κατάστιχα και αφετέρου στα διοικητικά έγγραφα που αναφέρονται σε νοταρίους. Για τη δεύτερη περίπτωση, που είναι και το αντικείμενο αυτής της μελέτης, εντοπίζουμε, στο σύνολο των διοικητικών σχετικών εγγράφων, ελάχιστες μεταφράσεις αυτών (που συνήθιστα ακολουθούν του ιταλικού κειμένου) στην ελληνική γλώσσα, κυρίως όταν πρόκειται

Όπως είναι κατανοητό, όταν δεν εντοπίζονται παραβάσεις, οι δηλώσεις-πιστοποιήσεις των εξεταστών είναι σύντομες, ακολουθώντας την τυπική δομή του σχετικού κειμένου. Σύντομα και συνήθη είναι και τα κείμενα στα οποία καταγράφονται λίγες εντοπισθείσες παραβάσεις. Ας αναφέρουμε τρία από τα πολλά σχετικά παραδείγματα. Στο πρώτο¹⁴¹, καταγράφεται παράβαση αμέσως μετά τη δημοσιοποίηση του προαναφερθέντος νόμου του Dandolo. Ο ιερέας και νοτάριος Αντώνιος Κουρτελέσης, από το χωριό Δουκάδες, δηλώνεται ως οφειλέτης 500 δουκάτων, κατ' εφαρμογή του ανωτέρω νόμου, επειδή στα κατάστιχά του διαπιστώθηκαν παρατυπίες (*haver stracorato il registro di diversi scritture*), σύμφωνα με πληροφορίες και στοιχεία που η διοίκηση διαθέτει. Καλείται δε, στην προαναφερθείσα διορία των τριών μηνών, να προσκομίσει τα πρωτόκολλά του, στα οποία θα πρέπει να έχει εφαρμόσει τα νόμιμα. Στο δεύτερο παράδειγμα¹⁴², στις 28 Απριλίου 1690, μετά από έλεγχο των συμβολαιογραφικών βιβλίων και των *privileggi* του ιερέα νοταρίου Δημητρίου Μανάτου από το χωριό Μανατάδες, διαπιστώθηκε ότι δεν έχουν τηρηθεί σε αυτά τα νόμιμα, οπότε και ο ιερέας υπόκειται σε χρηματικό πρόστιμο πέντε δουκάτων, τα οποία θα δοθούν στους προνοητές επί των Οδών για την επισκευή των δημοσίων οδών. Τέλος, στις 4 Ιουνίου 1690¹⁴³, μετά, επίσης, από έλεγχο των συμβολαιογραφικών βιβλίων και των

για τις προαναφερθείσες προσκλήσεις προσκόμισης των νοταριακών κατάστιχων προς έλεγχο, ή για δημοσιοποιήσεις σχετικών κανονισμών και διατάξεων. Οι μεταφράσεις αυτές, όπως είναι ευνόητο, κρίνονταν απαραίτητες από την τοπική διοίκηση, προκειμένου το κείμενο να γίνει γνωστό και κατανοητό από τους μη γνωρίζοντες την ιταλική γλώσσα, οπότε και να μην είναι δυνατόν εκ μέρους των τελευταίων να προβληθεί ως δικαιολογία η άγνοια νόμου. Βεβαίως, πρέπει να επισημάνουμε ότι σε αυτά τα κείμενα που έχουν αποδοθεί στην ελληνική γλώσσα, συνηθέστατα, αρκετές ιταλικές λέξεις δεν μεταφράζονται, αλλά απλά μεταφέρονται στην ελληνική, ως έχουν, στο ελληνικό όμως αλφάβητο και με ελληνικές καταλήξεις, δηλώνοντας, βεβαίως, ότι έτσι χρησιμοποιούνταν και στον προφορικό λόγο. Στην ελληνική γλώσσα, συνήθως, είναι γραμμένες και οι πρωτότυπες βεβαιώσεις τοπικών αρχόντων, στρατιωτικών κ.ά., που αφορούν κοινοποιήσεις, αναζητήσεις, ελέγχους κ.λπ. Κάποια παραδείγματα και από τις δύο ανωτέρω κατηγορίες: *μπάλιος*, *νοδάρος*, *έξαμινάδορος*, *σολδάδος*, *πρεβελέγιο*, *φέδε*, *τεσταμέντο*, *έξαμινάδος*, *άπλικάδα*, *άριπίτριο*, *φοντζιόνες* κ.ά. Για τη χρησιμοποιούμενη γλώσσα στη βενετική επικράτεια, *inter alia*: Γ. ΧΥΤΗΡΗΣ, *Κερκυραϊκό Γλωσσάρι*, Κέρκυρα 1992· ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Γλώσσα· Κ. ΝΤΟΚΟΣ - ΜΑΡΙΑ ΜΕΛΕΝΤΗ*, Το ξένο λεξιλόγιο στις ελληνικές πηγές της Βενετοκρατίας, *Γλωσσάριο μεταγλωττισμένων ιταλικών όρων που περιέχονται σε δημοσιευμένες νοταριακές πράξεις των Ιόνιων Νησιών, Έφα και Εσπέρια* 3 (1996-1997) 83-148. Βλ. επίσης, ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, *Νοταριακή τέχνη*, σ. 288 και ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ, *Νοτάριοι*, σ. 111· ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Portrait*, σ. 130.

141. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 133, υπ., φ. 3r.

142. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 22, υπ. 4, φ. 24v/139v.

143. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 22, υπ. 4, φ. 34r/149r.

privileggi του ιερέα νοταρίου Δημητρίου Καψοκαβάδη¹⁴⁴, από το χωριό Γαστούρι, όπου εντοπίστηκαν ομοίως παραβάσεις σχετικά με προσθήκες, αναφέρονται τα έξι βιβλία αυτού του συμβολαιογράφου και οι χρονικές περιόδους που αυτά καλύπτουν, τα οποία αποδίδονται στο συμβολαιογράφο, αφού αυτός κατέβαλε ένα δουκάτο για τις δημόσιες οδούς.

Παύσεις

Σπάνια, εντοπίζουμε και μακροσκελείς αναφορές ελέγχου από εξεταστές, όταν οι παραβάσεις είναι πολλές και ποικίλες. Μία τέτοια περίπτωση είναι η αναφορά της 28ης Νοεμβρίου 1693¹⁴⁵, από τους εξεταστές Agostin Ricchi και Antonio Cochini για τα πρωτόκολλα του *Reverendo* παπά Στέλιου Γιαννακόπουλου, από το χωριό Περίθεια. Η αναφορά καλύπτει πλήρως τέσσερις σελίδες και περιλαμβάνει λεπτομερέστατα, ανά βιβλίο και συνολικά, τις εντοπισθείσες παραβάσεις, καθώς και την απόφαση των ανωτέρω να παύσουν τον Γιαννακόπουλο από νοτάριο.

Αναλυτικότερα, αναφέρεται ότι ο γραφικός χαρακτήρας των πρώτων φύλλων του πρώτου βιβλίου είναι διαφορετικός από αυτόν του υπολοίπου βιβλίου. Στο ίδιο βιβλίο, υπάρχει μικρό κενό και σε μία σύμβαση πώλησης μεριδίου αμπελιών¹⁴⁶, υπήρξε προσθήκη σχετικά με τα αγαθά που αυτή η πώληση περιελάμβανε, προσθήκη όμως που έγινε εκ των υστέρων, όπως αποδεικνύει το διαφορετικό μελάνι με το οποίο αυτή είναι γραμμένη από αυτό του υπολοίπου συμβολαίου. Στο ίδιο συμβόλαιο, υπάρχει, επίσης, και άλλη προσθήκη, με άλλο μελάνι, που επιβεβαιώνει την πρώτη. Ακόμη, στο πρώτο βιβλίο, είναι καταχωρημένες τρεις εκτιμήσεις χωρίς να αναφέρονται μάρτυρες. Σε άλλο σημείο, συμβόλαιο έχει καταχωρηθεί αρχικά με λεπτό και σφιχτό γραφικό χαρακτήρα σε κάποιες γραμμές του κειμένου, στη συνέχεια, ωστόσο, τα γράμματα είναι πλατύτερα και το μελάνι πιο αχνό, ενώ, στο τέλος, τα γράμματα σταδιακά είναι στριμωγμένα, κάτι που σημαίνει, όπως οι εξεταστές διαπιστώνουν, ότι, στην αρχή, ο νοτάριος είχε αφήσει άγραφο διάστημα, στο οποίο αργότερα έγινε η καταχώρηση¹⁴⁷.

144. Άλλη παρόμοια περίπτωση είναι αυτή του παπά Geronimo Κουρτελέση, του 1694. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 55ν.

145. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 22γ.

146. Οι συμβαλλόμενοι είναι ο Σταμάτης Γαρνέλης και ο Πέτρος Γαρνέλης και τα αμπέλια βρίσκονται στο χωριό Σινιές.

147. Σε αυτό το σημείο, οι εξεταστές συμπλήρωσαν και αυτοί εκ των υστέρων τη φράση: *σε αντίθεση με τους νόμους*, όπως δηλώνεται αφενός από το μελάνι αυτής της μικρής προσθήκης, το οποίο είναι αχνότερο σε σύγκριση με αυτό των προηγούμενων λέξεων, και αφετέρου επειδή αυτή η φράση έχει γραφτεί λίγο πιο κάτω από το ύψος της υπόλοιπης γραμμής.

Άλλη παρατήρηση των εξεταστών αφορά την ανατροπή της φυσικής χρονολογικής σειράς. Ειδικότερα, αυτοί σημειώνουν ότι μετά από συμβόλαια του 1677 είχαν καταχωρηθεί συμβόλαια του 1670 και μάλιστα με διαφορετικό γραφικό χαρακτήρα. Σε συμβόλαιο του 1680, του τρίτου βιβλίου, είχε καταχωρηθεί στο περιθώριο παύση μήνυσης (του Alvise Συριώτη, *con testimonianza*). Στο περιθώριο, επίσης, άλλης πράξης υπήρχε κείμενο, το περιεχόμενο του οποίου δεν ήταν κατανοητό (*contro gl' ordini*). Στο τέταρτο βιβλίο υπήρχαν σβησμένες λέξεις και προσθήκες. Στο πέμπτο βιβλίο επίσης υπήρχαν προσθήκες στο κυρίως κείμενο και στο περιθώριο. Ιδιαίτερος δε σημειώνεται ότι σε πράξη αυτού του βιβλίου προστέθηκε εκ των υστέρων μία γραμμή, με διαφορετικό μελάνι από αυτό του υπολοίπου συμβολαίου, που προσθέτει ένα νέο πρόσωπο στο συμβόλαιο (/ και η παρούσα κυράτζα Μάρο γυνή του ποτέ Ζαφήρι Χηλιδάρη /). Στο έκτο βιβλίο, σε κάποιες γραμμές, εντοπίστηκαν προσθήκες και διάφορες λέξεις σβησμένες. Το έβδομο βιβλίο αναφέρεται ότι περιλαμβάνει πράξεις από τον Απρίλιο του 1688 έως τον Απρίλιο του 1690, αλλά και ενός χρονικού διαστήματος που υπάρχει και στο προηγούμενο βιβλίο (από τον Οκτώβριο έως το Νοέμβριο του 1687). Επιπλέον, αυτό το βιβλίο τονίζεται ότι είναι παράτυπο (*danato*), όχι μόνον επειδή δεν φέρει τις υπογραφές των εξεταστών, αλλά και επειδή στο όγδοο βιβλίο, που είναι γνήσιο (*autentico*) επειδή φέρει τις υπογραφές των εξεταστών, υπάρχουν δύο συμβόλαια του Απριλίου του 1689, που δεν υπάρχουν στο έβδομο βιβλίο, όπως θα έπρεπε βάσει της χρονολογικής σειράς. Επίσης, στο όγδοο βιβλίο είναι καταχωρημένα πέντε συμβόλαια, του Μαΐου του 1689, τα οποία έχουν καταχωρηθεί και στο έβδομο βιβλίο, αλλά τα άλλα διάφορα συμβόλαια που ακολουθούν, από το Μάιο του 1689 έως τον Απρίλιο του 1690, δεν είναι καταχωρημένα στο γνήσιο, με αποτέλεσμα από αυτές τις διπλές καταγραφές (*duplicati libri*) και την αταξία στην καταχώρηση να συμπεράνει κανείς ότι υπήρξε δολιότητα. Το ένατο βιβλίο, το οποίο, όπως φαίνεται από την εισαγωγή του εξεταστή, περιελάμβανε μόνο διαθήκες, ωστόσο και αυτό περιείχε διάφορες πράξεις, ενώ, στο τέλος του, υπήρχε μία διαθήκη γραμμένη σε νέο φύλλο που προστέθηκε στο βιβλίο, χωρίς υπογραφή εξεταστή.

Οι ανωτέρω εξεταστές, εν κατακλείδι, επισημαίνουν ότι στα βιβλία του εν λόγω νοταρίου υπάρχουν διάφορα σχέδια (*schizzi*) συμβολαίων, εκ των οποίων αρκετά έχουν καταχωρηθεί, ενώ κάποια από αυτά ήταν συνημμένα με κλωστή, τα οποία αργότερα αποσπάστηκαν από τα βιβλία. Οι εξεταστές συνολικά διαπιστώνουν το πλήθος των παρατυπιών, των σοβαρών λαθών και των παραβάσεων¹⁴⁸ και αποφασίζουν να αφαιρέσουν οριστικά από τον

148. ...*inconvenienze et improprietà ...allegati considerabili et essenziali diffeti...ripieni d' illegittimità...*

Γιανακόπουλο το δικαίωμα άσκησης της συμβολαιογραφίας (*dall' amministrazione del Notariato*), χαρακτηρίζοντάς τον ανίκανο για κάτι τόσο σημαντικό¹⁴⁹, ενώ διατάσσουν τη μεταφορά των πρωτοκόλλων και των *privileggi* του στη Γραμματεία της Διοίκησης για περαιτέρω εξέταση από τα αρμόδια όργανα της δικαιοσύνης.

Οι κυρώσεις όμως για το συμβολαιογράφο δεν σταματούν εδώ. Εξαιτίας όλων των ανωτέρω, του αφαιρούνται τα βιβλία του παπά Γιάννη Συριώτη και του *Reverendo Protopapa* Νικολού Συριώτη, αποθανόντων συμβολαιογράφων, τα οποία είχε ο Γιανακόπουλος¹⁵⁰, προκειμένου αυτά να δοθούν στο δημόσιο αρχαιοφυλάκα (*custode*) των βιβλίων των αποθανόντων νοταρίων.

Παρατηρούμε ότι οι εξεταστές προβαίνουν σε μία αναλυτικότερη περιγραφή του πλήθους των παρατυπιών που εντόπισαν στα κατάστιχα του Γιανακόπουλου, αναφερόμενοι ακόμη και στον αριθμό του σχετικού φύλλου και στην ημερομηνία των συμβολαίων. Η βασική παράβαση έχει να κάνει με τις λέξεις ή φράσεις που ο συμβολαιογράφος φαίνεται ότι πρόσθεσε σε πράξεις εκ των υστέρων και η απόδειξη αυτού είναι το διαφορετικό χρησιμοποιηθέν μελάνι. Οι προσθήκες αυτές, σε κάποια σημεία, αφορούν βασικές αλλαγές, όπως η προσθήκη και άλλων περιουσιακών στοιχείων ή ενός νέου προσώπου.

Αξιοσημείωτες είναι και οι παρατηρήσεις των εξεταστών σχετικά με την προσπάθεια του συμβολαιογράφου να καταχωρήσει μεταγενέστερο συμπληρωματικό κείμενο στο κενό που αυτός είχε αφήσει, προσπάθεια όχι και τόσο επιτυχημένη, κατά την κρίση των εξεταστών, αφού τα γράμματα αυτής της συμπλήρωσης χαρακτηρίζονταν από ανομοιομορφία που υποδήλωνε τη λανθασμένη εκτίμηση του συμβολαιογράφου (*estendeva o restringeva...conforme accomandava il spazio lasciato per avanti*). Σημαντική είναι και η παρατήρηση για την υπογραφή των βιβλίων από εξεταστές επί των συμβολαιογράφων, η ύπαρξη της οποίας χαρακτηρίζει το βιβλίο γνήσιο. Βεβαίως,

149. Άλλες περιπτώσεις αφαίρεσης της άδειας άσκησης της συμβολαιογραφίας: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 25r Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 25v Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 30v. Για το επάγγελμα του συμβολαιογράφου σε μεταγενέστερη εποχή, βλ. Φ. ΚΑΡΑΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Το Κατάστημα των Νοταρίων: κανονιστικές ρυθμίσεις του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος στις αρχές του 19ου αιώνα στα Ιόνια Νησιά. Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 44 (2012-2013) 227-276.

150. Αναφέρονται ο αριθμός των βιβλίων και οι χρονικές περίοδοι που αυτά καλύπτουν: 10 βιβλία του πρώτου (1624-1650) και 17 βιβλία του δεύτερου (1646-1677), με τη σημείωση ότι στα δεύτερα βιβλία υπάρχει ένα κενό κάποιων ετών.

ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη μη τήρηση της χρονολογικής σειράς και στην ύπαρξη αρκετών χωριστών φύλλων, ενδείξεις ίσως και αποδείξεις εσκεμμένων παραβάσεων.

Σε κάποιες περιπτώσεις η ανάκληση της άδειας άσκησης του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος πραγματοποιείται, αφού έχουν προηγηθεί καταδικαστικές ποινικές αποφάσεις. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η περίπτωση του Ruilo Πουλημένου, από το χωριό Πέλεκα, για τον οποίο, στις 20 Δεκεμβρίου 1650¹⁵¹, οι εξεταστές επί των συμβολαιογράφων δηλώνουν ότι μόλις πρόσφατα υπέπεσαν στην αντίληψή τους τρεις καταδικαστικές αποφάσεις εναντίον του ανωτέρω, προηγούμενων ετών (1638, 1639 και 1645), σύμφωνα με τις οποίες ο ίδιος κηρύσσεται από τη δικαιοσύνη ανάξιος και αναξιόπιστος. Οι εξεταστές δηλώνουν ότι εξαπατήθηκαν, καθώς και ότι είχαν λάβει παραπλανητικές πληροφορίες, ενώ, για να ελαφρύνουν τη συνείδησή τους, ανακαλούν και ακυρώνουν την πιστοποίηση που είχαν δώσει για τον ανωτέρω, βάσει της οποίας του είχε δοθεί η σχετική άδεια (*la facoltà sive privilegio*) από τη Διοίκηση για την άσκηση του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος.

Η μη έγκαιρη ενημέρωση των εξεταστών για τις καταδικαστικές αποφάσεις εναντίον του ανωτέρω δηλώνει προφανώς ότι υπήρχε έλλειμμα σχετικά με την εφαρμογή των ελεγκτικών μηχανισμών για το θέμα. Η άγνοια δηλαδή της παράνομης δράσης, καθώς και της επίσημης καταδίκης αυτής της δράσης του εν λόγω συμβολαιογράφου, και μάλιστα για διάστημα 10 και πλέον ετών, εκ μέρους των επίσημων θεσμικών οργάνων αποτελεί ίσως ένδειξη ότι η απαραίτητη πληροφόρηση και γνώση όσον αφορά τα απαιτούμενα προσόντα των συμβολαιογράφων δεν ήταν πάντοτε υπαρκτές, εξαιτίας κυρίως της μη πραγματοποίησης των σχετικών ερευνών στις αποφάσεις της δικαιοσύνης εκ μέρους των εξεταστών ή άλλων αρμοδίων κρατικών λειτουργών, έρευνες όμως οι οποίες, πιθανόν, κατά καιρούς, δεν ήταν και άμεσα απαιτητές.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν και οι κυρώσεις που αντιμετωπίζουν όσοι συμβολαιογράφοι καταδικάζονται ερήμην. Οι επιβαλλόμενες ρήτρες σε αυτές τις περιπτώσεις, προιόντος του χρόνου, είναι κάποιες φορές βαρύτερες. Ένα καλό παράδειγμα αποτελεί η καταδικαστική απόφαση της 5ης Σεπτεμβρίου 1696¹⁵², επί βαίλου Stamatelo Semitecolo, εναντίον του Stamatelo Culuri, συμβολαιογράφου στο χωριό Αργυράδες. Ο τελευταίος ως α-

151. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 1, υπ. 21, φ. 5r.

152. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 19r.

πών καταδικάζεται και εξορίζεται από την Κέρκυρα, την Κεφαλονιά, τη Ζάκυνθο και την Ιθάκη, καθώς και από όλες τις νέες κτήσεις της βενετικής επικράτειας επί 20 έτη. Σε περίπτωση δε που αυτός συλληφθεί, καταδικάζεται να είναι αλυσοδεμένος κωπηλάτης σε γαλέρα επί επτά έτη, ενώ, εάν αποδειχθεί αδυναμία, θα φυλακισθεί για άλλο τόσο χρονικό διάστημα. Η αμοιβή για αυτούς που θα τον συλλάβουν θα είναι 400 λίρες *piccoli* από τα περιουσιακά στοιχεία του ανωτέρω, καθώς και ότι ο ίδιος στερείται εφ' όρου ζωής το δικαίωμα να ασκήσει πάλι συμβολαιογραφία. Σε περίπτωση, ωστόσο, που, εντός διορίας 15 ημερών, εμφανισθεί για να υπηρετήσει ως ένοπλος (*come huomo da spada*) στο στόλο, με το ήμισυ της συνήθους αμοιβής, για το ίδιο διάστημα, με δεδομένη τη μη δυνατότητα άσκησης της συμβολαιογραφίας δια βίου.

Παρατηρούμε ότι οι επιβαλλόμενες ποινές είναι βαρύτερες, εφόσον ο καταδικασθείς συμβολαιογράφος είναι απών. Ωστόσο, δίδονται διάφορες εναλλακτικές λύσεις: η βαρύτερη τιμωρία της υπηρετήσης, ως αλυσοδέσιμος κωπηλάτης, θα μετατραπεί, εφόσον ο ανωτέρω παρουσιασθεί, σε υπηρετήση και μάλιστα με αμοιβή. Προφανώς, έχουν χρησιμοποιηθεί από τις Αρχές όλα τα προηγούμενα έννομα μέσα χωρίς ίσως αποτέλεσμα. Ωστόσο, δεν παύει να αποτελεί μία καλή περίπτωση με πολλές πιθανότητες παραδειγματικής αποτρεπτικής λειτουργίας σε ενδεχόμενες μελλοντικές παραβατικές συμπεριφορές.

Αξιοποίηση προστίμων

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα έγγραφα της Διοίκησης όταν αναφέρονται στον τρόπο αξιοποίησης των χρηματικών προστίμων που επιβάλλονται όταν εντοπίζονται παραβατικές συμπεριφορές. Συνήθως, όπως έχει ήδη τονισθεί, σημειώνεται ότι αυτά θα δοθούν στην Οικονομική Υπηρεσία ή στα δημόσια έργα ή σε κάποιον ναό. Λίγες είναι οι περιπτώσεις όπου αναφέρεται πού ακριβώς αυτά θα χρησιμοποιηθούν. Μία από αυτές υπάρχει στην απόφαση, της 15ης Απριλίου 1684¹⁵³, του γενικού προνοητή της Θάλασσας Gerolamo Cornaro, όταν, για ακόμη μία φορά, καλούνται οι υπεύθυνοι των χωριών να καταγράψουν τα ονοματεπώνυμα των συμβολαιογράφων. Ένα μήνα περίπου αργότερα, στις 19 Μαΐου¹⁵⁴, οι εξεταστές επί των συμβολαιογράφων Stamatelo *Luppina* και Zuanne *Vernitioti*, αφού αναφέρονται στη σπουδαιότητα του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος, η σωστή άσκηση του οποίου αποτελεί εγγύηση των περιουσιακών στοιχείων

153. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 10r.

154. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 11r.

του καθενός (*la sicureza delli Averi*), αποφασίζουν την αναστολή αυτής της άσκησης σε όσους παρέβησαν τους σχετικούς νόμους και κανονισμούς, με την επιφύλαξη για αλλαγή της απόφασης, εφόσον υπάρξει συμμόρφωση. Έντεκα ημέρες μετά, οι ίδιοι εξεταστές επισημαίνουν ότι, αν και ο σκοπός του αξιώματός τους είναι η εξάλειψη των *καταχρήσεων*, στο παρελθόν προκάτοχοί τους ανέβαλλαν την εφαρμογή των σχετικών νόμων.

Οι ίδιοι δηλώνουν αποφασισμένοι να αλλάξουν αυτήν την κατάσταση. Μάλιστα, προέβησαν ήδη στους σχετικούς ελέγχους και εντόπισαν παραβάτες. Ωστόσο, οι εξεταστές τονίζουν ότι το χρηματικό πρόστιμο που ο νόμος επιβάλλει για αυτές τις παραβάσεις, δηλαδή το ποσό των 50 δουκάτων, είναι πολύ υψηλό, αλλά ενεργώντας με συμπόνια για τη δεινή οικονομική κατάσταση των παραβατών (*per capo di compatimento alla loro misera conditione*), οι ίδιοι αποφασίζουν τελικώς οι παραβαίνοντες να καταβάλουν μόνον λίγα δουκάτα, όπως φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα.

α/α	Συμβολαιογράφος	Χωριό	Πρόστιμο
1.	Erculi Vergi ¹⁵⁵	Νεοχώρι	4 δουκάτα
2.	Paulin Pandin ¹⁵⁶	Μελίκια	5 δουκάτα
3.	<i>parà</i> Andruzzo Mirila ¹⁵⁷	Άγιοι Θεόδωροι	2 δουκάτα
4.	<i>parà</i> Nicolò Smoili ¹⁵⁸	Στανοπουλάδες	4 δουκάτα
5.	Costantin Vlassi ¹⁵⁹	---	2 δουκάτα
6.	Fottio Cavadia	Ριγγιάδες	2 δουκάτα
7.	Chrisso Monastirioti ¹⁶⁰	Άγιοι Θεόδωροι	3 δουκάτα
8.	<i>parà</i> Gerolimo Curtelessi	Δουκάδες	2 δουκάτα

Το συνολικό ποσό αυτών των χρημάτων θα καταβληθεί στους προνοητές

155. Καταδικαστική απόφαση παρόμοια με αυτήν του προαναφερθέντος Culuri εκδίδεται στις 24 Σεπτεμβρίου 1696 και για τον Ercule Vergi, συμβολαιογράφο στο χωριό Νεοχώρι, στον οποίο θα αναφερθούμε και παρακάτω. Διαφορά υπάρχει μόνον στην αμοιβή για τη σύλληψή του, η οποία θα είναι 300 λίρες *piccoli*: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 19v.
156. Στην αρχαιακή σειρά των *Διάφορων Συμβολαιογράφων* υπάρχει ιερέας Παύλος Πανδής, στη Λευκίμμη, με κατάστιχα της περιόδου 1683-1685.
157. Βάσει του καταλόγου των συμβολαιογράφων των Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., ο ιερέας Ανδρέας Μυριλάς εξακολούθησε να συμβολαιογραφεί μέχρι το 1708.
158. Στις 4 Ιανουαρίου 1696, επιβάλλεται χρηματικό πρόστιμο 150 ασημένιων δουκάτων στον Nicolò Smoili για την *Camera Fiscal*, καθώς και δια βίου παύση από το συμβολαιογραφικό επάγγελμα: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 1, φ. 20r.
159. Στην αρχαιακή σειρά των *Διάφορων Συμβολαιογράφων* υπάρχει Κωνσταντίνος Βλάσης, με κατάστιχα όμως της περιόδου 1696-1703.
160. Ο Κροίσος Μοναστηριώτης εξακολούθησε να συμβολαιογραφεί μέχρι το 1692.

επί των Οδών, προκειμένου αυτά να δοθούν για την κατασκευή του θολωτού μέρους της τάφρου της μεταφοράς των υδάτων στη Σηλιά. Σημειώνεται δε ότι οι παραβάτες θα απαλλαγούν από αυτήν την ποινή, μόνον εφόσον προσκομισθεί η απόδειξη παραλαβής αυτών των χρημάτων.

Παρατηρούμε ότι οι ανωτέρω εξεταστές, στο πλαίσιο της αποκατάστασης της τάξης, είναι αρχικά επικριτικοί για την απραξία ή, στην καλύτερη περίπτωση, για την πλημμελή ανταπόκριση στις υποχρεώσεις εκ μέρους των προκάτοχών τους εξεταστών, ενώ, στη συνέχεια, οι ίδιοι προβαίνουν στον εντοπισμό παραβάσεων και την επιβολή προστίμων. Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι η ενέργειά τους να μην απαιτήσουν από τους παραβάτες συμβολαιογράφους το υψηλό ποσό των 50 δουκάτων, που ορίζει η σχετική διαταγή, αλλά να αρκестούν στην καταβολή λίγων δουκάτων. Οι εξεταστές εξηγούν ότι έλαβαν αυτήν την απόφαση παρακινούμενοι από το αίσθημα συμπάθειας (ή και οίκτου) που τους προκάλεσε η *αθλία* κατάσταση των παραβατών. Προφανώς λοιπόν διαπίστωσαν, ίσως και ιδίους όμμασι, τις (πολύ) δύσκολες συνθήκες διαβίωσης αυτών, λαμβανομένου, εξάλλου υπόψη του γεγονότος ότι τρεις εξ αυτών ήταν και ιερείς. Βεβαίως, η απόφαση των εξεταστών ήταν ταυτοχρόνως και ρεαλιστική, αφού, υπό αυτές τις συνθήκες, μάλλον θα ήταν πολύ δύσκολο να εισπραχθεί το ποσό των 50 δουκάτων από τον κάθε παραβαίνοντα συμβολαιογράφο.

Άλλη ενδιαφέρουσα περίπτωση αφορά χρησιμοποίηση χρηματικού πρόστιμου για θρησκευτικούς σκοπούς. Έτσι, σύμφωνα με το έγγραφο της 31ης Δεκεμβρίου 1708¹⁶¹, οι εξεταστές επί των συμβολαιογράφων Zuanne Damilo και Σπυρίδων Μουστοξίδης παρέδωσαν στο γραμματέα της κοινότητας Θεόφιλο Dondi έναν ασημένιο κηροστάτη 20 ουγκιών και 1½ τετάρτου, ο οποίος κοστίζει 29 ρεάλια, πέντε λίρες και οκτώ σολδία (προς 14,10 λίρες/ουγκιά), σύμφωνα με την εκτίμηση που έκανε ο πρώτος των χρυσοχόων, περιλαμβανομένης της εργασίας του τεχνίτη. Διευκρινίζεται ότι ο κηροστάτης κατασκευάστηκε από το χρυσοχόο Mattio Metaxari, με χρήματα που προήλθαν από τα χρηματικά πρόστιμα που επιβλήθηκαν από τους αρμόδιους εξεταστές, κατά τους ελέγχους στους συμβολαιογράφους, επί θητείας του προηγούμενου γραμματέα Donato Marcoran.

Τονίζεται επίσης ότι οι εξεταστές συμπλήρωσαν εξ ιδίων το απαιτούμενο χρηματικό ποσό, καθώς και ότι αυτός ο κηροστάτης θα είναι πάντοτε αφιερωμένος και τοποθετημένος στην εικόνα της Παναγίας του *Conclave*¹⁶² και θα παραδίδεται πάντοτε από τον προηγούμενο στον επόμενο γραμματέα

161. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 2, φ. 1r.

162. Το *Consulta del Conclave* προετοίμαζε τα θέματα για το Συμβούλιο των 150. Ιδρύθηκε το 1627 και απαρτιζόταν από τρεις δικαστές, τέσσερις συνδίκους, δύο κήσορες και τρεις

της Κοινότητας, παρόντων των εκάστοτε συνδίκων, με σχετική καταχώρηση στον κατάλογο (*inventario*) του Αρχείου αυτής.

Επιπροσθέτως, γίνεται γνωστό ότι κατασκευάστηκαν και τοποθετήθηκαν στην παραπάνω εικόνα δύο ασημένιες στέφανοι, αξίας 37 λιρών, αφού παραδόθηκαν από τον ανωτέρω Marcoran, για δήλωση ικανοποίησης για τον κηροστάτη υπογράφει ο Metaxari και για την παράδοση αυτού οι εξεταστές. Ακολουθεί το έγγραφο της προαναφερθείσας εκτίμησης (295 λίρες και οκτώ σολδία) από τον Antonio Minoto Curino, πρώτο των χρυσοχών, ο οποίος δεν έλαβε αμοιβή για την εκτίμηση (*gratis*)¹⁶³.

Στη δεύτερη αυτή περίπτωση αξιοποίησης προστίμων, το συγκεντρωθέν χρηματικό ποσό από πρόστιμα χρησιμοποιείται για θρησκευτικούς σκοπούς. Γνωρίζουμε ότι στην υπό εξέταση περίοδο ο βαθμός της θρησκευτικότητας είναι υψηλός, όπως κανείς διαπιστώνει από τις σχετικές αναφορές σε δικαιοπραξίες ευρείας κλίμακας κατηγοριών, για παράδειγμα, σχεδόν σε όλα τα στάδια της διαιτητικής διαδικασίας, η οποία μάλιστα συχνά πραγματοποιείται εντός ενός ναού¹⁶⁴. Η συγκεκριμένη δε εικόνα πρέπει να ήταν πολύ σημαντική, εφόσον διατίθεται ένα αρκετά υψηλό χρηματικό ποσό για αυτήν¹⁶⁵. Είναι σημαντικό το γεγονός ότι χρηματικά ποσά που προέρχονται από παραβάσεις αξιοποιούνται στο πλαίσιο της μέριμνας και της ενίσχυσης του αισθήματος της θρησκευτικότητας.

Στην ανωτέρω περίπτωση, πραγματοποιούνται οι απαιτούμενες ενέρ-

απλούς συνέδρους. Ο χώρος συνεδρίασης ήταν εντός ή πλησίον του παλατιού του βαίλου. ΕΡ. ΛΟΥΝΤΖΗΣ, *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, Αθήνα 1969, σ. 140-141, ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis*, σ. 136, ΑΛ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ, *Δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας 14ος-18ος αι.*, Αθήνα 1999, σ. 170, 234, και ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, *Θεσμός*, σ. 303.

163. Το πρωτότυπο της εκτίμησης: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 10, φ. 6r. Τον Ιούλιο του ιδίου έτους επιβάλλεται χρηματικό πρόστιμο 3 ρεαλίων στο συμβολαιογράφο Livathino παρομοίως για κηροστάτη για την Παναγία του Conclave. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 10, φ. 52r.

164. ΚΑΡΑΛΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, *Δικαιοπραξίες. Για τη θρησκευτικότητα*, βλ. και Ν. Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Ιστορία της θρησκευτικότητας, Νέα Εστία* 155/τεύχος 1766 (Απρίλιος 2004) 639-664 Ο ΙΔΙΟΣ, *Από την ευλάβεια στην οικονομική διαχείριση. Ναοί, μονές και ευαγή ιδρύματα στην Κέρκυρα (16ος-18ος αιώνες)*, στο: *Μοναστήρια. Οικονομία και πολιτική. Από τους μεσαιωνικούς στους νεώτερους χρόνους*, Η. ΚΟΛΟΒΟΣ (επιμ.), Ηράκλειο 2011, 140-153.

165. Σημαντικότερη ήταν, στην Κέρκυρα, η εικόνα της Παναγίας της Δημοσιάνας, στην οποία αφιερώνονται, με διαθήκες, χρηματικά ποσά για κατασκευή παρομοίως ασημένιων κηροστατών: Γ. ΓΑΣΤΕΡΑΤΟΣ, *Παναγία η Δημοσιάνα. Το παλλάδιο της μεσαιωνικής Κέρκυρας, Κερκυραϊκή Αλήθεια* τεύχος 189, 21ο έτος (Ιούνιος-Αύγουστος 2006) 7· Α.Χ. ΤΣΙΤΣΑΣ, *Η Παναγία η Δημοσιάνα, Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρείας Κερκύρας*, έτος 7, αριθμός 7 (1970) 108-115.

γειες, προκειμένου να υλοποιηθεί ο εν λόγω σκοπός. Ειδικότερα, μετά την παραγγελία σε αργυροχρυσόχοο για την κατασκευή ενός κηροστάτη, ακολουθεί η παράδοση αυτού, η οποία μάλιστα κατοχυρώνεται με τη σχετική καταχώρηση σε συμβολαιογραφικό κατάστιχο.

Θεωρούμε δε δύο θέματα σημαντικά προς επισήμανση. Το πρώτο αφορά την περιγραφή κυρίως του πρώτου θρησκευτικού αντικειμένου, δηλαδή το ακριβές βάρος του σε ασήμι και αντιστοίχως την επιβεβαιωθείσα αξία του. Το δεύτερο έχει να κάνει με τα συμμετέχοντα πρόσωπα. Οι αρμόδιοι αξιωματούχοι, οι εξεταστές, βασική αρμοδιότητα των οποίων είναι ο έλεγχος των συμβολαιογράφων και η επιβολή προστίμων σε περιπτώσεις παραβάσεων, ενεργούν για την υλοποίηση της ειλημμένης απόφασης. Είναι αυτοί που συναλλάσσονται με τον αργυροχρυσόχοο κατασκευαστή, του δίδουν τα χρήματα, συμπληρώνοντας μάλιστα εξ ίδιων το ελλείπον ποσό, και παραλαμβάνουν τον κηροστάτη, τον οποίο, στη συνέχεια, παραδίδουν στο γραμματέα της κοινότητας εκείνης της περιόδου, ενώ μνεία γίνεται και για τον προηγούμενο γραμματέα, αφού, επί θητείας του, αφενός συγκεντρώθηκαν τα προαναφερθέντα χρηματικά πρόστιμα και αφετέρου τοποθετήθηκαν οι ασημένιες στέφανοι στην εικόνα. Συμμετέχον πρόσωπο είναι και ο πρώτος των χρυσοχών, ο οποίος, ως γνωστόν, εκαλείτο σε εκτιμήσεις αντικειμένων από χρυσό ή ασήμι και ο οποίος δεν λαμβάνει αμοιβή για αυτήν την εκτίμηση.

Τρίτη, τέλος, περίπτωση είναι αυτή του εγγράφου της 14ης Απριλίου 1709¹⁶⁶, όταν εμφανίζεται ο Pietro Vassila ως εκπρόσωπος του *parà* Francesco Gramatico, γιου του *Reverendo* Πρωτοπαπά Nicolò, ο οποίος είναι δημόσιος συμβολαιογράφος Παξών και ο οποίος βρίσκεται σε καραντίνα. Σημειώνεται ότι ο ανωτέρω είναι συμβολαιογράφος από το 1691 και ότι τα βιβλία του έχουν κατά καιρούς ελεγχθεί. Ωστόσο, οι ανωτέρω εξεταστές Damillo και Μουστοξίδης εντόπισαν λάθη και παρατυπίες και κυρίως ότι ο συμβολαιογράφος συνάπτει πράξεις εκτίμησης και διαιτητικές αποφάσεις χωρίς μάρτυρες, καθώς και ότι πολλές διαθήκες επίσης δεν είχαν υπογραφή μαρτύρων. Ο συμβολαιογράφος λοιπόν υποχρεούται να καταβάλει ως χρηματικό πρόστιμο ένα χρυσό τζεκίνι για την επισκευή του εξώστη του κτηρίου του Conclave και στο εξής να εφαρμόζει τα νόμιμα. Το χρηματικό πρόστιμο κατατίθεται την ίδια ημέρα.

166. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 2, φ. 10r. Παρόμοιες επιβολές προστίμων καταγράφονται στον ίδιο υποφάκελο για επισκευές του χώρου του Conclave, κατά την ίδια περίοδο, για τους εξής, μεταξύ άλλων, συμβολαιογράφους: Michiel Martino (χωριό: Αντιπερνοί) 6 λίρες, Stamatelo Cafarachi (χωριό: Καμάρα) 6 λίρες, Battio Paniperi (χωριό: Μελίγια) 30 λίρες. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 30, υπ. 2, φ. 7r, 8r, 12r.

Πληρεξούσιος

Στοιχεία που αφορούν τους ίδιους τους συμβολαιογράφους εντοπίζουμε σπανιότατα σε αρχεία. Μία από αυτές τις εξαιρέσεις είναι η συμβολαιογραφική πράξη ορισμού πληρεξούσιου, της 26ης Μαΐου 1623¹⁶⁷, η οποία μας πληροφορεί ότι, επειδή ο ιερέας-νοτάριος Δημήτριος Κάφηρης πρόκειται να απουσιάσει για ένα διάστημα από την Κέρκυρα, προκειμένου να διευθετήσει μια σοβαρή υπόθεσή του, εξουσιοδοτεί (ορίζει *κουμέσιο και προβλεπτή*) τον Μικελή Ασιμόπουλο να δίδει αντίγραφα των πράξεων των συμβολαιογραφικών του κατάστιχων. Σημειώνεται δε ότι, εάν υπάρξει διαφορετική απόφαση από τη δικαστική εξουσία σχετικά με τα κατάστιχά του, ο Ασιμόπουλος θα υποχρεούται να παραδώσει αυτά και με το σχετικό ευρετήριο, ενώ ο παραλήπτης οφείλει να του δώσει έγγραφο παραλαβής. Πρόκειται δηλαδή για στοιχεία που αφορούν την τήρηση και τη φύλαξη συμβολαιογραφικών βιβλίων για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, προκειμένου να μην υπάρξουν προβλήματα στους συμβληθέντες που θα θελήσουν αντίγραφα, χωρίς να καταγράφονται σε αυτή τη συμφωνία ανάθεσης, άλλα στοιχεία, για παράδειγμα οι συγκεκριμένοι λόγοι απουσίας του συμβολαιογράφου.

Νοτάριος προστυχίων

Ένα θέμα που αφορά και τους συμβολαιογράφους, από τον 16ο αιώνα, σε ορισμένες περιοχές της βενετικής επικράτειας, είναι αυτό της συνηθισμένης πρακτικής της προαγοράς αγροτικών προϊόντων, δηλαδή της πρακτικής των προστυχίων¹⁶⁸. Σύμφωνα με αυτήν, όποιοι διέθεταν χρήματα μπορούσαν να προαγοράσουν αγροτικά προϊόντα μήνες πριν από την περίοδο της εσοδείας. Αυτό εξυπηρετούσε και τον αγοραστή, αφού έτσι εξασφάλιζε τις επιθυμητές ποσότητες ειδών διατροφής, αλλά και τον παραγωγό χωρικό, ο οποίος, έτσι, διέθετε κάποια χρήματα για την κάλυψη των βιοποριστικών του αναγκών πολύ πριν από τη σοδειά. Προβλήματα όμως δημιουργούνταν σχετικά με τις τιμές αυτών των προϊόντων κυρίως όταν η σοδειά δεν ήταν καλή¹⁶⁹.

167. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Συμβολαιογράφοι*, Φ. Ρ 25 (Λεονάρδος Ρίκης), β. 15, φ. 19ν.

168. Βλ. ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Η δίκη των προστυχίων: Νικολός Θεοτόκης, Καρουσάδες, 17ος αιώνας, στο: *Πρακτικά του 9^{ου} Πανιωνίου Συνεδρίου (Παξοί, 26-30 Μαΐου 2010)* (υπό δημοσίευση) (στο εξής: ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Δίκη).

169. Το βασικό επιχείρημα για τον καθορισμό των τιμών από τους (προ)αγοραστές ήταν η *ratio incertitudinis*, ότι δηλαδή υπήρχε ο κίνδυνος απώλειας μέρους ή και όλου του επενδυθέν-

Οι συμφωνίες προστυχίων συχνά ήταν έγγραφες και μάλιστα, κατά διαστήματα, η βενετική διοίκηση όριζε συγκεκριμένους συμβολαιογράφους για τη σύνταξη τέτοιων συμφωνιών, προς αποφυγή σχετικών παραβάσεων. Έτσι, για παράδειγμα, στα 1565-1566¹⁷⁰, γνωστοποιείται ότι όσοι επιθυμούν να δώσουν χρηματικά ποσά προκαταβολικά, δεν πρέπει να καθορίζουν και τις τιμές πώλησης¹⁷¹, αλλά αυτές θα ορίζονται βάσει των συμφωνηθέντων. Αποφασίζεται δε από το Συμβούλιο να εκλεγεί ένας νοτάριος επί των προστυχίων, προκειμένου μόνον από αυτόν να συντάσσονται τέτοιου είδους πράξεις. Η θητεία του θα είναι τριετής και για τα επόμενα τρία έτη, μετά το πέρας της θητείας του, δεν θα έχει δικαίωμα να εκλεγεί σε αυτό το αξίωμα, αλλά και σε οποιοδήποτε άλλο¹⁷². Διευκρινίζεται δε ότι, πλην των άλλων κυρώσεων, εάν κάποιος άλλος νοτάριος συντάξει πράξεις προστυχίων, αυτές δεν θα έχουν καμία ισχύ, ως μη γενόμενες. Ο εκλεγμένος αυτός νοτάριος θα λαμβάνει ως αμοιβή ένα *grossetto* για κάθε συμβόλαιο, ανά ήμισυ από έκαστο συμβαλλόμενο. Ο νοτάριος, επίσης, υποχρεούται να τηρεί αλφαβητικό κατάλογο αυτών των πράξεων, ενώ σε περίπτωση παραβατικής συμπεριφοράς εκ μέρους του, θα είναι υποχρεωμένος να καταβάλει ο ίδιος τα οφειλόμενα ποσά. Διευκρινίζεται, τέλος, ότι ουσιαστικά θα εκλέγονται δύο συμβολαιογράφοι, ένας μόνον για τις συμφωνίες για κρασί και ο άλλος για συμφωνίες για λάδι, σιτηρά και άλλα, με διετή θητεία. Τα ανωτέρω γίνονται αποδεκτά, με 115 ψήφους υπέρ και 11 κατά.

Με *proclama* της Διοίκησης, που ακολουθεί της ανωτέρω απόφασης στον αρχαιακό φάκελο, της 15ης Μαΐου 1566, γνωστοποιείται ότι, μετά από σχετικό αίτημα της κερκυραϊκής κοινότητας και την απάντηση σε αυτό από την κεντρική βενετική διοίκηση, πράξεις προστυχίων για λάδι, σιτηρά, κριθάρι κ.ά. θα συντάσσονται μόνον από τον εκλεγέντα από το βάλιο

τος κεφαλαίου. Βλ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Δίκη.

170. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 10r.

171. Όπως είναι γνωστό, τον καθορισμό των τιμών των προϊόντων έκαναν οι αρμόδιοι αξιωματούχοι, οι *giustizieri*. Κατά διαστήματα, μάλιστα, η διοίκηση υπενθύμιζε στους κατοίκους του νησιού την οφειλόμενη τήρηση των επίσημων τιμοκαταλόγων. Στα σχετικά διοικητικά έγγραφα, κάποτε, σημειώνεται αυτή η υποχρέωση, είτε πρόκειται για προστύχι είτε για αγοραστό. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 13, υπ. 5, φ. 117r και ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Δίκη.

172. Πρόκειται για τη συνήθη εφαρμογή της *contumacia*, της υποχρεωτικής από το νόμο αποχής δηλαδή από αξιώματα, για κάποιο διάστημα, μετά την ολοκλήρωση της θητείας σε ένα από αυτά, στο πλαίσιο της αποφυγής εμφάνισης παραβατικών φαινομένων. Βλ. και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 5, υπ. 8, φ. 119r.

Θεόδωρο Vragianiti (στη θέση του Ζαχαρία Μεταξά). Ομοίως, συμφωνίες για κρασί θα συντάσσονται μόνον από τον εκλεγέντα από το Συμβούλιο Στέλιο Richi. Διαφορετικά, ο προκαταβάλλον τα χρήματα θα τα χάνει, ενώ αυτός που θα τα έχει λάβει, θα καταβάλλει χρηματικό πρόστιμο 10 δουκάτων, για κάθε φορά και το ίδιο πρόστιμο θα καταβάλλει και ο παραβάτης νοτάριος, πλην της παύσης και άλλων κυρώσεων που ο τελευταίος θα υφίσταται. Τα δε χρηματικά πρόστιμα, εξ ημισείας, θα δοθούν στη Διοίκηση και στον καταγγείλαντα.

Τον Μάρτιο του 1618¹⁷³, μετά από αίτημα των συνδίκων, γνωστοποιείται ότι όποιος θα ήθελε να καταβάλει χρήματα για προαγορά διαφόρων προϊόντων, όπως κρασί, λάδι, σιτάρι, κριθάρι, λινάρι και άλλα είδη διατροφής, ανεξαρτήτως πολιτικής και κοινωνικής θέσης και οικονομικής κατάστασης, επιτρέπεται να προβεί σε μια τέτοια συμφωνία, μόνο αν αυτή συναφθεί και καταγραφεί από έναν συμβολαιογράφο, τον Αντώνιο Fortio, ο οποίος εξελέγη για αυτόν το σκοπό από το 1602, επί ποινή απώλειας του καταβληθέντος χρηματικού ποσού. Αντιστοίχως, γνωστοποιείται στους συμβολαιογράφους ότι απαγορεύεται να συντάξουν τέτοιες πράξεις, διαφορετικά θα τους αφαιρεθεί η άδεια άσκησης του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος *απαρεγκλίτως*, θα καταβάλουν χρηματική αποζημίωση 25 δουκάτων και μεγαλύτερες *κατά την κρίση*. Το ήμισυ δε του χρηματικού πρόστιμου θα καταβληθεί όπου η Διοίκηση αποφασίσει, ενώ το άλλο ήμισυ θα δοθεί στον καταγγείλαντα. Κυρώσεις φυσικά υπάρχουν και για τους συναλλάσσοντες (*così essi che darano danari come quelli che riceverano*)¹⁷⁴.

Έγγραφα διορισμού συμβολαιογράφων για προστύχια εντοπίζουμε και για άλλα έτη, όπως θα δούμε και πιο κάτω. Για παράδειγμα, στο σχετικό έγγραφο του 1628, αναφέρεται επίσης η ανωτέρω ανάθεση του 1602, αλλά εδώ ο νοτάριος είναι ο Angeluzzo Forcio¹⁷⁵. Στις 16 Απριλίου 1637¹⁷⁶, γίνεται αναφορά στο γεγονός ότι το εμπόριο του προστυχίου είναι αρκετά διαδεδομένο στο νησί και τονίζεται, για ακόμη μία φορά, ότι δικαίωμα σύνταξης τέτοιων συμβολαιογραφικών πράξεων έχουν μόνον οι συμβολαιογράφοι που εκλέγονται για αυτόν το λόγο¹⁷⁷. Στις 5 Φεβρουαρίου 1641¹⁷⁸, ο Manoli

173. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 201v και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 9, υπ. 12, φ. 1r.

174. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 201v.

175. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 13, υπ. 4, φ. 109r.

176. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 16, υπ. 15, φ. 8r. Για αναφορά σε προστύχια στο τέλος του αιώνα (1700), βλ. ΡΟΙΑΓΟ, Leggi, σ. 384.

177. Βλ. και ΚΟΛΥΒΑ, *Αρχαιονομία*, σ. 389.

178. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 442, υπ. 3, φ. 12r.

Padovan διορίζεται νοτάριος επί των προστυχίων και γνωστοποιείται ότι όποιος επιθυμεί να συνάψει έγγραφη συμφωνία που θα αφορά προστύχια θα πρέπει να το κάνει μόνο σε αυτόν το συμβολαιογράφο για την περιοχή της πόλης και των προαστίων. Διαφορετικά, οι πράξεις θα θεωρούνται άκυρες και θα επιβάλλεται χρηματικό πρόστιμο 200 δουκάτων σε κάθε συμβολαιογράφο παραβάτη, καθώς και άλλες κυρώσεις κατά την κρίση της διοίκησης¹⁷⁹. Ωστόσο, δύομισι μήνες περίπου μετά¹⁸⁰, μετά από αίτημα του συμβολαιογράφου Antonio Vrissignoti, διοικητικό έγγραφο γνωστοποιεί ότι αίρεται η αναστολή ανάθεσης σύνταξης πράξεων προστυχίων από τον τελευταίο, αναστολή που είχε αποφασισθεί βάσει καταδικαστικών πράξεων προηγούμενων ετών εις βάρος του. Έτσι, ο Vrissignoti δύναται ελεύθερα να συντάσσει πράξεις προστυχίων. Βεβαίως, δεν αναφέρεται εάν, μετά από αυτήν την απόφαση, ακυρώνεται η ανωτέρω ανάθεση του Padovan, ακύρωση που είναι πιθανόν να συνέβη. Αξιοσημείωτο δε είναι ότι, αρκετά χρόνια αργότερα, στις 19 Ιουνίου 1676¹⁸¹, ο Giovanni Marato, του Giacomo, ορίζεται νοτάριος επί των προστυχίων, για αυτό το αξίωμα, εφ' όρου ζωής, στη θέση του Antonio Vrissignoti.

Είναι γνωστό ότι, κατά τις συνελεύσεις του Συμβουλίου της κερκυραϊκής κοινότητας, πριν από την ψηφοφορία για την εκλογή στα αξιώματα, οι υποψήφιοι ήταν υποχρεωμένοι να δώσουν όρκο για την εντιμότητά τους. Έτσι, σε έγγραφο του A. Basadona, της 28ης Οκτωβρίου 1607, και στο αντίγραφο αυτού, της 21ης Οκτωβρίου 1754¹⁸², αναφέρεται ότι, προκειμένου οι εκλογές σε αξιώματα, που γίνονται από το Συμβούλιο να είναι έννομες, δίκαιες και γνήσιες, προς το καθολικό όφελος των *cittadini*, αποφασίζεται ότι, σε κάθε ψηφοφορία, κανείς δεν θα έχει το δικαίωμα να ψηφισθεί, εάν προηγουμένως δεν προσέλθει να δώσει επίσημο όρκο στην εικόνα της Παναγίας ότι ούτε ο ίδιος ούτε κανείς άλλος εξ ονόματός του έδωσε προκειμένου να λάβει αυτό το αξίωμα, έδωσε ή υποσχέθηκε να δώσει χρήματα ή αγαθά οποιουδήποτε είδους ως δώρο ή ως δάνειο ή ως ανταπόδοση ή με κάποιον άλλον τρόπο, καθώς και να μοιράσει κέρδη ή να έχει κάποια ζημία, (*ma solo voglio riceverlo dalla gratia di questo Consiglio semplicemente*). Στο πλαίσιο αποφυγής δηλαδή εμφάνισης φαινομένων διαφθοράς, ο υποψήφιος ορκιζόταν ότι δεν συμφώνησε κανενός είδους συναλλαγή με κάποιον άλλο πρόσωπο, προκειμένου να εκλεγεί στο αξίωμα, δηλαδή ότι δεν δωροδόκησε ούτε υποσχέθηκε κάποιο όφελος είτε σε αγαθά είτε σε οτιδήποτε άλλο, ούτε,

179. ...che ...paresse meritare la temerità di essi Nodari....

180. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 442, υπ. 3, φ. 13r.

181. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 303, υπ. 10, φ. 85r.

182. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 80, υπ. 3, φ. 89r.

επίσης, συμμετοχή άλλου σε κέρδη που θα απέφερε το αξίωμα, ως αντάλλαγμα. Υποψήφιοι που δεν προσέρχονταν για να ορκισθούν αποκλείονταν της ψηφοφορίας και της εκλογής. Τέτοιες περιπτώσεις έχουμε και στην εκλογή συμβολαιογράφων για προστύχια.

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται, περίπου για έναν αιώνα, οι εκλεγέντες από το Συμβούλιο της κοινότητας συμβολαιογράφοι που είχαν δικαίωμα να συντάσσουν πράξεις προστυχίων, ενώ στην τελευταία στήλη σημειώνεται το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας, δηλαδή οι θετικές αλλά και οι αρνητικές ψήφοι για κάθε περίπτωση, όπως ήταν το σύνηθες.

α/α	Έτος	Όνομα	Ψήφοι
1.	1583	Stelio Richi Nicolò Metaxa	70+23 61+33
2.	1586	Gagliano Metaxa Nicolò Palatiano	107+18 99+29
3.	1598	Zan Canal ¹⁸³	83+34
4.	1600	Stelio Alagatora Petro Metaxa	52+36 55+65
5.	1602	Zuanne Canal	66+37
6.	1604	Stelio Alagatora	83+53
7.	1606	Lunardo Richi	86+38
8.	1608	Stelio Alagatora	89+49
9.	1609	Zuanne Cavassilla	88+ 6
10.	1611	Lunardo Richi	95+ 0
11.	1613	Zuanne Cavassilla	70+18
12.	1615	Lunardo Richi	79+ 4
13.	1617	Dimo Richi	75+45
14.	1619	Lunardo Richi	123+ 7
15.	1621 ¹⁸⁴	Dimo Richi	123+10

183. Αυτός ο συμβολαιογράφος εκλέγεται για τα προστύχια του κρασιού.

184. Στη σειρά των υποψηφίων είχε γραφτεί και ο Antonio Cavassila, ο οποίος όμως τελικώς αποκλείστηκε από την ψηφοφορία, επειδή ήταν οφειλέτης της ειδικής εισφοράς (*tansa*) επί των αξιωμάτων και επειδή δεν ήταν παρών για να ορκισθεί. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 10, υπ. 5, φ. 143ν. Τέτοια χρηματικά ποσά, συχνά, προορίζονταν για τις ανάγκες της Σιταποθήκης, για το λόγο αυτόν, οι οφειλέτες τα κατέβαλλαν στον ταμία και στον προνοητή αυτής: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 186r (1616) Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 10, υπ. 8, φ. 348r (1624) και αλλού. Για τους αξιωματούχους της Σιταποθήκης, βλ. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Τέχνη, τα κεφάλαια που αναφέρονται στη Σιταποθήκη και στις συναλλακτικές σχέσεις αυτής με τους αρτοποιούς. Στην αναφορά των ονομάτων των οφειλετών από τον προνοητή της Σιταποθήκης, το 1625, ο ανωτέρω Cavassila φαίνεται ότι οφείλει το με-

16.	1624	Lunardo Richi ¹⁸⁵	102+ 3
17.	1628	Angeluzzo Fortio	115+22
18.	1632	Angeluzzo Fortio ¹⁸⁶	64+51
19.	1637	Andrea Spinelli	65+35
20.	1639	Anzeluzo Fortio	74+11
21.	1641	Manolli Padovan	89+34
22.	1642	Leonide Fiomacho	116+ 5
23.	1645	Dimo Masarachi	61+32
24.	1647	Leonide Fiomacho	86+23
25.	1648	Petro Papa (<i>detto Bac(c)o</i>)	82+32
26.	1650	Angeluzzo Forcio ¹⁸⁷	113+ 5
27.	1653 ¹⁸⁸	Petro Papa (<i>detto Bac(c)o</i>)	88+21
28.	1654	Nicolò Capello	115+16
29.	1656	Alessandro Theotochi	80+37
30.	1658	Nicolò Capelo	92+51
31.	1661	Filippo Assimopulo	76+51
32.	1663	Nicolò Capelo	98+44
33.	1665	Anastasio Assimopulo	102+32
34.	1667	Zuane Capelo	61+22
35.	1670	Anastasio Assimopulo	68+34
36.	1671	Spiridon Assimopulo	86+50
37.	1673	Anastasio Assimopulo	59+28
38.	1675	Spiridon Assimopulo	123+17

γάλο ποσό των 10 δουκάτων, σύνολο προφανώς πολλών προηγούμενων οφειλών. Στην ίδια αναφορά καταγράφεται και ο Lunardo Richi, οφειλέτης δύο δουκάτων και 35 λιρών, ποσό που τελικώς κατεβλήθη. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 12, υπ. 5, φ. 10r. Σε άλλη αναφορά, οφειλέτες είναι: ο Andrea Spineli: πέντε λίρες, ο Anzeluzzo Forcio: 13 λίρες, ο Δήμος Μαζαράκης: 13 λίρες και ο Zuane Cavassila: τέσσερις λίρες. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 84, υπ. 7, φ. 16r-v, 17v, 23v.

185. Το 1624, ο Dimo Richi αρνείται το αξίωμα: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 10, υπ. 8, φ. 349r.
186. Εκείνη τη χρονιά, είχε αρχικά εκλεγεί ο Δήμος Richi, αλλά επειδή δεν παρουσιάστηκε για να ορκισθεί, η ψηφοφορία επαναλήφθηκε και σε αυτήν εκλέχθηκε ο Angeluzzo Fortio: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 14, υπ. 1, φ. 52v.
187. Ο συνυποψήφιος του Forcio, Φίλιππος Ασημόπουλος δεν συμμετείχε στην ψηφοφορία, επειδή δεν ήταν παρών για να ορκισθεί. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 17, υπ. 10, φ. 38v.
188. Το Δεκέμβριο του 1651 και του 1652, κανείς δεν εξελέγη νοτάριος για προστύχια. Τελικώς, τον Ιούλιο του 1653, εκλέγεται ο Πέτρος Παπάς, ο οποίος μάλιστα θα είναι ελεύθερος από την προαναφερθείσα *contumacia*, προφανώς ένα καλό κίνητρο για να εκλεγεί επιτέλους κάποιος σε αυτό το αξίωμα: Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 17, υπ. 13, φ. 18v Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 17, υπ. 14, φ. 17r Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 17, υπ. 14, φ. 21r αντίστοιχα.

39.	1678	Anastasio Assimopulo	107+27
40.	1679	Mano Risicari	110+19

Παρατηρούμε ότι, σύμφωνα με τον προαναφερθέντα νόμο του 1566, τις τελευταίες δεκαετίες του 16ου αιώνα, στις λίγες σχετικές ψηφοφορίες, πράγματι εκλέγονται δύο νοτάριοι για προστύχια, ο ένας για το κρασί και ο άλλος για τα υπόλοιπα είδη. Η πρακτική όμως αυτή, με την αλλαγή του αιώνα, καταργείται. Προάγγελος αυτής της αλλαγής αποτελεί η διευκρίνιση, στην εκλογή του 1600, ότι και οι δύο εκλεγέντες νοτάριοι έχουν το δικαίωμα να συντάσσουν πράξεις για όλα τα είδη που θα πωληθούν με προστύχι¹⁸⁹. Διαπιστώνουμε, επίσης, ότι ορισμένοι συμβολαιογράφοι εκλέγονται επανειλημμένως για σύναξη πράξεων προστυχίων.

Αξιίζει εδώ να σημειωθεί ότι, βάσει του δίτομου καταλόγου της αρχαιολογικής σειράς των Συμβολαιογράφων του Αρχείου της Κέρκυρας, ο Λεονάρδος Ρίκης συνήπτε συμβολαιογραφικές πράξεις κατά την περίοδο 1606-1627, ο Άγγελος Φόρτσιγος (όπως καταγράφεται στον κατάλογο, Fortio, Forcio) για την περίοδο 1628-1634, ενώ ο Αναστάσιος Ασημόπουλος άσκησε τη συμβολαιογραφία από το 1664-1705. Όσον αφορά δε τη συμβολαιογραφική τους ενασχόληση σε συνδυασμό με την εκλογή τους και ως συμβολαιογράφων προστυχίων, σημειώνουμε ότι ο Ρίκης ανέλαβε το αξίωμα κατά την έναρξη της συμβολαιογραφικής του σταδιοδρομίας (1606) και στη συνέχεια, κατά διαστήματα, μέχρι και προς το τέλος αυτής. Ο Φόρτσιγος παρομοίως ανέλαβε το αξίωμα κατά το πρώτο έτος της συμβολαιογραφικής του δραστηριοποίησης, αλλά εξακολούθησε να εκλέγεται ακόμη και αρκετά έτη μετά το τέλος αυτής¹⁹⁰. Αξιίζει, επίσης, εδώ να αναφερθεί ότι οι πράξεις αυτών των δύο συμβολαιογράφων περιλαμβάνονται σε έναν μόνον τόμο ανά συμβολαιογράφο του αρχείου. Αντιθέτως, ο Ασημόπουλος υπήρξε από τους μακροβιότερους ασκούντες τη συμβολαιογραφία (επί 41 έτη) με πλούσιο συμβολαιογραφικό έργο.

Παρατηρούμε, επίσης, ότι η εκλογή συμβολαιογράφου για προστύχια, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, επραγματοποιείτο, ανελλιπώς κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 16ου και το μεγαλύτερο μέρος του 17ου αιώνα. Η συγκεκριμένη εκλογή, όπως έχει ειπωθεί, γινόταν ανά διετία και η καταγραφή, στη στήλη του έτους, συνεχόμενων ετών ή ετών μετά τριετία, οφείλεται, στις περισσότερες των περιπτώσεων, στο γεγονός ότι οι εκλογές του

189. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 80r και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 5, υπ. 1, φ. 26r.

190. Εφόσον, βεβαίως, δεν υπήρξαν και άλλα μεταγενέστερα συμβολαιογραφικά κατάστιχα που σήμερα έχουν χαθεί.

Συμβουλίου ελάμβαναν χώρα τους πρώτους μήνες του επόμενου έτους, αντί για τους τελευταίους του προηγούμενου, όπως ήταν το σύνηθες. Αξιοσημείωτο είναι ότι, κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 17ου αιώνα, δεν καταγράφονται ψηφοφορίες σε αυτό το αξίωμα. Ίσως το ενδιαφέρον της Διοίκησης για μια τέτοια εκλογή, για διάφορους λόγους, ατόνησε. Βεβαίως, όπως έχει αλλού αναφερθεί¹⁹¹, συμβολαιογραφικές πράξεις προστυχίων συνήπταν και άλλοι συμβολαιογράφοι νόμιμα ή παράνομα. Παρατηρούμε, τέλος, ότι, κατά τις τελευταίες εκλογές, μονοπωλούν σχεδόν το αξίωμα μέλη της ευρύτερης οικογένειας των Ασημόπουλων, οι οποίοι, μάλιστα, εκλέγονται και με αρκετές ψήφους.

Το επίζηλο δικαίωμα σύνταξης πράξεων για προστυχία από εκλεγμένους συμβολαιογράφους, ορισμένες φορές, καθίσταται ασύμφορο και επιβαρυντικό για τους τελευταίους, σε αντίθεση με τις αρχικές προσδοκίες που τους είχαν ωθήσει να το διεκδικήσουν, με αποτέλεσμα να επιλέξουν, τελικώς, την παραίτηση από αυτό. Ο βασικός λόγος ήταν η γνωστή τακτική άλλων συμβολαιογράφων, πλην των εκλεγμένων, να συντάσσουν πράξεις για προστυχία. Από τις σπάνια καταγεγραμμένες τέτοιες παραιτήσεις εντοπίσαμε δύο παραδείγματα.

Στο πρώτο¹⁹², ο Δήμος Μαζαράκης, νοτάριος για πράξεις προστυχίων, σε επίσημη δήλωση-καταγγελία προς τους συνδίκους, της 12ης Αυγούστου 1646, αναφέρεται στη γνωστή απαγόρευση σύνταξης συμφωνιών προστυχίων από άλλους, πλην των εκλεγμένων, συμβολαιογράφους και καταγγέλλει την τοπική διοίκηση για αδιαφορία για την καταχώρηση και την εφαρμογή του σχετικού νόμου. Ο Μαζαράκης δηλώνει ότι αρνείται να κατέχει πλέον αυτήν τη θέση, να έχει τα οφέλη της, αλλά και να υπόκειται στις επιβαρύνσεις που αυτή προϋποθέτει. Το δεύτερο παράδειγμα καταγγελίας είναι αυτό του προαναφερθέντα Angeluzzo Forcio, ο οποίος, τον Απρίλιο του 1651¹⁹³, με την ιδιότητα του συμβολαιογράφου των προστυχίων εκείνου του έτους, σε αναφορά-καταγγελία προς τους συνδίκους, σημειώνει ότι συμβολαιογράφοι συντάσσουν παράνομα πράξεις προς ζημία της κοινότητας, ενώ ο ίδιος υποχρεούται στην καταβολή των σχετικών φόρων, χωρίς να έχει το ανάλογο της θέσης κέρδος. Ο Forcio δηλώνει ότι δεν δύναται ούτε επιθυμεί να εξακολουθήσει να έχει αυτήν τη θέση.

191. ΚΑΡΛΑΦΤΗ-ΜΟΥΡΑΤΙΔΗ, Δίκη.

192. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 20, υπ. 3, φ. 29r.

193. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 20, υπ. 10, φ. 11r.

Αρχαιοφύλακας

Η τύχη των βιβλίων των αποθανόντων συμβολαιογράφων πολλές φορές ήταν αβέβαιη, με όλες τις συνέπειες που αυτό συνεπαγόταν για τους συμβαλλομένους των πράξεων αυτών των βιβλίων. Για αυτόν το λόγο, ήδη από το 15ο αιώνα¹⁹⁴, διοριζόταν ειδικός αρχαιοφύλακας (*custode* ή *interprete per li libri di nodari morti*)¹⁹⁵. Στην προαναφερθείσα πρεσβεία, της 11ης Μαΐου 1440¹⁹⁶, γίνεται αναφορά στα προβλήματα που εμφανίζονται εδώ και καιρό, κατά διαστήματα, και αφορούν αφενός πλαστά, ελλιπή, χαμένα ή κρυμμένα έγγραφα της διοίκησης, εξαιτίας της αλλαγής των γραμματέων, και αφετέρου συμβολαιογραφικά έγγραφα, ακόμη και αν ο νοτάριος είναι εν ζωή. Τονίζεται δε ότι η διευθέτηση ζητημάτων σχετικών με τα έγγραφα είναι αναγκασιότατη για το κοινό όφελος (*niuna cosa sia più necessaria in questa citade... a ben universale*) και ζητείται από την κεντρική διοίκηση να επικυρώσει όλες τις ενέργειες που θα γίνουν από το βάλιο, σε συνεργασία με την κερκυραϊκή κοινότητα, σχετικά με τη διαχείριση των διοικητικών και συμβολαιογραφικών εγγράφων.

Συναφή προβλήματα όμως φαίνεται ότι υπήρχαν συχνά, όπως στις 29 Οκτωβρίου 1566¹⁹⁷, όταν κατατίθεται πρόταση-καταγγελία στο Συμβούλιο της κοινότητας από τους συνδίκους ότι συμβολαιογραφικά πρωτόκολλα που είναι στην αρμοδιότητα του *interprete della corte* κυκλοφορούν σε διάφορες οικίες, αφού οι *interpreti* έχουν λάβει το θάρρος να τα δανείζουν σε ιδιώτες *κατά βούληση (maneggiandole a loro libertà)*, γεγονός που ενδέχεται να έχει καταστροφικές συνέπειες (*che potria causar total ruina nella facultà d' homeni*). Αποφασίζεται λοιπόν ότι στο εξής, κανείς δεν επιτρέπεται να δώσει εκτός Γραμματείας αυτά τα βιβλία, αλλά ο εκάστοτε υπεύθυνος αυτών οφείλει να μεριμνά για την καλή τους κατάσταση, να προνοεί δηλαδή ώστε αυτά να είναι κλειδωμένα και φυλαγμένα στη Γραμματεία και να τα παραδίδει στον επόμενο, τηρώντας ευρετήριο¹⁹⁸ και με καταγεγραμμένο τον αριθμό των φύλλων, επί ποινή 50 δουκάτων και στέρηση του δικαιώματος συμμετοχής στο Συμβούλιο για διάστημα 10 ετών. Η πρόταση ψηφίζεται από το Συμβούλιο, με 118 ψήφους υπέρ και μόλις τέσσερις κατά.

194. Προβλήματα σχετικά με τη φύλαξη των συμβολαιογραφικών αρχείων εντοπίζονται το 1432: ΑΣΩΝΙΤΗΣ, *Νοταριακά έγγραφα*, σ. 15.

195. Βλ. και ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis*, σ. 191· ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Νοταριακό αρχείο*, σ. 20.

196. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 103 *Bolla d' Oro*, φ. 8ν.

197. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 2, υπ., φ. 281r και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 9ν.

198. Το ίδιο έγγραφο επαναλαμβάνεται και παρακάτω, με τη διευκρίνιση ότι το σχετικό ευρετήριο θα παραμένει στις πράξεις της Γραμματείας. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 11r.

Όμως τα προβλήματα φαίνεται ότι εξακολουθούν να υφίστανται, αφού μερικές δεκαετίες αργότερα, το 1614¹⁹⁹, εντοπίζουμε αναφορά στο γεγονός ότι δεν έχει γίνει εκλογή υπευθύνου για τα συμβολαιογραφικά βιβλία που βρίσκονται στη Γραμματεία για πολλά χρόνια, όπως και για το αξίωμα του υπευθύνου των δεκαλίτρων και των ζυγαριών. Προσφέρεται μάλιστα ο Δήμος Κολυτάς, με αίτησή του στο Συμβούλιο, μέσω των συνδίκων, να αναλάβει τη συντήρηση αυτών των βιβλίων, τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονται σε κακή κατάσταση (...*mal stato, distigatti in confuso et senza alcuna regola...*) με δικά του έξοδα και κόπο, να προνοήσει για το δέσιμο και τα καλύμματά τους και επιμελώς να ταξινομήσει αλφαβητικά όχι μόνο τα ήδη υπάρχοντα, αλλά και όσα θα έρθουν στο εξής στη Γραμματεία. Ως αντάλλαγμα ζητεί να του δοθεί ισοβίως η θέση του υπευθύνου των δεκαλίτρων και των ζυγαριών, με τις υποχρεώσεις και τα κέρδη που αυτή η θέση συνεπάγεται.

Αξιοσημείωτη, στην αίτηση του Κολυτά, είναι η αναφορά του, στην αρχή, σε πρώτο πρόσωπο, της αγάπης που τρέφει για την πατρίδα του και της επιθυμίας του για την ευεργεσία της κοινότητας. Η πρότασή του γίνεται δεκτή με 53 ψήφους υπέρ και 32 κατά. Στο διοριστήριο έγγραφο, μάλιστα, που ακολουθεί²⁰⁰, επαναλαμβάνονται τα ανωτέρω, καθώς και ότι ο Κολυτάς υποχρεούται, σε διορία δύο ετών, να ολοκληρώσει το ανωτέρω έργο και τότε να συντάξει ένα ευρετήριο το οποίο θα δώσει στη Γραμματεία της Διοίκησης, προκειμένου αυτό να παραδίδεται στον εκάστοτε *cataticador*.

Δεν γνωρίζουμε για ποιο χρονικό διάστημα ο Κολυτάς ανταποκρίθηκε στα ανωτέρω, επειδή λίγα χρόνια αργότερα, το 1618²⁰¹, κατατίθεται πρόταση προς ψήφιση από τους συνδίκους στο Συμβούλιο, στην οποία αναφέρεται ότι ο *cataticador (sive custode)*²⁰² που θα εκλεγεί για πέντε χρόνια, θα αναλάβει και το αξίωμα της αναγραφής, καθώς και ότι ο ίδιος υποχρεούται, ιδίως εξόδους, να φέρει σε καλή κατάσταση τα βιβλία των αποθανόντων συμβολαιογράφων, αλλά και αυτών που θα βρεθούν κατά τη διάρκεια της θητείας του, πραγματοποιώντας όλες τις απαραίτητες εργασίες του δεσίματος και της ταξινόμησης αυτών.

Ο ανωτέρω υποχρεούται να καταθέσει χρηματική εγγύηση 200 δουκάτων, η οποία πρέπει να εγκριθεί από τη Διοίκηση και τους συνδίκους, τρεις ημέρες πριν από την ανάληψη των καθηκόντων του. Ο ίδιος υποχρεούται για την τακτοποίηση των βιβλίων κάθε χρόνο *κατ' αναλογία*. Εάν όμως δεν

199. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 164v.

200. Και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 9, υπ. 5, φ. 22r.

201. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 9, υπ. 13, φ. 13r και Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 3, υπ., φ. 205r.

202. Βλ. και MALTEZΟΥ, *Portrait*, σ. 125.

ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, θα παυθεί αμέσως και θα του αφαιρεθεί η δυνατότητα να εκλεγεί σε κάποιο αξίωμα από το Συμβούλιο για διάστημα 10 ετών. Διευκρινίζεται δε ότι ο ίδιος είναι υποχρεωμένος να προβεί σε Αναγραφή, όποτε του ζητηθεί. Η πρόταση ψηφίζεται με 94 ψήφους υπέρ και 28 κατά.

Τον Απρίλιο του 1651²⁰³, επίσης, σε σχετική καταγγελία αναφέρεται ότι συμβολαιογραφικά βιβλία βρίσκονται σε ακατάλληλους κακοσυντηρημένους χώρους (στην *Camera del Conclave*), στη σοφίτα, στα μπαλκόνια και αλλού, με αποτέλεσμα βιβλία και σχισμένα φύλλα αυτών να βρίσκονται πεταμένα στο έδαφος, επειδή δεν υπάρχουν αρκετά αρμάρια για τη φύλαξή τους. Προς επίλυση δε του προβλήματος, αποφασίζεται να δοθούν 100 δουκάτα από τα χρήματα που συλλέγονται για τους φόρους.

Κατά το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα, η κατάσταση φαίνεται να εξομαλύνεται, αφού, σχεδόν κανονικώς εκλέγονται από το Συμβούλιο αρχειοφύλακες²⁰⁴ αυτών των συμβολαιογραφικών βιβλίων, πενταετούς θητείας.

α/α	Έτος	Όνοματεπώνυμο	Ψήφοι
1.	1655	Agostin Bamburi	78+52
2.	1660	Alessandro Theotochi ²⁰⁵	76+60
3.	1668	Odigitriano Festa	74+38
4.	1673	Nicolò Spanopulo	89+45
5.	1678	Odigitriano Festa	80+56
6.	1683	Zaneto Doria	77+18
7.	1693-1694	Spiridion Giropetri	89+52

Κάποιες φορές, όπως ήδη αναφέραμε, επιτρέπεται σε νοταρίους η φύλαξη νοταριακών βιβλίων αποθανόντων συγγενών αυτών. Για παράδειγμα, στις 11 Νοεμβρίου 1681²⁰⁶, η Διοίκηση, αφού εξέτασε τα κατατεθέντα έγγραφα από τους συνδίκους για τον Antonio Marato, ο οποίος ήδη ήταν νοτάριος, διορίζει αυτόν για τη φύλαξη των βιβλίων του Giacomo Marato. Να σημειώσουμε εδώ για τον Antonio ότι το επίσημο έγγραφο του διορισμού του ως δημοσίου συμβολαιογράφου έγινε στις 27 Μαΐου 1679²⁰⁷, επί

203. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 19, υπ. 4, φ. 4r.

204. Βλ. και ΠΑΠΑΔΙΑ-ΛΑΛΑ, Θεσμός, σ. 317.

205. Ο Θεοτόκης, το 1663, δηλώνει στη διοίκηση ότι αρνείται να συνεχίσει να ασκεί το αξίωμα, εξαιτίας της ενασχόλησής του με τις δικές του υποθέσεις. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 21, υπ. 4, φ. 61r.

206. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετική Διοίκησης* Φ. 304, υπ. 2, φ. 18r.

207. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 20, υπ. 16, φ. 18r.

βαΐλου Geronimo Morosini και εξεταστών Giovanni Battista Polila και Σταματέλο Χαλικιόπουλο, στο οποίο μάλιστα αναφέρεται ότι ο Marato ήταν Εβραίος και βαπτίσθηκε Χριστιανός στην εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνα (*prima hebreo illuminato... dallo Spirito Santo per propria libera elettione... con la recupera e salute dell' anima...*).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι περιπτώσεις εξεύρεσης λύσεων για ανάγκες που εμφανίζονται κατά τη φύλαξη των ανωτέρω βιβλίων. Σύμφωνα με έγγραφο της 3ης Αυγούστου 1694²⁰⁸, είχε διαπιστωθεί ότι ο Angelo Σκλήρης, νοτάριος στο προάστιο του Μανδουκίου, σε κάποια από τις πράξεις του είχε καταγράψει σημαντικούς όρους, μετά τους μάρτυρες. Για αυτήν λοιπόν την παράβαση, προς *σωφρονισμό του*, του επεβλήθη να δώσει υλικά, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή ενός καινούριου αρμαρίου για τη φύλαξη των βιβλίων των αποθανόντων συμβολαιογράφων. Αντί δηλαδή χρηματικού προστίμου, ο παραβάτης νοτάριος υποχρεούται να παράσχει τα απαιτούμενα υλικά για την κατασκευή του αρμαρίου.

Ο Σκλήρης, τελικώς, εκτέλεσε την εντολή και έτσι συνέχισε την άσκηση της συμβολαιογραφίας. Όσον αφορά δε την προαναφερθείσα κατηγορία, ο Σκλήρης, επικαλούμενος σχετικές καταγραφές σε κατάστιχα ενός άλλου ιερέα-συμβολαιογράφου, βεβαίωσε ότι οι μάρτυρες ήταν παρόντες και μετά την αναφορά των ανωτέρω σημαντικών όρων. Να σημειωθεί εδώ ότι προηγείται βεβαίωση από τον εξεταστή Pietro Bulgari ότι ο Σκλήρης τού παρέδωσε τα ανωτέρω υλικά. Παρόμοια βεβαίωση υπάρχει από τον ίδιο εξεταστή και για το συμβολαιογράφο Θωμά Αργυρόπουλο. Σε αυτήν την περίπτωση πρόκειται για χρηματικό πρόστιμο τεσσάρων ασημένιων δουκάτων, το οποίο θα δοθεί ομοίως για την κατασκευή ενός αρμαρίου για τη φύλαξη των συμβολαιογραφικών βιβλίων.

Επιλογικά

Η παρούσα μελέτη βασίσθηκε σε ανέκδοτα έγγραφα της τοπικής και κεντρικής βενετικής διοίκησης, που εντοπίσαμε διάσπαρτα, όπως κανείς διαπιστώνει από τις αρχειακές παραπομπές, στα βενετικά αρχεία της Κέρκυρας, στο πλαίσιο μακρόχρονης ευρύτερης έρευνάς μας. Τα βασικά θέματα που απασχόλησαν την κεντρική και την τοπική διοίκηση, καθώς και την κερκυραϊκή κοινότητα για το επάγγελμα του συμβολαιογράφου αφορούσαν τα απαιτούμενα προσόντα αφενός και την έννομη δημιουργία και τήρηση των συμβολαιογραφικών βιβλίων αφετέρου. Ο συμβολαιογράφος δηλαδή έπρεπε να διαθέτει τις απαραίτητες γνώσεις για την άσκηση της

208. Γ.Α.Κ.-Α.Ν.Κ., *Ενετοκρατία* Φ. 24, υπ. 3, φ. 92ν.

συμβολαιογραφίας, αλλά, ταυτόχρονα, έπρεπε να είναι έντιμος. Είναι ιδιαίτερος σημαντικό το γεγονός ότι η ελεύθερη συμβολαιογραφία είναι το μοναδικό ίσως επάγγελμα, όπου δίδεται τόση έμφαση στην εντιμότητα και τη χρηστή συμπεριφορά.

Ο συνδυασμός προσόντων και ήθους, ο οποίος απαιτείται, όπως διαπιστώνουμε, σχεδόν σε ολόκληρη την υπό εξέταση περίοδο, αποτελεί το κλειδί για την αποφυγή σύνταξης πράξεων που ενεδέχτο να ζημιώσουν κάποιον από τους συμβαλλομένους, εφόσον αυτοί συνήθως διέθεταν ελλιπέστατες νομικές γνώσεις, είτε εξαιτίας της άγνοιας εκ μέρους του ίδιου του συμβολαιογράφου, είτε εξαιτίας της βούλησης του τελευταίου να ευνοήσει τον αντισυμβαλλόμενο. Για παράδειγμα, εκ των πραγμάτων, ο συμβολαιογράφος είναι αυτός που συμμετέχει στις μεταβιβάσεις περιουσιών, δηλαδή σε μια διαδικασία, κατά την οποία είναι πιθανόν να υπάρξουν παρανομίες από την έκνομη βούληση κάποιων να αποκτήσουν περιουσιακά στοιχεία που νόμιμα δεν τους ανήκουν.

Η Διοίκηση διέθετε ελεγκτικούς μηχανισμούς για τη μη εμφάνιση παραβάσεων και στα δύο ανωτέρω επίπεδα. Βεβαίως, αυτοί οι μηχανισμοί, προϊόντος του χρόνου, βελτιώνονται και συμπληρώνονται. Έτσι, αναφορικά με τις απαιτούμενες γνώσεις, αρχικά, ανώτατοι και ανώτεροι αξιωματούχοι της διοίκησης (βάιλος, γραμματέας), από κοινού, από ένα χρονικό σημείο και μετά, με το Συμβούλιο της κερκυραϊκής κοινότητας, αναλαμβάνουν να ελέγξουν τις γνώσεις και τις ικανότητες των υποψήφιων ή των ήδη ορισθέντων συμβολαιογράφων. Αργότερα, δίδεται έμφαση και στο ήθος και κυρίως στην τιμιότητα και στο περί δικαίου αίσθημα, τα οποία συχνά επιβεβαιώνονται από την καλή φήμη που συνήθως δημιουργείται για τα μέλη των κλειστών κοινωνιών, ιδίως για αυτά που κατέχουν μία ιδιαίτερη θέση σε αυτές.

Η σταθερή ή τουλάχιστον η περιοδική λειτουργία των ελεγκτικών μηχανισμών δημιούργησε υψηλές πιθανότητες επιτυχίας. Πράγματι, στόχος της διοίκησης υπήρξε η συμμόρφωση του νοταρίου, ακόμη και του μικρότερου χωριού, στους σχετικούς κανονισμούς. Βεβαίως, αποτελεί ζητούμενο σε ποιο βαθμό όλοι οι νοτάριοι είχαν τη δυνατότητα μιας τέτοιας συμμόρφωσης, αν λάβουμε υπόψη το έλλειμμα ορισμένων εξ αυτών όσον αφορά τις απαιτούμενες γνώσεις αλλά και τη σχετική εμπειρία. Με άλλα λόγια, αποτελεί ζητούμενο εάν και σε ποιο βαθμό οι εμφανιζόμενες παραβάσεις και παρατυπίες ήταν αποτέλεσμα άγνοιας ή εσκεμμένης μη εφαρμογής των νόμων, προς όφελος κάποιων εκ των συμβαλλομένων ή και του ίδιου του συμβολαιογράφου. Εάν ο νοτάριος είχε καλή γνώση της έννομης άσκησης της συμβολαιογραφίας, θα διακινδύνευε τη συνέχιση της επαγγελματικής του πορείας, τη φήμη του στη μικρή κοινωνία που ζούσε, ακόμη και τη σωματική

του ακεραιότητα, θεωρώντας, δικαιολογημένα ή όχι, ότι δεν επρόκειτο να υποστεί κυρώσεις;

Από τα προαναφερθέντα διαπιστώνεται ότι η βενετική διοίκηση επιθυμούσε, και το αποδείκνυε βεβαίως πολλές φορές εμπράκτως, την εύρυθμη και απρόσκοπτη λειτουργία του συμβολαιογραφικού θεσμού στις κτήσεις της, προκειμένου να αποφεύγονται ή να εξαλείφονται προβλήματα που θα μπορούσαν να αναστατώσουν τη ζωή των υπηκόων της σε διάφορα επίπεδα. Για παράδειγμα, η διαφύλαξη, η διασφάλιση και η έννομη μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων των τελευταίων εντάσσονταν, κατά καιρούς, στις βασικές μέριμνες της Γαληνοτάτης σε όλη την επικράτειά της, συμβάλλοντας, στον αναλογούντα βαθμό, στο αίσθημα ικανοποίησης ως αποτέλεσμα της (επιθυμητής) χρηστής διοίκησης.

Το γεγονός, εξάλλου, της διευθέτησης ζητημάτων ευρείας κλίμακας που αφορούν το συμβολαιογραφικό επάγγελμα είναι επίσης δηλωτικό της σπουδαιότητας που η Διοίκηση απέδιδε σε αυτό, εφόσον ο συμβολαιογράφος κάλυπτε ένα σημαντικό τμήμα των δικών της λειτουργιών. Η θέσπιση και η εφαρμογή κανονισμών και διατάξεων σχετικά με τους όρους και τις προϋποθέσεις ορισμού, τον τρόπο σύνταξης των δικαιοπραξιών, την καταγραφή και την τήρηση των συμβολαιογραφικών κατάστιχων, καθώς και η ελεγκτική διαδικασία όλων αυτών εντάσσονται σε αυτό το πλαίσιο. Ένα σύνολο λοιπόν δραστηριοτήτων, εκ μέρους της, που καταδεικνύουν, και από αυτήν την άποψη, ότι οι συμβολαιογράφοι πράγματι ήταν οι εκπρόσωποι του δικαίου στην καθημερινή κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα, στη σύναψη συμβολαίων αγοραπωλησιών, δανειοληπτικών δικαιοπραξιών, συμβάσεων έργου, εργασίας, σύστασης εταιρειών, αλλά και προικοσυμφώνων, διαθηκών κ.ά. Οι συμβολαιογράφοι εντέλει ήταν αυτοί που προνοούσαν, εφόσον λειτουργούσαν με έννομο τρόπο, ώστε να διασφαλίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών και να δηλώνεται η βούληση αυτών, συμμετέχοντας εμμέσως στην υλοποίηση σχεδίων, στην πραγματοποίηση προσδοκιών.

SUMMARY

THE PROFESSION OF THE NOTARY IN VENETIAN-DOMINATED CORFU

The article discusses the legal status and the conditions to practise the profession of the notary, as well as the additional regulatory rules by the central and the local Venetian authorities. The notary is the representative of the written and the customary law, as he undertakes to inform the parties regarding their rights and their responsibilities, together with the penalties they are sentenced to in case of any violation of the agreed. The notary is the person who legalizes records and safeguards various economic and other activities.

For these reasons, the successful choice of the persons that are going to practise the profession of the notary is crucial. The examination of the notaries' qualifications is done by the local administration officials, who undertake to examine the knowledge and the skills of the candidate notaries, while great importance is given to the candidate's way of life, their honesty and their morality in general, traits that are assured by their good reputation. Concerning those who already practise the profession, the main criterion for the continuance of the notary is the proper drafting and registration of the contracts in the notary record books based on the relevant regulations.

FOTINI KARLAFTI-MOURATIDI

